

T.C
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İMAM KASTALLÂNÎ VE TASAVVUF

Hazırlayan

Hayrulah KAYA

Danışman

Doç. Dr. Ferzende İDİZ

VAN – 2019

KABUL VE ONAY SAYFASI (EK-4)

Hayrullah KAYA tarafından hazırlanan "İMAM KASTALLÂNÎ VE TASAVVUF" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Temel İslam Bilimleri/Tasavvuf Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Doç. Dr. Ferzende İDİZ Tasavvuf Van YYÜ İlahiyat Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ ~~onaylamıyorum~~	
Başkan Doç. Dr. Ferzende İDİZ Tasavvuf Van YYÜ İlahiyat Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ ~~onaylamıyorum~~	
Üye : Doç. Dr. Abdalcabbar KAVAK Ağrı İbrahim Çeçen Üniv. İslami İlimler Fak. Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ ~~onaylamıyorum~~	
Üye Dr. Öğr. Üyesi Rıfat Akbaş Arap Dili ve Bel. Van YYÜ Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ ~~onaylamıyorum~~	
Yedek Üye: Dr. Öğr. Üyesi M. Şirin AYIŞ Tasavvuf Bingöl Üniv. Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum .	.....
Yedek Üye : Doç. Dr. Abdulhadi TİMURTAŞ Arap Dili ve Ed. Van YYÜ Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	.....
Tez Savunma Tarihi:	04.11.2019
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.	
 Doç. Dr. Ferzende İDİZ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (04.11.2019)

Hayrulah KAYA

Yüksek Lisans Tezi
Hayrulah KAYA
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Kasım, 2019
İMÂM KASTALLÂNÎ VE TASAVVUF

ÖZET

Mutasavvıf ve âlim bir şahsiyet olan, Ebû Bekr Kutbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Kastallânî (ö. 686/1287), 614 yılında Mısır'da doğdu. 614-686/1218-1287 tarihleri arasında Mısır ve Mekke'de yaşamış hadis, fıkıh ve tasavvuf alanında önemli bir âlimdir. İlk eğitimini babası, Ahmed b. Ali b. Muhammed Ebu'l-Abbas Kastallânî'nin yanında almış daha sonra Mekke'de eğitimine devam etmiştir. Kardeşinin vefatından sonra Darü'l-Hadisi Kamile'nin şeyhliğine getirilen İmâm Kastallânî, ömrünü sonuna kadar orada eğitim vermiştir. Yaklaşık olarak otuz altı eseri vardır. Zâhiri ilimlerde daha çok bilinen İmâm Kastallânî, tasavvufî yönüyle pek bilinmemektedir. Oysa mutasavvıf bir şahsiyet olan müellifimiz, tasavvufa dair eserler de yazmıştır. Nitekim "*İktidâ'ü'l-ğâfil bi-ihidâi'l-âkil*", adlı eserini tasavvuf alanında yazmıştır. Müellifimiz bu eseri iki kısımda ele almış ve tasavvufî kavramlar hakkında bilgiler vermiştir. Çalışmamız iki bölümden oluşmuş olup, birinci bölümü İmâm Kastallânî'nin hayatı, şahsiyeti, târikatı ve eserlerinden oluşmaktadır. İkinci bölümde ise İmâm Kastallânî'nin tasavvufî görüşlerini kapsamaktadır. Ele aldığımız bu çalışmamızda İmâm Kastallânî'nin, yazdığı eserleri ve görüşleri sonrası âlim ve mutasavvıf bir kimliğe sahip olduğu görüldü. Sühreverdîye târikatına mensup olduğu tespit edildi. Sonuç olarak, İmâm Kastallânî, âlim ve mutasavvıf bir şahsiyet olup geride bırakmış olduğu eserleri islâm toplumuna faydalar sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kastallânî, Muhammed b. Ahmed, Kutbüddîn, Ebubekir, Tasavvuf

Sayfa Sayısı: IX-91

Tez Danışmanı: Doç Dr. Ferzende İDİZ

Master Thesis
Hayrulah KAYA
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE SOCIAL SCIENCES
November, 2019
İMÂM KASTALLÂNÎ AND SUFİSM

ABSTRACT

Sufi and scholar Abu Bakr Qutbuddin Mohammed b. Ahmed b. Alî al-Kastallânî (d. 686/1287) was born in 614, Egypt. Between the years 614-686 / 1218-1287 he had lived in Egypt and Mekka, and he is an important scholar in the field of hadith, fiqh and mysticism. He received his first education from his father, Ahmed b. Ali b. He took Muhammad Abu'l-Abbas with Kastallânî and continued his education in Mekka. Imam Kastallânî, who was brought to the Sheikh of Darü'l-Hadith Kamileye after the death of his brother, taught there until the end of his life. He has about thirty-six works. Imam Kastallânî, which is more known in zahiri sciences, is not known in terms of Sufism. However, Kastallânî, who is a sufi personality, has also written works about Sufism. The most important work in the field of Sufism, which he deals with *İktidâ'ü'l-Gafil bi-İhtidai'l-Âkil*. He discussed in two parts and gave information about Sufism concepts. Our study consists of two chapters and the first part consists of the life, personality, sect and works of Imam Kastallânî. In the second part, it covers the Sufi views of Imam Kastallânî. In this study, we have seen that Imam Kastallânî has a scholarly and sufi identity after his writings and views. We found that he belonged to the Suhreverdiyya sect. As a result, Imam Kastallânî is a scholar and a sufi personality, and his works left behind has provided benefits to İslâmic society.

Key Words: Kastallânî, Muhammed b. Ahmet, Kutbüddîn, Ebubekir, Sufism.

Number of pages: IX - 91

Supervisor: Doç. Dr. Ferzende İDİZ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER	III
SİMGELER VE KISALTMALAR	VI
ÖN SÖZ	VIII
GİRİŞ	10
Kaynakların Değerlendirmesi	12
Müellifin Kitapları	13
Tasavvuf İlimine Dair Kitapları	13
Diğer Kitapları	14
Hakkında Yapılan Çalışmalar	15
İmâm Kastallânî'nin Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış	16
Siyasi Durum.....	16
Tasavvufî Durum	17
1. İMÂM KASTALLÂNÎ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ, TARİKATI VE ESERLERİ	19
1.1. Hayatı.....	19
1.1.1. İsmi, Âilesi, Doğumu ve Yetiştirilmesi	19
1.1.2. Tahsil Hayatı	21
1.1.3. Hocaları	21
1.1.4. Talebeleri	23
1.1.5. Bulduğu Görevler	25
1.1.6. Seyahatleri.....	25
1.1.7. Vefatı.....	26
1.2. Şahsiyeti.....	26
1.2.1. İlmî Şahsiyeti	27
1.2.2. Hadisçiliği	28
1.2.3. Fıkıhçılığı	29

1.2.4. Tasavvufi Şahsiyeti	30
1.3. Târîkatı ve Eserleri	30
1.3.1. Târîkatı	30
1.3.2. Târîkat Silsileleri	32
1.3.3. Birinci Târîkat Silsilesi.....	32
1.3.4. İkinci Târîkat Silsilesi	33
1.3.5.Üçüncü Târîkat Silsilesi	33
1.3.6. Sohbetinde Bulunduğu, Görüşükleri Fakat Hırka Giymediği Şeyhleri	35
1.3.7. Sohbetinde Bulunduğu Şeyhleri	35
1.3.8. Gördükleri	35
1.3.9. Eserleri	37
1.3.10. Zâhiri İlimlere Dâir Eserleri	37
1.3.11. Hadis Alanında Yazdığı Eserleri	38
1.3.12. Fıkıh Alanında Yazdığı Eserleri	39
1.3.13. Tefsîr Alanında Yazdığı Eseri	41
1.3.14. Akaid Alanında Yazdığı Eserleri.....	41
1.3.15. Diğer Eserleri	41
1.3.16. Tasavvufa Dâir Eserleri.....	42
2. TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ	50
2.1. Vera' (ورع).....	50
2.2. Tevbe (توبة).....	53
2.3. Murâkabe (مراقبة).....	56
2.4. Sıdk (صدق)	58
2.5. Tevekkül (توكل).....	60
2.6. Hamd ve Şükür (حمد و شكر)	61
2.7. Zühd (زهد)	63
2.8. İlim (علم).....	65
2.10. Riyâ (ريا)	67
2.11. Ucb (عجب)	68
2.12. Vakt (وقت)	69
2.13. Makâm (مقام).....	70

2.14. Hâl (حال).....	71
2.15. Hâtır (خاطر).....	72
2.16. Vârid (وارد).....	73
2.17. Şâhid (شاهد).....	74
2.18. Sır (سر).....	75
2.19. Nefs (نفس).....	76
2.20. İnâbe (انابة).....	83
2.21. Mücâhede (مجاهدة).....	85
2.22. İrâde (ارادة).....	86
2.23. Havf (خوف).....	88
2.24. Recâ (رجاء).....	90
2.25. Huşû‘ (خشوع).....	92
SONUÇ.....	94
KAYNAKLAR.....	96
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e. :	Adı geçen eser
a.s. :	Aleyhisselâm
ans. :	Ansiklopedi
b. :	Bin
bkz. :	Bakınız
bşk. :	Başkaları
b.y.y. :	Basım yeri yok
c. :	Cilt no
c.c. :	Celle Celaluhu
çev. :	Çeviren
DİA. :	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Haz. :	Hazırlayan
H.z. :	Hazreti
Mad. :	Madde
ö. :	Ölüm tarihi
s. :	Sayfa
s.a.s. :	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Trs. :	Tarihsiz
Thk. :	Tahkik

Trc. :	Tercüme eden
vb. :	Ve benzeri
yay. :	Yayınevi
y.y. :	Yayınevi yok

ÖN SÖZ

Hamd ve sena, karanlığı yarıp, sabahı güneşin aydıdığı ile aydınlatan, bizlere nimetlerini sunan ve bizleri varlığından haberdar edip, rahmetini üzerimizden esirgemeyen âlemlerin Rabbine olsun. Sâlat ve selam mahbûbu'l-kulûb, iki cihan serveri Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'e (s.a.s) ve ashabının üzerine olsun.

İslâm kültürünün bir parçası olan, asırlar boyu İslâm dünyasında mevcudiyetini koruyan ve insanları pek çok yönden etkileyen önemli akımlardan biri de tasavvuttur. Tasavvuf alanında kendi döneminde önemli bir konuma sahip olan, Ebû Bekr Kutbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Kastallânî (ö. 686/1287) Hadis, Fıkıh ve Tasavvuf ilimlerinde birden fazla eser yazmış mutasavvıf ve âlim bir şahsiyettir.

Çalışmamız İmâm Kastallânî'nin hayatı ve eserleri üzerine olacaktır. İki bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümü İmâm Kastallânî'nin hayatı, şahsiyeti, târîkatı ve eserleri; ikinci bölümü ise tasavvufî görüşleri hakkında olacaktır. Giriş kısmında, İmâm Kastallânî hakkında ülkemizde ve başka ülkelerde yapılan çalışmalara değinilmiş olup, kullandığımız eserler kısaca belirtilmiştir.

İlk bölümü İmâm Kastallânî'nin hayatı, şahsiyeti, târîkatı ve eserlerini oluşturan bu çalışmamızda, müellifin tasavvufî eserlerine, görüşlerine ve târîkat silsilesi üzerinde durularak, bilgi verilmiştir. İkinci bölüm de ise müellifin "*İktidâ'ü'l-gâfil bi-ihtidâi'l-âkil*", eserinden yardım alınarak tasavvufî görüşleri hakkında bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır.

Ebû Bekr Kutbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Kastallânî hakkında yapılan bir çalışma olmadığından, kitaplarını inceleyip tasavvuf alanında neler yazdığını ortaya çıkarmak ve bilimsel çalışmalara bir nebze de olsa katkı sağlamayı amaçladık. Çalışmamızda başta bize yol gösteren çok kıymetli Doç. Dr. Ferzende İDİZ hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Arapça eserlerden istifade etme konusunda yardımlarını bizden esirgemeyen Mehmet Sıdık CANDAN hocama çok teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışmam boyunca beni yalnız bırakmayan destekleriyle yanımda olan kıymetli eşim Sevgi KAYA hanımefendiye müteşekkîr olduğumu beyan etmek istiyorum.

Tüm eksiklerden münezzehtir olan Allah'ı teala'dan muvaffakiyet diliyorum.

Hayrulah KAYA

VAN - 2019

GİRİŞ

Tasavvuf, İslâmi hayatın ve kültürümüzün bir parçasıdır. Asırlar boyu İslâm dünyasında mevcudiyetini koruyan ve insanları pek çok yönden etkileyen en önemli akımlardan biri de tasavvuftur. Tasavvuf hakiki manada kalbi bir yaşama biçimi olduğu unutulmamalıdır. Tasavvufî düşünceyi tanımının yolu Kur'an ve Sünnet yolunu hakiki manada yaşayan mutasavvıflarla ve onların öğrencileri ile mümkün olur. Bu tasavvufî yol maneviyat yolu olup, kişinin Allah rızasını benimseyen temiz, kıymetli, şerefli ve rızayı bari'nin bereketli yoludur.

Araştırmamızın konusu, VII/XIII. yüzyılda Mısır ve Mekke'de yaşamış önemli mutasavvıf şahsiyetlerinden olan, Ebû Bekr Kutbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Kastallânî'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşlerini oluşturmaktadır. Kendisi, Hadis, Fıkıh ve Tasavvuf ilimlerinde birden fazla eser yazmış olup mutasavvıf ve âlim bir şahsiyettir. Hadis ve Fıkıh alanında yazmış olduğu eserlerle tanınan Kastallânî, tasavvuf alanında yazmış olduğu eserlerle de ün kazanmıştır. Yazmış olduğu bu eserlerin günümüze ulaşmış olması da büyük bir önem arz etmektedir. Aynı zamanda önemli bir mutasavvıf olan İmâm Kastallânî'nin tasavvufî yönü hakkında araştırdığımız kadarıyla her hangi bir çalışma yapılmamıştır. Ancak başka ülkelerde kitapların tahkikleri ve hakkında makale türü çalışmaları yapılmış ülkemizde ise *DİA* maddesi haricinde malesef herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu durum da Ebû Bekr Kutbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Kastallânî hakkında yapılan bir çalışma olmadığından kitaplarını inceleyip tasavvuf alanında neler yazdığını ortaya çıkarmak ve bilimsel çalışmalara bir nebze de olsa katkı sağlamak ve tanıtılmasını gerekli kılmaktadır. "*İmâm Kastallânî ve Tasavvuf*" başlıklı tez çalışmasının bu eksikliği bir nebze de olsa gidereceğini ümit etmekteyiz.

Araştırmamızın amacı, muhaddis, fakih ve mutasavvıf olan İmâm Kastallânî'nin, kendi eserlerinden faydalanarak nasıl bir yaşam serüveni sürdüğünü uygun bir üslup ile ortaya koymaktır.

İmâm Kastallânî, hakkında yapılan bir çalışma olmadığından kitaplarını inceleyip tasavvuf alanında neler yazdığını ortaya çıkarmak, toplumumuza eski ama eskimeyen bir şahsiyetin yazmış olduğu değerli bilgileri kazandırmak en büyük amaçlarımızın içerisinde yer almaktadır. Hadis ve fıkıh gibi zahiri ilimlerin yanı sıra,

İmâm Kastallânî'nin tasavvufî yönünü de anlatmak, böylece ilgilenenin istifadesine sunmak amacımızı teşkil etmektedir.

İmâm Kastallânî ve Tasavvuf adlı bu çalışmamızda kaynak taraması yaparak şahsı ile alakalı bilgiler toplandı. İmkânlar doğrultusunda hayatıyla alakalı bilgileri önemli eserlerden tespit edilerek aktarıldı. Kaynak taramalarında isminin geçtiği birden fazla eserden istifade edildi. Bunlardan önemli olanların bazıları aşağıda verilmiştir.

1) *İktidâ'ü'l-ğafil bi-ihtidâi'l-âkil*: Tasavvuf ilminden bahseden bu kitap, İmâm Kastallânî'nin tasavvuf alanındaki en önemli eseridir. Tasavvuf ile ilgili bilgileri verdikten sonra makamların durumları ve Allah'a ulaşmanın yollarıyla alakalı bilgiler ele alınmıştır.¹

2) *İrtifâu'r-rutbe bi'l-libasi ve's-sohbe*: Bu eseri, tasavvuf alanındaki silsilesini kapsamaktadır.²

3) *ed-Da'va ve's-şath inde's-süfiyye*: Bu kitabın başlığından da anlaşılacağı gibi bazılarının başkaları hakkında onlarda olduğunu iddia ettikleri şeyler ve kişinin kendinde olmadan vecd halinde iken dile getirdikleri şatahat durumları hakkında bilgi elde edilmiştir.³

4) *el-İfsâh 'ani'l-mu'cem min izâhi'l-ğadim ve'l-mübhem*: Bu kitap, Hadis alanında yazılmıştır. Hadis usulünde rivayet eden raviler üzerinde durmuştur. İmâm Kastallânî, burada alfabetik harf sırasına göre açıklamalarda bulunmuştur.⁴

5) *Tekrimu'l-me'îşe bi tehrîmi'l-heşişe*: İmâm Kastallânî, Mutasavvıf olmasının yanında Fakih olması yönüyle de önemli bir kişiliktir. Bu kitabında sofilerin esrar kullanmanın haram olduğu, zararlarının olduğu ve bunun terk edilmesi gerektiği dile getirmiştir.⁵

---

¹ Bak. Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Kastallânî, *İktidâ'ü'l-Ğâfil bi-İhtidâi'l-Âkil*, (thk. Ahmed Cem'a Abdülhamid), Beyrût, 2010.

² Bak. Asım İbrahim Kıyalî el-Hüseynî eş-Şâzîlî ed-Derkâvî, *Lübsü'l-Hırka fi-Sülûki's-Süfiyye*, Lübnan, 2008, 17-29.

³ Bak. Kastallânî, *ed-Da'va ve's-şath İnde's-Süfiyye*, (thk. Habibullah Hasan Ahmed), Umman, 2016.

⁴ Bkz. Kastallânî, *el- İfsâh 'Ani'l- Mu'cem min İzâhi'l –Ğadim ve'l- Mübhem*, (thk. Mahmud Magravî), Cezire, 2007.

⁵ Bkz. Kastallânî, *Tekrimu'l-Me'îşe bi Tehrîmi'l-Heşişe*, (thk. Abdulaziz Abdullah el-Hemidani'n-Necdî), 200.

Kaynakların Değerlendirmesi

Ebû Bekr Kutbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Kastallânî (ö. 686/1287), Hadis, Akaid, Kelam, Fıkıh ve Tasavvuf ilimlerinde birden fazla eser yazmış olup mutasavvıf ve âlim bir şahsiyettir. Fıkıh ve Hadis alanlarında yazmış olduğu eserlerle öne çıkan Kastallânî, tasavvuf ilmi ile de meşgul olmuş, târîkat yolunun yolcusu olmuştur. Te'lif ettiği eserleri günümüze ulaşmış ve o eserlerden istifade edilmiştir. Ülkemizde yapılan çalışmalara baktığımızda; İmâm Kastallânî hakkında ne yüksek lisans ne de doktora çalışması yapılmadığı görülmektedir. Türkiye’de yüksek lisans bağlamında, İmâm Kastallânî’nin hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri hakkındaki çalışmayı siz kıymetli okuyuculara sunmaya gayret edeceğiz.

Hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri üzerinde çalışma yaptığımız, Ebû Bekr Kutbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Kastallânî’nin (ö. 686/1287), hakkındaki yurt içi ve yurt dışı çalışmaları çok azdır. İspanya’nın başkenti olan Madrid’de bir makale çalışması yapılmıştır.⁶ İlk olarak 1995’te *Al-Qantara* dergisinde yayınlanmıştır. İkincisi ise yine aynı dergide 2005⁷ yılında yayınlanmıştır.

Hadis ve Fıkıh alanında yazmış olduğu eserlerle tanınan Kastallânî, tasavvuf alanında yazmış olduğu eserlerle de ün kazanmıştır. Yazmış olduğu bu eserleri günümüze ulaşmış olması oldukça önem arz etmektedir. Yapılan çalışmalara baktığımızda, içeride *DİA* maddesi haricinde mâlesef herhangi bir çalışma yapılmadığı görülmektedir.

Kastallânî nispesi ve Kutbüddîn lakabına sahip olan; Ebû Bekr Kutbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Kastallânî (ö. 686/1287), İbnu’l Kastallânî olarak da bilinir.⁸Bu çalışmamızda müellifin, eserler verdiği ilimler fazla olduğundan İmâm Kastallânî olarak hitap etmeyi uygun gördük. Dolayısıyla çalışmamızın çoğu kısmında uzun ismi yerine İmâm Kastallânî, ismini kullanacağız.

⁶ Indalecio Lozano, “Qutb al-Din al-Qastallaniy Sus Dos Epistolas Sobre el Hachis”, *Al-Qantara*, Madrid, 1997, 28 (1), 103.

⁷ Indalecio Lozano, “Edición Crítica Del Kitab Takrim al- Ma’isa bi-Tahrim al- Hasisa de Qutb al-Din al-Qastallan”, *Al-Qantara*, Madrid, 2005, 26 (3), 337.

⁸ Abdülkadir Şenel, “Kastallânî, Muhammed b. Ahmed”, *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 584.

VII/XIII. yüzyılda yaşamış olan âlim ve mutasavvıf olan, Ebû Bekr Kutbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Kastallânî'n (ö. 686/1287) hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşlerine geçmeden önce, bilgilerini elde ettiğimiz kaynakları hakkında kısa bilgi vermek uygun olacaktır.

Müellifin Kitapları

İmâm Kastallânî'nin, eserleri başlıca başvuru kaynaklarımız olmuştur. Müellifin tasavvufî görüşleri hakkında bizzat kaynak eserlerinden istifâde edildi. Bunları da iki kısma ayırabiliriz.

Tasavvuf İlimine Dair Kitapları

Tasavvufa dair kitaplarının bir kısmı hacimli iken bir kısmı da risâleler şeklindedir. İmâm Kastallânî, tasavvuf hakkında verdiği bilgileri bir kitapta toplamış diğer kitap ve Risâlelerde ise konu bâzlı bilgi vermiştir.

1. *İktidâü'l-ğâfil bi-ihtidâi'l-âkil*

Tasavvuf ilminden bahseden bu kitap, İmâm Kastallânî'nin tasavvuf alanındaki en önemli eseridir. Eser de tasavvuf ile ilgili bilgiler verildikten sonra makamların durumları ve Allah'a ulaşmanın yolarıyla alakalı bilgiler verilmiştir.⁹

2. *ed-Da'va ve's-şath inde's-sûfiyye*

Kitapta, başlığından da anlaşılacağı gibi bazılarının başkaları hakkında onlarda olduğunu iddia ettikleri şeyler ve kişinin kendinde olmadan vecd halinde iken dile getirdikleri şatahat durumları hakkında verilmiştir.¹⁰

3. *Edviyyetü's-şâfiye fi'l-ed'iyetil-kâfiye*

Bu eserde konular anlatılırken hadislerden yola çıkılarak örnekler verilmiştir. Müellif bu eseri dualar üzerinde yazdığı ve bölümlere ayırarak duanın faziletli zamanları hakkında bilgiler verdiği görülmektedir.¹¹

⁹ Bkz. Kastallânî, *İktidâ'ü'l-Ğâfil*.

¹⁰ Bkz. Kastallânî, *ed-Da'va ve's-Şath inde's-Sûfiyye*.

4.İrtifâu ‘r-rutbe bi’l-libasi ve’s-sohbe

İmâm Kastallânî'nin, yazmış olduğu bu eseri, târîkat silsilesini bizzat anlattığı bir eser olup, istifade ettiğimiz bire eser olmuştur.¹²

Diğer Kitapları

Tasavvuf'un dışında kalan ilimleri barındıran bu kitaplar, İmâm Kastallânî'nin, hayatı, ilim yolculuğu, hocaları, öğrencileri ve Hadis, Fıkıh, Akaid gibi ilimler hakkında bilgiler vermektedir.

İstifade ettiğimiz bu eserler birden fazla olup isimlerini haklarında kısa bilgiler vermekle yetineceğiz.

1. Medârikü'l-merâm fî mesâliki's-sıyâm

'Medârikü'l-merâm fî mesâliki's-sıyâm', isminden de anlaşılacağı üzere fıkıh alanında yazılmış olup oruç hakkında bilgi vermektedir. Müellif, kitabı bölümlere ayırarak bilgi vermiştir. Eserde farz oruçların yanında nafile ve sünnet oruçlar hakkında da bilgi verdiği görülmektedir.¹³

2. Merâsîdü's-sılât fî mekâsîdi's-salât

'Merâsîdü's-sılât fî mekâsîdi's-salât' kitabı, fıkıh alanında yazılmış olup namaz konusu üzerinde durmaktadır. İmâm Kastallânî, bir önceki kitabı gibi, bu kitabı da parça ve bölümlere ayırarak bilgiler vermeye çalışmıştır.¹⁴

3. Tezkiretu i'timâdi'l-fiker sıhhati i'tikadi'l-beşer

'Tezkiretu i'timâdi'l-fiker sıhhati i'tikadi'l-beşer' adlı eser, akaid ve kelim konuları üzerinde durmaktadır. Müellif, Allah'ı tealanın delil ve sıfatlarını konu edinerek eserinde ayrı ayrı şekilde işlediği görülmektedir.¹⁵

---

¹¹ Bkz. Kastallânî, *Edviyyetü's-Şâfiye fî'l-Ed'iyetil – Kâfiye*.

¹² Derkâvî, *Lübsü'l Hurka fî's-Sülûki's-Sûfiyye*, 17-29.

¹³ Bkz. Kastallânî, *Medârikü'l-Merâm fî Mesâliki's-Sıyâm*.

¹⁴ Bak. Kastallânî, *Merâsîdü's-Sılât fî Mekâsîdi's-Salât*.

4. *İfsâh ‘ani’l-mu‘cem min izâhi’l-ğâmid ve’l-mübhem*

İfsâh ‘ani’l-mu‘cem min izâhi’l-ğâmid ve’l-mübhem adlı kitap, Hadis alanında yazılmıştır. Hadis usulünü rivayet eden raviler üzerinde durmuştur. İmâm Kastallânî, burada alfabetik harf sırasına göre açıklamalarda bulunmuştur.¹⁶

1. *Tekrimu’l-me‘işe bi tehrîmi’l-heşişe*

Bu kitabında sofilerin esrar kullanımının haram olduğu, zararlarının olduğu ve bunun terk edilmesi gerektiği dile getirmiştir.¹⁷

2. *Tetmîmu’t-tekrîm lima fi’l-haşişeti mine’t-tehrîm*

Tekrimu’l-me‘işe bi tehrîmi’l-heşişe, adlı kitabın tamamlayıcısı niteliğinde olup, sofilerin esrar kullanımının haram olduğu, zararlarının olduğu ve bunun terk edilmesi gerektiği dile getirmiştir.¹⁸

Hakkında Yapılan Çalışmalar

İmâm Kastallânî hakkında yapılan çalışmalara baktığımızda ülkemizde, ansiklopedik olarak Kastallânî maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinde bulunmaktadır.¹⁹

Türkiye’de İmâm Kastallânî hakkında yaptığımız araştırmalar sonrasında bundan başka ne bir makale, ne bir yüksek lisans ne de bir doktora tezi bulunmamaktadır. Batı ve Arap bölgelerine baktığımızda ise İspanya’nın başkenti olan Madrid’de bir makale çalışması yapıldığı görülmektedir.²⁰ İlk olarak 1995’te *Al-Qantara* dergisinde yayınlanmıştır. İkincisi ise yine aynı dergide 2005²¹ yılında

¹⁵ Bak. Kastallânî, *Tezkiretu İ’timadi’l – Fiker Sıhhati İ’tikadi – Beşer*, (thk. Muhammed Subhi el-Ayidi, Muhammed b. Yahya Kittani), Umman.

¹⁶ Bak. Kastallânî, *el- İfsâh ‘Ani’l-Mu‘cem min İzâhi’l – Ğâdim ve’l- Mübhem*, (thk. Mahmud Magravi), Cezire.

¹⁷ Kastallânî, *Tekrimu’l-Me‘işe bi Tekrimi’l-Heşişe*, 200.

¹⁸ Kastallânî, *Tekrimu’l-Me‘işe*, 213.

¹⁹ Şenel, “Kastallânî”, *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 584-585.

²⁰ Indalecio Lozano, “Qutb al-Din al-Qastallani y Sus Dos Epistolas Sobre el Hachis”, *Al-Qantara*, Madrid, 1997, XVIII, 103.

²¹ Indalecio Lozano, “Edición Crítica Del Kitab Takrim al- Ma’isa bi-Tahrîm al- Hasisa de Qutb al-Din al-Qastallan”, *Al-Qantara*, Madrid, 2005, XXVI, 337.

yayınlanmıştır. Arap Coğrafyasında ise İmâm Kastallânî'ye ait kitapların bir kısmı tahkik edilerek toplumun istifadesine sunulmuştur.

İmâm Kastallânî'nin Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış

İmâm Kastallânî hakkında bilgi vermeden önce, yaşadığı dönemin siyasi, ilmi, tasavvufî, sosyal ve kültürü hakkında kısa bilgi vermek faydalı olacaktır.

Siyasi Durum

Bu devirde Emevîler, hüküm sürmekteydi. Fetihlerle İslâm'a yeni yerler kazandıran Emevîler, kendi içinde yaşadığı sorunlarla birlikte II. Velid'in halifelikten azledilmesi Emevî hanedanının zayıflamasına sebep olmuştur.²² Siyasi kargaşalar sonrası İslâm dünyasında Emevîlerin yerini Abbâsîler almış ve büyük bir değişim gerçekleştirmişlerdi. İktidâra gelen Abbâsîler, İslâm dünyasında büyük bir dönüm noktasını teşkil etmişlerdir.²³

Abbâsîler'in İktidâra gelmesi, Emevî idaresinden memnun olmayan grupların lider kadrolarının temsil ettiği ve öncülüğünü yaptığı yoğun bir propaganda ve teşkilatlanmış büyük bir kitlenin faaliyeti neticesinde mümkün olmuştur.²⁴ Üzerinde araştırma yaptığımız İmâm Kastallânî ise 614/1218-686/1287 yılları arasında Mısır'da yaşamış ve Abbâsî devleti Halife Nasır'ın (H.575-622) son zamanlarındaki dönemde hayata gözlerini açmıştır. Halife Nasır yaklaşık olarak kırk dört yıllık bir hüküm sürdürmüştür. Kendinde sonra gelen oğlu Zahir, babası kadar hüküm sürdürememiştir. Kendi dönemi kısa sürmüş, yaklaşık olarak sekiz buçuk yıl hüküm sürdürmüştür.²⁵ Halife Nasır ve oğlu Zahir'den sonra Abbâsîlerin başına geçen Zahir'in oğlu Mustansir (H. 623-640) oldu. Müstansir, kendi asrını babasının asrından ayırarak, dedesi Halife Nasır gibi kendi sorumluluğu altındakilerin sorunlarına ihtimam göstererek çözümler bulmaya çalışmıştır. Müstansir Billah'tan

²² Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, I, 32.

²³ Yıldız "Abbâsîler", *DİA*, I, 34.

²⁴ Yıldız "Abbâsîler", *DİA*, I, 31.

²⁵ Kastallânî, *İfsâh*, 9.

sonra ise başa gelen Musta‘sim Billah (H. 640-656) olmuştur. Şehit edilen Musta‘sim Billah’tan (H. 640-656) sonra Abbâsî halifeliği bitmiştir.²⁶

İmâm Kastallânî, Abbâsî Halifelerinden,

1. ez-Zahir-Biemrillah (622/1225),
2. el-Mustansır-Billah (623/1226),
3. el-Musta‘sim-Billah (640-656/1242-1258),²⁷ devrinde yaşamıştır.

Ayrıca Mısır Abbâsî Halifelerinden,

1. el-Mustansır-Billah Ebü'l Kasım Ahmed (659/1261),
2. el-Hakim Biemrillah Ebül'l-Abbas Ahmed I (660/1261)²⁸ bu ikisinin devrinde yaşamıştır.

Uzun yıllar hüküm sürmüş olan Abbâsîler, Osmanlı devletinden sonra en uzun ömürlü hanedan olmuştur. İslâm medeniyeti en parlak dönemini bu hanedan zamanında yaşamıştır. Abbâsî hilafetinin İslâm tarihinde olduğu kadar dünya tarihinde de büyük bir yeri vardır.²⁹ İmâm Kastallânî’nin bu dönemde devlet işlerine karışmadığı anlaşılmaktadır. Sarayla bir yakınlığı olmamıştır. Sofî kimliği olan İmâm Kastallânî, siyasi kargaşa ve devlet erkânına karışma baş kaldırı gibi durumlara girmemiştir.³⁰

Tasavvufî Durum

Bilindiği üzere tasavvuf hareketinin ortaya çıkışı ve gelişmesi de Abbâsîler dönemine rastlar.³¹ Tasavvuf tarihini ilk dönemlerini zühd ekolü oluşturmuş önemli bir yer edinmiştir. Tasavvufun gerçek kurucuları sayılan Ma’ruf-i Kerhi ve Cüneyd-i Bağdad-i³² vb. mutasavvıflar bu dönemin ilk zamanlarında yaşamışlardır. Bu dönemde tasavvuf kitlelerin kendi adları ile anılması ise ayrıca önem arz etmektedir.

---

²⁶ Kastallânî, *İfşâh*, 10.

²⁷ Yıldız “Abbâsîler”, *DİA*, I, 37.

²⁸ Yıldız, “Abbâsîler”, *DİA*, I, 38.

²⁹ Yıldız, “Abbâsîler”, *DİA*, I, 37.

³⁰ Kastallânî, *İfşâh*, 10.

³¹ Yıldız, “Abbâsîler”, *DİA*, I, 43.

³² Yıldız, “Abbâsîler”, *DİA*, I, 43.

Bu dönemde; Muhâsibiye, Tayfûriyye, Cüneydiyye, Nûriyye ve daha niceleri kendi kurucularının isimlerine atfedilerek anılmıştır.³³

Tasavvuf hareketinin gelişmesi ile beraber Abbâsîlerin son dönemine yetişen İmâm Kastallânî, debdebelerin olduğu bu zamanda tasavvuf alanında kendisini yetiştirmiş ve önemli bir şahsiyet olmuştur.

İlmi ve fikri ilerleme kaydeden İmâm Kastallânî, özellikle bu dönemde esrarın kullanımının insanlar arasında artmasından dolayı bu konu hakkında iki kitap yazmış³⁴ ve bunun kullanımını kesin bir dille reddetmiştir. Bu dönemin son zamanlarında aşırıya giden sofiler de insanlar içerisinde onlar gibi tehlike barındırmalarından dolayı ehli ibadetin onlar gibi olmaması gerektiğini ve kullanımından uzak durulması gerektiğini söylemiştir.³⁵

---

³³ Yıldız, “Abbâsîler”, *DİA*, I, 43.

³⁴ Kastallânî, *1. Tekrimu'l-Me'îşe bi Tahrîmi'l-Heşîşe*, 2. *Tetmimu't-Tekrim Lima fi'l-Haşîseti mine't-Tehrîm*.

³⁵ Kastallânî, *Tekrimu'l – Me'îşe*, 154.

1. İMÂM KASTALLÂNÎ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ, TARİKATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

İmâm Kastallânî, kendi hayatını anlatan herhangi bir kitap yazmamıştır. Bunun yanında, ele aldığı bir kitapta ilmi yaşamının geçtiği yerlere kısaca değinerek tasavvuf hırkasını giydiği ve görüştüğü Şeyhlerin silsileleri hakkında bilgiler vermiştir. Bu eser, “*İrtifâu’r-rutbe bi-libasi ve’s-sohbe*”³⁶ adlı kitaptır. Diğer önemli olan eseri ise, “*İktidâu’l ğâfil bi-ihtidâi’l âkil*”, kitabıdır. Bunlarla beraber hadis ve fıkıh derslerini kimlerden aldığını da ayrıca dile getirmiştir.

1.1.1. İsmi, Âilesi, Doğumu ve Yetiştirilmesi

Tam ismi, Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hasan b. Abdullah b. Ahmed b. Meymun b. Raşid el- Kabsi (Kaysi et- Tevzeri³⁷), eş-Şeyh Kutbüddîn, Ebu Bekr b. eş- Şeyh Ebu’l-Abbas el-Kastallânî, el-Mekkî, eş-Şâfî’dir.³⁸ İmâm Kastallânî, Mısır’da doğdu.³⁹ Ailesi, Kastaliya olarak adlandırılan Tevzirî şehrinde dir.⁴⁰ Kastaliya’ya nispet edilmesinden dolayı İbn-i Kastallânî olarak anılmıştır.⁴¹ Lakabı, ‘Kutbüddin’, nisbesi ise ‘Kastallânî’dir. Edindiğimiz bilgiler ışığında, 27 Zilhicce 614/1218 yılında Mısır’da doğdu.⁴² Babası, Ahmed b. Ali b. Muhammed Ebu’l-Abbas el-Kastallânî’dir. İlk hocası olan babası ise, Rebiu’l evvel ayı 559/1163 yılında⁴³ Mısır’da doğmuş hayatın çoğunu Mekke’de geçirmiştir. Mezhep olarak da Maliki mezhebine mensuptur.⁴⁴ Ahmed b. Ali b. Muhammed Ebu’l-Abbas el-Kastallânî’nin lakabı Kemaluddîn’dir.⁴⁵ İmâm Suyûtî, *Hüsnü’l Mudara* kitabında, Ahmed b. Ali b. Muhammed Ebu’l-Abbas el-Kastallânî’nin, Maliki fakihlerinden olup ve zahid olduğunu beyan etmiştir.⁴⁶ Ebu’l-Abbas el-

³⁶ Derkâvî, *Lübsü’l-Hırka*, 17-29.

³⁷ Tâceddin Sübkî, *Tabakatu Şâfiyye*, (thk. Abdulfettah Muhammed el- Halvi), III, 43.

³⁸ Takiyuddin Muhammed b. Ahmed el-Haseni el-Fâsî el-Mekkî, *Akdu’s-Semen fi Tarihi’l-Beledi’l-Emin*, (thk. Muhammed Hamid el – Fiki), I, 321.

³⁹ Fâsî, *Akdu’s-Semen*, I, 321.

⁴⁰ Ebi Abdullah Muhammed b. Ömer b. Reşid Fihri, *Mil’ul ‘Aybe*, III, 415.

⁴¹ Şakir Mustafa, *Tarihu’l-Arabiyye ve’l-Muehherun*, Beyrut, IV, 401.

⁴² Fâsî, *Akdu’s-Semen*, I, 321.

⁴³ Kastallânî, *Tezkiretu İ’timâdi’l-Fiker Sohbeti İ’tikâdi’l-Beşer*, 12.

⁴⁴ Zehebî, *İ’ber*, (thk. Salahaddin Mefcud), Kuveyt, 1960, V, 148.

⁴⁵ Suyûtî, *Hüsnü’l Muhadara*, (thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim), I, 455.

⁴⁶ Suyûtî, *Hüsnü’l-Muhadara*, I, 455.

Kastallânî'nin hocası ise, Şeyh ebi Abdullah Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el – Kureşi el - Haşimi'dir.⁴⁷

Zehebî'nin aktardığı bilgilere baktığımızda İmâm Kastallânî'nin babası, Mısır hayatından sonra çoğu ömrünü Mekke'de geçirmiş ve yetmiş yedi yaşındayken orada vefat etmiştir.⁴⁸ İmâm Suyûtî, Hüsni'l Muhadara kitabında Ahmed b. Ali b. Muhammed Ebu'l-Abbas el-Kastallânî'nin, doğumu hakkında bir bilgi vermemiş, yalnızca ölümü hakkında bilgi vererek Cemadi'l Ahire ayının 636 yılında (Haziran 1240) vefat ettiğini söylemiştir.⁴⁹

İmâm Kastallânî'nin annesi hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Elde ettiğimiz bulgular ışığında, Kastallânî'nin babası, şeyh ebi Abdullah Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Kureşi el-Haşimi'nin vefatından sonra sâliha olan, Âmine binti 'Anân b. Hasan b. 'Anân el-'Uzriyete adındaki biri ile evlenmiştir.⁵⁰ Bu konu hakkında İmâm Kastallânî, kendisinin eserlerinden ulaşabildiklerimiz kadarıyla herhangi bir bilgi vermemiştir.

İmâm Kastallânî'nin, ilk hocası babasıdır.⁵¹ İmâm Kastallânî, kimi kitaplarda dört⁵², kimi kitaplarda ise beş yaşına geldiğinde babası ile beraber Mısır'dan Mekke'ye gittiğini ve ilk eğitimi orada almaya başladığını aktarmışlardır. İmâm Kastallânî daha yedi yaşına gelmeden *Sahîhi Buhârî* ve *Tirmizî*'yi okumuş, birden fazla ders halkalarına ve meclislere giderek hadis derslerini dinlemiştir.⁵³

Babasının kendisini Mekke'ye getirdikten sonra iyi bir eğitim alan İmâm Kastallânî, 22 yaşındayken babası vefat ettikten sonra, daha da kendisini ilmi eğitime vermiş fıkıh, hadis, kelam, tarih ve tasavvuf alanında eğitimlerini tamamlamış ve önemli bir konuma gelmiştir. Fakih, mutasavvıf, edip, âbid olmasının yanında muhaddis olmasıyla da ayrıca önemli bir konumu vardır. Bu sebepten dolayı eğitimi

⁴⁷ İbnu'l Ummad, *Şezeratu Zeheb fî Ahbari men Zeheb*, (thk. Abdulkadir ernauûd), VII, 313.

⁴⁸ Zehebî, *I'ber*, V, 148.

⁴⁹ Suyûtî, *Hüsni'l Muhadara*, I, 455.

⁵⁰ Ummad, *Şezerat*, VII, 313.

⁵¹ Kastallânî, *Tezkiretu İ'timâd*, 20.

⁵² Kastallânî, *İfsâh*, 14.

⁵³ Kastallânî, *İfsâh*, 14.

sonrası önemli bir konuma gelen İmâm Kastallânî, Darü'l-Hadisî Kamile'nin şeyhliğine getirilmiştir.⁵⁴

1.1.2. Tahsil Hayatı

4-5 yaşından itibaren ilimle hemhal olan İmâm Kastallânî, farklı farklı hocalardan hadis, fıkıh ve kelam gibi dersler almıştır. İmâm Kastallânî'nin ilk hocası babası olan Ahmed b. Ali b. Muhammed Ebu'l-Abbas el-Kastallânî'dir. Babasının yanında ilk eğitimini almış daha sonrada Mekke de farklı farklı hocalardan eğitim almıştır. Daha öncede bahsi geçtiği gibi İmâm Kastallânî, daha 7 yaşına gelmeden *Tirmizî*'yi okumuş, birden fazla ders halkalarına ve meclislere giderek hadis derslerini dinlemiştir. *Sahîhi Buhâri*'yi başından iki bayram babına kadar İmâm Zeynuddin ebi el-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Katî'i'nin yanında çeşitli meclislerde okumuştur.⁵⁵ Ayrıca babasının yanında *Sünen-i ebi Dâvût*, *Sünen-i Nesâi* (küçük) ve *Süneni ibn-i Mâce*'yi de okumuştur.⁵⁶ Babasından hariç ayrıca *Kütüb-i Sitte*'yi Mekke'nin hadis şeyhlerinden okumuş ve onlardan dinlemiştir.

633 yılında yani 19 yaşından itibaren fetva vermeye başlamıştır.⁵⁷ Bunlarla beraber Kur'an'ı Kerim ve ilimlerini, Fıkıh usulü, Tasavvuf ilimlerini de okumuştur.

Tasavvuf alanında ise Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdî yanında *Avârifü'l-maârif* adlı kitabı okumuş ve ondan tasavvuf hırkasını giymiştir.⁵⁸ Tahsil hayatında ilme olan merakı, ilmi öğrenme aşkı, gayreti ve önemli çabaları sonrasında ise İmâm Kastallânî Darü'l-Hadisî Kamile'nin şeyhliğine getirilmiş⁵⁹ ve vefat edene kadar burada ilmi hayatına devam etmiştir.⁶⁰

1.1.3. Hocaları

İmâm Kastallânî'nin ilmi birikime sahip olmasında, elbette ki başta babası olmak üzere hocalarının emeği fazladır. Babasının ilme olan merakından dolayı İmâm Kastallânî, ilk elden yetişmesi, kendisine büyük bir avantaj sağlamıştır.

---

⁵⁴ Kastallânî, *İfsâh*, 19.

⁵⁵ Kastallânî, *İfsâh*, 15.

⁵⁶ Kastallânî, *İfsâh*, 15.

⁵⁷ Fâsî, 'Akdu's-Semen, I, 322.

⁵⁸ Fâsî, 'Akdu's-Semen, I, 321.

⁵⁹ Kastallânî, *İfsâh*, 19.

⁶⁰ Şakir Mustafa, *et-Tarihu'l-Arabiye ve'l-Muerrehun*, IV, 401.

Mısır'da hayata gözlerini açan İmâm Kastallânî, ilim hayatını Mekke'deki önde gelen âlim şahsiyetlerin yanında alarak kendisini geliştirmiştir.

Önemli Hocaları Şunlardır:

1. **Ahmed b. Ali b. Muhammed Ebu'l-Abbas el-Kastallânî (ö. 636/1240):** Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İlk hocası olan babası, Rebiu'l evvel ayı 559 yılında (Mart - 1163)⁶¹ Mısır da doğmuş hayatın çoğunu Mekke'de geçirmiştir. İmâm Kastallânî, babasının yanında *Sünen-i Ebu Dâvût*, *Sünen-i Nesâî (küçük)* ve *Sünen-i ibn-i Mâce*'yi de okumuştur.⁶²
2. **Hafız Ebu'l-Feth el-Heserî el-Mekkî:** Hanbeli mezhebinin İmâmlarından biridir. İmâm Kastallânî'nin Mekke istifade ettiği hocalarındandır.
3. **Ebu'l-Hasen Ali b. Nasr el-Bena:** İmâm Kastallânî'nin kendisinden Hadîs okuduğu hocalarından birisi de Ebu'l-Hasen Ali b. Nasr el-Bena'dır. Kendisinin yanında kütüb-i sitte kitaplarından olan *Süneni Tirmizî*'yi okumuştur.⁶³
4. **Ebu't-Talip Abdulmuhsin b. Ebi'l-Amidi el-Hakîkî:** İmâm Kastallânî'nin Mekke'de istifade ettiği bir başka hocası da Ebu't-Talip Abdulmuhsin b. Ebi'l-Amidi el-Hakîkî'dir. Makamı İbrahim'in İmâmıdır.⁶⁴
5. **Şehâbeddin es-Sühreverdî (ö. 632/1235):** İmâm Kastallânî, Şehâbeddin es-Sühreverdî'den tasavvuf alanı kitab-ı *Avârifü'l – Maârif'i* okudu. Ondan tasavvuf hırkasını giydi.
6. **İsmail b. Ahmed el-Irakî:** İmâm Kastallânî, İsmail b. Ahmed el-Irakî'nin yanında *Süneni Nesâî*'yi okudu. 649/1253 yılında ise Hafız es-Sifliden *Rivayeti ibn es-Sünnî*'yi okudu.
7. **İbrahim b. Ebi Bekr el-Zeğbi:** İmâm Kastallânî, 650/1254 yılında Bağdat'ta, İbrahim b. Ebi Bekr el-Zeğbi'nin yanında okumuştur.⁶⁵
8. **Necmuddin Beşir b. Hamid et-Tebrîzî:** İmâm Kastallânî, Haram'ın Şeyhi Necmuddin Beşir b. Hamid et-Tebrîzî'nin yanında Fıkıh, Tefsir, Muhtelif ve çeşitli ilimler okuyarak kendisinden istifade etmiştir.⁶⁶

⁶¹ Kastallânî, *Tezkiretu İ'timad*, 12.

⁶² Kastallânî, *İfsâh*, 15.

⁶³ Fâsî, *Akdu's-Semen*, I, 321.

⁶⁴ Fâsî, *Akdu's-Semen*, I, 321.

⁶⁵ Fâsî, *Akdu's-Semen*, I, 321.

9. Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Katî'i: İmâm Kastallânî, 618/1222 yılının Zilhicce ayının ikinci yarısında, Mekke de Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Katî'i'nin yanında *Sahîhi Buhârî*'yi (Cami') başından salatu a'ydeyn kısmına kadar okumuş ve hadis alanında önemli bir yeri olan bu eserden istifade etmiştir.⁶⁷

10. el-Allame Şerifuddîn Muhammed b. Abdullah b. Ebi'l-Fedl el-Mursî: *Sahîhi Müslim*, *Sahîhi Buhârî* ile beraber hadis alanında istifade edilmesi gerek kitaplardan birisidir İmâm Kastallânî de *Sahîhi Müslim*'i, el-Allame Şerifuddîn Muhammed b. Abdullah b. Ebi'l-Fedl el-Mursî'nin yanında okumuştur.⁶⁸

11. Mustafa b. Mahmud el-Ensârî: İmâm Kastallânî, *Sahîhi Müslim*'i diğer hocasından işitip okuduğu gibi bu hocasından da okumuş ve kendisinden istifade etmiştir.⁶⁹

Bu saydıklarımızın yanında İmâm Kastallânî, bulunduğu mekân ve konum itibariyle kendisinden istifade ettiği başka hocaları da olmuştur. Biz burada araştırmalar sonucu elde ettiğimiz veriler ışığında isimlerine ulaştıklarımızın hakkında bilgiler vermeye çalıştık.

1.1.4. Talebeleri

İmâm Kastallânî, kendisinden öncekilerinde olduğu gibi kendisi de birçok şehir gezmiş ve birçok mekân görmüştür. Bu sebepten dolayı gittiği şehirlerde kendisi ders okuduğu gibi, kendi ders halkasına gelenlerle ders okumuş ve onlara ilim öğretmiştir.

İmâm Kastallânî'nin tahsil hayatında ilme olan merakı, ilmi öğrenme gayreti gerçek manada takdire şayan bir durumdur. Gayreti ve çabası sonrasında ise Darü'l-Hadisi Kamile'nin şeyhliğine getirilen⁷⁰ İmâm Kastallânî, İslâm âlemine faydalı olacak talebeler yetiştirmiş ve vefat edene kadar da ilmi hayatına devam etmiştir.⁷¹

---

⁶⁶ Fâsî, 'Akdu's-Semen, I, 322.

⁶⁷ Kastallânî, *Tezkiretu İ'timâd*, 21.

⁶⁸ Kastallânî, *Tezkiretu İ'timâd*, 21.

⁶⁹ Kastallânî, *Tezkiretu İ'timâd*, 21.

⁷⁰ Kastallânî, *İfsâh*, 19.

⁷¹ Şakir Mustafa, *et-Tarih'ul el-Arabiye ve'l-Muerrehun*, IV, 401.

Önde gelen talebeleri şunlardır:

1. **Abdulkafi b. Ali es-Sübkî (ö. 735/1339)**: İmâm Sübkî'nin babasıdır. İmâm Kastallânî'nin öğrencisi olup icâzetini almıştır. 735/1339 yılında Mısır'da vefat etmiştir.⁷²
2. **İsmail b. Ahmed b. İsmail el-Ensari el-Bilbisî (ö. 732/1336)**: Takıyyuddîn Ebu't-Tahir, İbn Seyf olarak bilinir. 10 Cemadil ahir 732/1336 yılında Bilbis'te vefat etmiştir.⁷³
3. **Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyan en-Nefezi el-Gırnati el-Endulusî el-Ceyyanî (ö. 745/1349)**: İmâm Ebu Hayyan, 745/1349 yılının cumartesi günü sefer ayını yirmi sekizinde Kahire'de vefat etti.⁷⁴
4. **Nuruddin Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hasan b. Muhammed b. el-Fırat**: Mâlikî mezhebine mensuptur. Nuruddîn, İmâm Kastallânî'den *Tirmizî*'nin bir parçasını okumuştur.⁷⁵
5. **Yakup b. Yusuf b. 'avdil el-Harîrî**: Müezzinlik görevi vardır. Künyesi Şerefuddîn Ebu Yusuf'tur.⁷⁶
6. **Muhammed b. Ebi Bekr b. el-Vakar b. Ebu'l-Fadl el-Hâlebî (ö. 749/1353)**: İbn er-Rakaki Şemsuddin Ebu Abdullah el-Hanefî olarak bilinir. 749/1353 yılında vefat etmiştir.⁷⁷
7. **Muhammed b. Osman b. Muhammed b. Osman b. Ebi Bekr et-Tevzîrî (ö. 734/1338)**: Şevval ayını 20. gününde 734/1338 yılında vefat etmiştir.⁷⁸
8. **Hafız Şerefuddin ed-Dimyati (ö. 705/1309)**: Dimyatî 705/1309 yılında vefat etmiştir. İmâm Kastallânî'nin arkadaşı ve öğrencisidir.⁷⁹
9. **Hafız Kutbuddîn el-Hâlebî**⁸⁰
İmâm Kastallânî'nin, bayan talebeleri de olmuştur. Bunlardan ulaştığımız:

⁷² Kastallânî, *Tezkiretu İ'timâd*, 21.

⁷³ Kastallânî, *Tezkiretu İ'timâd*, 22.

⁷⁴ Kastallânî, *Tezkiretu İ'timâd*, 22.

⁷⁵ Kastallânî, *Tezkiretu İ'timâd*, 22.

⁷⁶ Kastallânî, *Tezkiretu İ'timâd*, 22.

⁷⁷ Kastallânî, *Tezkiretu İ'timâd*, 22.

⁷⁸ Kastallânî, *Tezkiretu İ'timâd*, 22.

⁷⁹ Kastallânî, *Tezkiretu İ'timâd*, 22.

⁸⁰ Kastallânî, *Tezkiretu İ'timâd*, 22.

1. **Fatıma b. Muhammed Tede’i Siti el – Acemî (ö. 738/1342):** eş-Şeyh el-İmâm Şemsuddin ebi el-Velid Muhammed b. Muhammed b. Cibril ed-Derbendi’nin kızıdır. Ramazan ayının 19. günü 738 yılında vefat etmiştir.⁸¹

1.1.5. Bulunduğu Görevler

İmâm Kastallânî’nin ilim öğrenme şevkinin yanında kendisine verilen önemli görevler de olmuştur.

1.1.5.1. Müderrislik Görevi

İmâm Kastallânî, ilk hocası olan babasının yanında ilimleri öğrenirken, ilk müderrislik tecrübesini de babasının yanında yaşamıştır. Babasının yanında Darüzübeyde Medrese’sinde ders vermeye başlamıştır.⁸² Burada yavaş yavaş ilmi konuları hem hayatına tatbik etme hem de etrafına ışık saçması, konumu itibari ile kendisini farklı bir durumu getirmiştir. En nihayetinde İmâm Kastallânî, 19 yaşında fetva vermeye başlamış ve toplum içerisinde kendisine itimat edilmeye başlanmıştır. İlimi gelişmesine baktığımızda ise sürekli bir ilerleme kaydeden İmâm Kastallânî, kardeşinin vefatından sonra Darü’l-Hadis kısmına getirilmiştir.⁸³

1.1.5.2. Dârü’l-Hadis Şeyhliği

19 yaşında fetva vermeye başlayan İmâm Kastallânî, Darü’l-Hadisi Kamile de şeyhlik yapan kardeşi Tâcettin Kastallânî’nin vefatından sonra Mekke’den Mısır’ın Kahire bölgesinde bulunan Darü’l-Hadisi Kamile’nin şeyhliğine getirildi.⁸⁴ Burada farklı farklı ilimlerden dersler vererek öğrenciler yetiştirdi. Aynı zamanda İmâm Kastallânî, burada dersler verirken kitaplar yazmış İslâm âlemini faydasına sunmuştur. İmâm Kastallânî, ömrünün sonuna kadar burada eğitim vermiş, vefat edeceği zamana kadar da ömrünü buranın şeyhliğini yaparak geçirmiştir.⁸⁵

1.1.6. Seyahatleri

İmâm Kastallânî, 4-5 yaşlarında iken Mısır’dan babası ile beraber ilk yolculuğuna çıkar. İmâm Kastallânî, babası ile beraber çıktığı bu yolda ilk

⁸¹ Kastallânî, *Tezkiretu İ’timadi*, 22.

⁸² Fâsî, *‘Akdu’s- Semen*, I, 322.

⁸³ Kastallânî, *İfsâh*, 19.

⁸⁴ Fâsî, *‘Akdu’s- Semen*, I, 324.

⁸⁵ Mustafa, *et-Tarih’ul el-Arabiye ve’l-Muerrehun*, IV, 401.

yolculuğunu 619/1223 yılında Mekke'ye yapar. ⁸⁶ İlim konusunda attığı ilk adımı olan İmâm Kastallânî, kendisini yetiştirmeye çalışmış ve Mekke'de hatrı sayılır kişilerden dersler almıştır.

İmâm Kastallânî, ilim uğruna hayatın tatlı yüzünü terk etmiş, farklı farklı şehirlere seyahat ederek ilmi bilgisi tamamlamaya çalışmıştır. Mekke'den sonra Dimeşk'e gitmiş, İsmail b. Ahmed el-Irak'ının yanında ders almıştır. Daha sonra 650/1254 yılında Bağdat'a uğrarmış ve orada da İbrahim b. Ebi Bekr ez-Zeğbî gibi kimselerden ders almıştır.⁸⁷

Bunların yanında İmâm Kastallânî, ilim öğrenme adına Kûfe, Münbiç, Harran, Hamas, Me'rit, Denis, Kudüs, Mısır, Medine ve Yemen gibi şehirlere seyahatte bulunmuştur.⁸⁸

1.1.7. Vefatı

Yaklaşık olarak 72 yıl yaşayan İmâm Kastallânî, ömrünü ilim yoluna adanmış ve sonuna kadar da bu şekilde devam etmiştir. Bu süreçte birden fazla eser te'lif etmiş, İslâm toplumuna faydalı olmaya çalışmıştır. Eserlerin yanında birçok öğrencisi olmuş ve toplumun önemli yerlerine gelmişlerdir. Hayatı boyunca ilmi öğrenme çabası, ilme verdiği değer gerçekten takdire şayan bir durum olmuştur.

İmâm Kastallânî, 28 Muharrem Cumartesi gecesini 686 (15 Mart 1287) yılında Mısır-Kahire'de vefat etti. Önemli bir kimliğe sahip olan İmâma Kastallânî'nin cenazesine katılanların çok fazla olduğu ve çok ağladıkları rivayet edilmiş, cenaze namazı kılındıktan sonra Karafet denilen kabristana defnedilmiştir.⁸⁹

1.2. Şahsiyeti

İmâm Kastallânî, âlim ve sûfî bir şahsiyet olduğundan hem zahirî hem de bâtinî anlamda eserler vermiştir. Bundan dolayı şahsiyetini konu edinirken, ilmi ve tasavvufî yönlerinden her ikisine de değinerek iki başlık altında ele alacağız.

---

⁸⁶ Fâsî, 'Akdu's-Semen, I, 321.

⁸⁷ Fâsî, 'Akdu's-Semen, I, 321.

⁸⁸ Fâsî, 'Akdu's-Semen, I, 321.

⁸⁹ Fâsî, 'Akdu's-Semen, I, 324.

1.2.1. İlmî Şahsiyeti

İmâm Kastallânî, her âlimin yaptığı gibi kendisi de ciddi bir tedris hayatında geçmiş, bilgi birikimini tamamlama adına sarf etmesi gereken zamanını bu konuda çok iyi değerlendirmiştir. 4-5 yaşındayken tedris hayatına başlayan İmâm Kastallânî, zamanının önemli âlimlerinden dersler alarak kendisini zahirî ve bâtinî ilimlerde yetiştirmiştir.

İmâm Kastallânî, hocalarından aldığı dersler sonrasında kendisini hadis, fıkıh, tefsîr ve tasavvuf alanında yetiştirmiştir. İlk hocası babası olan İmâm Kastallânî, Mısır'dan Mekke'ye gelerek ilim irfan yolunda ilk adımını atmış ve daha önce de bahsi geçtiği gibi 7 yaşına gelmeden *Tirmizî*'yi okumuş, birden fazla ders halkalarına ve meclislere giderek hadis derslerini dinlemiştir. Babasının yardımıyla Mekke'deki önemli âlim şahsiyetlerden dersler almış kendisi geliştirmeye çalışmıştır.

Mâlikî mezhebine mensup olan babasının yanında yetişen İmâm Kastallânî, kendisini Şâfiî mezhebinde yetiştirmiştir. Babasının eğitim konusunda kendisine verdiği destekler sonrasında Dârüzübeyde medresesinde babasının huzurunda ders okutmaya, bunun yanında Şâfiî mezhebine göre de fetvâlar vermeye başlamıştır.⁹⁰ Daha önce de verdiğimiz bilgi ışığında ilmî hayata erken başlayan İmâm Kastallânî, yine erken yaş sayılabilecek 19 yaşında fetvâ vermeye başlamıştır.⁹¹ Tabii ki bu durum da kendisinin 4-5 yaşındayken ilim yoluna girmesi, ilme olan sevdası ve meşguliyetiyle ancak açıklanabilir.

Mekke'ye babası ile beraber yerleşen İmâm Kastallânî, *Nasr el-Bena, Şehâbeddin es-Sühreverdi* gibi önemli din âlimlerinden dersler alarak ilim ve irfan yolunun yolcusu olmaya çalışmıştır. Bununla da yetinmeyen İmâm Kastallânî, ilim öğrenme adına Küfe, Münbiç, Harran, Hamas, Me'rit, Denis, Kudüs, Mısır, Medine ve Yemen gibi şehirlere seyahatte yapmıştır.⁹²

Âlim ve sûfî kimliği olan İmâm Kastallânî, müderrislik ve Darü'l-Hadîsî Kamile'nin şeyhliği yanında ayrıca farklı farklı ilimlerden eserler vererek İslâm

⁹⁰ Şenel, "Kastallânî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 584.

⁹¹ Fâsî, *Akdu's- Semen*, I, 322.

⁹² Fâsî, *Akdu's- Semen*, I, 321.

toplumuna faydalı olmaya çalışmıştır. Özellikle hadis, fıkıh ve tasavvuf alanlarına önem vermiş bu ilimler hakkında eserler te'lif etmiştir.

1.2.2. Hadisçiliği

İmâm Kastallânî, ilk hocası olan babasının yanında hadis ilmini öğrenmeye başlar. Daha öncede bahsi geçtiği gibi İmâm Kastallânî, daha 7 yaşına gelmeden *Tirmizî*'yi okumuş, birden fazla ders halkalarına ve meclislere giderek hadis derslerini dinlemiştir.

Sahihi Buhârî'yi başından iki bayram babına (باب العیدین) kadar İmâm Zeynuddîn Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Katî'î'nin yanında çeşitli meclislerde okumuştur.⁹³

Ayrıca babasının yanında *Sünen-i Ebu Dâvût*, *Sünen-i Nesâî (küçük)* ve *Sünen-i ibn-î Mâce*'yi de okumuştur.⁹⁴ Babasından hariç ayrıca *Kütüb-î Sitte*'yi Mekke'nin hadis şeyhlerinden okumuş ve onlardan dinlemiştir.

Kendi döneminde hadis alanında önemli bir yeri olan İmâm Kastallânî, Darü'l-Hadisi Kamile de şeyhlik yapan kardeşi Tâcettin Kastallânî'nin vefatından sonra, Mekke'den Mısır'ın Kahire bölgesinde bulunan Darü'l-Hadisi Kamile'nin şeyhliğine getirilmiş,⁹⁵ burada farklı farklı ilimlerden dersler vererek öğrenciler yetiştirmiştir.

Hadis alanında önemli bir yeri olan İmâm Kastallânî, tespit ettiğimiz önemli birkaç eseri bulunmaktadır. Bu eserinde en önemlisi, **“el-İfsâh ‘ani'l-mu‘cem min izâhi'l-ğâmid ve'l-mübhem”**, adlı eseridir.

Hadîs alanında yazılmış olan bu eseri, müphem kelimeler açıklamaya yönelik olup, İbn Beşküval'in (ö. 578/1183) kitabına (*el-Mütercim bi'l-ğavamid ve'l mübhemat*) muhtasar olarak yazılmıştır.⁹⁶ Kitabın aşamalarına baktığımızda ise bölümler halinde açıklamalara yer verdiği görülmektedir. İlk bölümde elif harfi ile başlayarak hadislerde zikredilen râvi veya isimlerdeki müphemliklerini gidererek babasının kim olduğunu, sonrasında dedesinin kim olduğunu, daha sonrasında ise

⁹³Kastallânî, *İfsâh*, 15.

⁹⁴Kastallânî, *İfsâh*, 15.

⁹⁵Fâsî, *Akdu's-Semen*, I, 324.

⁹⁶Kastallânî, *İfsâh*, 26.

hadislerde kullanılan ibn ve ibneti kelimelerini açıklayarak müphemliklerini gidermeye çalışmıştır.

Bunun yanında “*el-Menhec el-mübhec ‘inde’l-istimâi‘ limen reğibe fî ulumi’l hadis a’la’l-İstilah*” adlı eser hadis alanında yazdığı başka bir eseridir. İmâm Kastallânî, hadîs alanında yoğunlaştığında, bu eseri muhtasar olarak İlmü’l hadis konusundaki ıstilahi kavramlar üzerine yazmıştır.⁹⁷

Bir başka önemli eseri “*el-Edviyyetü’ş-şâfiye fî’l-ed’iyeti’l-kâfiye*”dır. İslâm tasavvufunda duanın önemi üzerine yazılmış, dört bölüme ayrılmış her bölümde de alt başlıklar şeklinde başka bölümlerde bulunmaktadır. Bu ayrılmış her bölümde hadislerden yardım alınarak, deliller getirilmiştir. İmâm Kastallânî, bu eserinde birçok hadisten çok fazla yararlanarak konuları tamamlamıştır.

1.2.3. Fıkıhçılığı

Hadis alında olduğu kadar fıkıh alanında önemli bir yeri olan İmâm Kastallânî, Şeyh Necmuddîn ebu’n-Nu’man Beşir b. ebi Bekr Hamid b. Selman el-Ce’feri et-Tebrîzî’nin yanında fıkıh ilmini okur.⁹⁸ Bu alanda eserler yazmış, yine erken yaş sayılabilecek 19 yaşında fetva vermeye başlamıştır.⁹⁹ Özellikler fıkıh alanında bazı konularda öncelikli davranmış ve üzerinde eserler yazmıştır. Kendi dönemi ve daha önceki dönemden süregelen esrarın kullanılması konusunda kesin hüküm ortaya olmadığından, esrarın kullanımının insanın vücuduna zarar vermesinin yanında en fazla akla zarar verdiği¹⁰⁰, önemli bir nokta olarak gördüğü üçüncü vecihte ise; “*Şüphesiz ki (haşişe) Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoyuyor. Bu sıfatta olan o şey haramdır.*”¹⁰¹der. Bunun zararlı olduğunu ve haram olduğunu bu şekilde dile getirmiştir.

⁹⁷ Fâsî, ‘*Akdu’s-Semen*, I, 322.

⁹⁸ Derkâvî, *Lübsü’l-Hırka*, 25.

⁹⁹ Fâsî, ‘*Akdu’s-Semen*, I, 322.

¹⁰⁰ Kastallânî, *Tekrimu’l-Meişe*, 220.

¹⁰¹ Kastallânî, *Tekrimu’l-Meişe*, 220.

Önemli bir âlim olan İmâm Kastallânî, bunlarla da yetinmemiş, *Medârikü'l-merâm fî mesâliki's-sıyâm*,¹⁰² *Merâsîdü's-sâlat fî Mekâsîdi's-salât*,¹⁰³ *Meclis fî fedli ramazan*,¹⁰⁴ *Menâsîku'l hac*,¹⁰⁵ konularında da risâleler yazmıştır.

1.2.4. Tasavvufî Şahsiyeti

İmâm Kastallânî, ilk hocası olan babası ile beraber Mekke'ye gittikten sonra burada ilimle uğraşmış kendisini geliştirmiştir. Kendisini geliştirmesini yanında Mekke'de olması hasebiyle oradaki tasavvuf erbabından da faydalanmıştır.

İlmi konuda kendini geliştiren İmâm Kastallânî, tasavvuf alanında ilerleme kaydetme adına ilk adımını atarak, “*Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin* yanında *Avârifü'l – Maârif'i* okur. Tasavvuf yoluna baktığımızda ise kendisinin aktardığı bilgilere göre 3 ayrı şeyhten tasavvuf hırkasını giydiğini belirtmiştir.¹⁰⁶

İmâm Kastallânî, “*Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin*” yanında icazet aldığı belirtilmiştir.¹⁰⁷ Bunların yanında İmâm Kastallânî, târîkatlarını bildirmediği ve daha nice şeyh'e intisap ettiği aşikârdır. Nitekim kendi kitabı olan “*İrtifâu'r-rutbe bi-libasi ve's-sohbe*” de hırka giyip sohbetinde bulunduğu şeyhlerini yanında aktarmadıklarının daha fazla olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸

1.3. Târîkatı ve Eserleri

1.3.1. Târîkatı

İmâm Kastallânî'nin “*İrtifâu'r-rûtbe bi-libasi ve's-sohbe*”¹⁰⁹ adlı eserinden bağlı olduğu târîkat ve târîkat silsilesi hakkında önemli bilgiler elde etme imkânı bulunuldu.¹¹⁰

İmâm Kastallânî, bu konu hakkında “*İrtifâu'r-rûtbe bi-libasi ve's-sohbe*” adlı Risâlesinde, üç ayrı yolla giydiği tasavvuf hırkasından şöyle bahsetmektedir: “*Şeyh*

¹⁰²Kastallânî, *İktidâ*, 18.

¹⁰³Kastallânî, *İktidâ*, 18.

¹⁰⁴Kastallânî, *İktidâ*, 20.

¹⁰⁵Kastallânî, *İktidâ*, 20; Mil'ul- 'Aybe, 423.

¹⁰⁶Derkâvî, *Lübsü'l-Hırka*, 22-29.

¹⁰⁷Abdullah Muhammed b. Ömer b. Reşid el-Fîhrî, *Mil'ul- 'Aybe*, III, 418.

¹⁰⁸Derkâvî, *Lübsü'l-Hırka*, 29.

¹⁰⁹Derkâvî, *Lübsü'l-Hırka*, 17-29.

¹¹⁰Derkâvî, *Lübsü'l-Hırka*, 17-29.

Şehâbeddin es-Sühreverdi”, *Tasavvuf hırkasını; Sudra Dergâhının kapısının yanında kendi eliyle bana giydirdi. Bana yeni bir gömlek ve takke vererek, yanındaki bir sarıkla başıma sarık bağlayarak bana bir lokma yemek verdi.*”¹¹¹

İmâm Kastallânî, aktardığı bilgiler ışığında târîkat silsilesinden 3. Şeyhi olan **“Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdi’nin”** Sühreverdiyye târîkatından tasavvuf hırkasını giydiğini belirtmiştir.

Bunların yanında elde ettiğimiz bilgiler ışığında İmâm Kastallânî, ilk üç şeyhini açıklamış ama târîkatları hakkında bilgi vermemiştir. Sadece ulaştığımız üçüncü şeyhinin târîkatı hakkında bilgiler elde etme imkânını bulunuldu. İmâm Kastallânî **“İrtifâu’r-rutbe bi-libasi ve’s-sohbe”** adlı eserine baktığımızda bu üç şeyhi hakkında bilgi verirken icazet hakkında kesin bir bilgi vermemiştir. Ancak 3.şeyhi olan **“Şeyh Şehâbeddin es –Sühreverdi’nin”** yanında *Avârifü’l – Maârif*’i okuduğundan araştırmalarımız sonrasında İmâm Kastallânî, **“Şeyh Şehâbeddin es–Sühreverdi’nin”** yanında icazet aldığı belirtilmiştir.¹¹² Bunların yanında İmâm Kastallânî, târîkatlarını bildirmedığı ve daha nice şeyh’e intisap ettiği aşikârdır. Nitekim kendi kitabı olan **“İrtifâu’r-rutbe bi-libasi ve’s-sohbe”de** hırka giyip sohbetinde bulunduğu şeyhlerini yanında aktarmadıklarının daha fazla olduğunu söylemiştir.¹¹³

İcazet konusuna dönecek olursak İmâm Kastallânî’nin Sühreverdiyye Târîkatı haricinde her hangi bir târîkatta icazet alıp almadığı konusunda net bir ifade bulunmamaktadır. Bu sebepten dolayı şu veya bu târîkatta da icazet aldığını söylemek doğru olmayacaktır.

Tüm bu bilgiler ışığında İmâm Kastallânî, âlim ve sûfî kimliğe sahip olmuş, Mekke dönemindeyken birden fazla şeyhle görüşmüş ve tasavvuf hırkasını giymiştir. Ancak kendisiyle zikredilebilecek bir târîkattan da bahsetmek mümkün değildir. Burada İmâm Kastallânî’nin **“İrtifâ’u’r-rûtbe bi-libasi ve’s-sohbe”** adlı eserinde kendisinin aktardığı silsile ve târîkatları aktarmak yerinde olacaktır.

¹¹¹ Derkâvî, *Lübsü’l-Hırka*, 24-25.

¹¹² Fîhri, *Mil’ul- ‘Aybe*, III, 418.

¹¹³ Fîhri, *Mil’ul- ‘Aybe*, III, 41.

1.3.2. Târîkat Silsileleri

İmâm Kastallânî'nin "*İrtifâu'r-rutbe bi-libasi ve's-sohbe*" adlı eserinde verdiği, kendisinden tasavvuf hırkası giydiği ve sohbetinde bulunduğu şeyh silsilesi, şu şekildedir;

1.3.3. Birinci Târîkat Silsilesi

1. Şeyh Abdulmuhsin İbn. Feramirza b. Halid İbn. eş-Şehid Abdulğaffar b. İsmail b. Ahmed el – Hufeyfi el – Ebherî (ö. 624/1228)
2. Şeyhu'l İslâm el -Hafız ebi Musa Muhammed b. ebi Bekr b. ebi İsa el – Medenî el –İsfahanî,
3. Ebi Muhammed Hamza b. el-Abbas b. Ali b. el-Hüseyin b. Ali b. el-Hüseyin b. Ali b. Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. Ali b. el-Hüseyin b. Ebi Talib.

Sohbetinde Bulunduğu Şeyhi ve Silsilesi;

1. Ebu Hâşim Ğanim b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyin ibn. Ali b. Ömer daha önce zikredilen nesebin aynısı.
2. Muhammed b. Nasır
3. Ebu Müslim
4. Ebu Bekr b. Ebreviyeh
5. Muhammed b. Yusuf el-Benna
6. Abdullah b. Umran (Zahid ve sufi'dir.)
7. El-Fudayl b. İ'yaz
8. Mansur b. el-Mu'temer
9. İbrahim en-Neh'i
10. A'lkame
11. Abdullah b. Mes'ud
12. En son olarak Hz. Muhammed Mustafa (sav) ile sohbetinde ve arkadaşlık yaptıkları silsilesi tamamlanmış oldu.¹¹⁴

---

¹¹⁴ Derkâvî, *Lübsü'l-hırka*, 22-23.

1.3.4. İkinci Târîkat Silsilesi

1. Nasır b. Abdullah b. Abdurrahman el-‘Atar el-Mısırî (Eskiden Said olarak çağrılmış.)
2. El-İmâm ebi Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Osman b. Benciri es-Semirî,
3. İsmail b. el-Hasan
4. Abdülkerim b. Düşmanziyar
5. Muhammed b. Mâtekil
6. (Bir önceki iki kişinin şeyhi) Davud b. Muhammed (Fakirlerin Hadimi olarak bilinir.)
7. Ebu Abbas b. İdris,
8. Ebu Kasım b. Ramazan,
9. Yakup et-Taberi,
10. Ebu Abdullah b. Osman,
11. Ebu Yakup en-Nehrecurî,
12. Ebu Yakup es-Sûsî,
13. Abdolvâhid b. Zeyd,
14. Kümeyl b. Ziyad,
15. Ali b. Ebi Talip,(ö. 40/660)
16. En son olarak Hz. Muhammed Mustafa (sav) ile silsilesi tamamlanmış oldu.¹¹⁵

1.3.5.Üçüncü Târîkat Silsilesi

1. Şihabuddin ebu Hafs Ebu Abdullah Ebu Nasır Ömer b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Abdullah ve O da Umeyme b. Said el-Kureşî el-Bekri es-Sühreverdî (ö. 632/1234),
2. Şeyh (İmâm) Diyauddîn Ebi Necip Abdülkahir b. Abdullah es-Sühreverdî ve O da amcası Kadı Vecihuddin Ömer b. Muhammed es-Sühreverdî’den ve O da babası, Muhammed b. Abdullah hırka giymiştir. O ise A’meveyh’tir. (Suhreverdi de ortak olarak) Amcası ve Şeyh Ferec Zencani’nin kardeşinin

---

¹¹⁵ Derkâvî, *Lübsü'l-Hırka*, 23-24.

elinden giymiştir. Babası Muhammed b. Abdullah ise Şeyh Ahmed el-Esvedî ed-Dinurî'den, Mîmşad ed-Dinurî de ebi Kasım Cüneyt'ten almıştır.

3. Ferec ez-Zencanî'nin kardeşi ise hırkasını ebu'l-Abbas en-Nehavendî'den,
4. Ebi Abdullah b. Hufeyf,
5. Ebi Muhammed Ruveym,
6. Ebi Kasım Cüneyt Bağdâdî (ö. 297/909),
7. Serî-i Sakatî (ö. 253/867),
8. Ma'ruf el-Kerhî (ö. 200/815),
9. Dâvût et-Tâî (ö. 184/800)'den almıştır.

İmâm Kastallânî, ek bilgi vererek burada Ali b. Musa'dan sonra iki ayrı silsile yolunu aktarmış ve şu şekilde açıklamıştır;

1. Ali b. Musa, babası Musa Kazım'dan ve o da babası, Cafer-i Sadık'tan ve o da babası Muhammed Bakır'dan ve o da babası, Zeynülabidin b. Hüseyin'den ve o da dedesi Hz. Resulluh'a arkadaşlık etmiştir.

Dâvûd-i Tâî'den sonra da silsile yolu ise şu şekildedir;

2. Dâvûd-i Tâî, arkadaşı Habib el-Acemî (ö. 150/767) ve o da Hasan b. Yesar el-Basrî (ö. 110/728) ve o da emiril mü'min'in Ali b. Ebi Talib'ten (r.a) (ö. 40/660) ve o da Hz. Muhammed'e (sav) (ö. 10/632) arkadaşlık etmiştir. Böylelikle üçüncü şeyhinin silsilesini de bu şekilde tamamlamaktadır.¹¹⁶

Bunlara ek olarak müellifimiz başka kişilerden de hırka aldığını ancak isimlerinin çok fazla olduğunu belirtmiştir.¹¹⁷ Bizde burada İmâm Kastallânî'nin aktardığı şeyhlerini, sıra ile aktaracağız.

1. Şeyh Necmuddin Ebu'n-Nu'man Beşir b. Ebi Bekr Hamid b. Selman el-Ce'ferî et-Tebrîzî,
2. Şeyhu'l İslâm Cemaluddin Ebu'l- Muhsin Fedlullah b. Şerhenki el-Mehredarî ez-Zencanî
3. Ebu'l-Muhsin b. Ali el Feramezî,

¹¹⁶ Derkâvî, *Lübsü'l-Hırka*, 25.

¹¹⁷ Derkâvî, *Lübsü'l-Hırka*, 25.

4. Şeyh Ebu Ömer Muhammed b. İbrahim ez-Zeccacî,
5. Eş-Şiblî,
6. Cüneyt, meşhur olan senediyle silisle tarikini aktarmış ve hırka giydiğini belirtmiştir.¹¹⁸

Başka bir şeyhi olan, Şeyh Şemsuddin Abdurrahman b. Abdullatif b. İsmail b. Ahmed b. Muhammed en-Neysaburi ebi Berakat b. Hasan b. ebi Berakat b. ebi Sa'd es-Suffî'den de hırka giydiğini belirtmiştir.

Ayrıca Behaiddin ebi el-Hasan Ali b. Hibetillah eş-Şaffî, (Bi ibni el-Cemizi olarak bilinir.) ve Şeyhu'l İslâm Hafız ebi Tahir Ahmed b. Muhammed es-Selefi'nin senedinin silsile ile hırka giydiğini belirtmiştir.

1.3.6. Sohbetinde Bulunduğu, Görüşükleri Fakat Hırka Giymediği Şeyhleri

1.3.7. Sohbetinde Bulunduğu Şeyhleri

1. Şeyh Ebi Abdullah Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Kureşi, babamın annesini babası yani dedem Ahmed b. Ali b. Muhammed b. el-Hasan ibn-i Kastallânî,
2. Annem ümmü Muhammed Aminete binti A'nân b. Hasan b. A'nân el-Adevi,
3. Şeyh Ebu Abdullah el-Kurtubi,

1.3.8. Gördükleri

1. Takıyuddin Ebu't-Tahir Muhammed b. el-Hüseyn el-Ensari,
2. Ebu'l-Abbas Ahmed b. İbrahim el-Kanceri el-Endülisi,
3. Ebu'l-Kut ed-Dekkaki, Ebi el-Hasan es-Sebbağ,
4. Şeyh ilmu'd-din Menfelutî,
5. Şeyh Ebu Yahya ibn-i Şaffî,
6. Şeyh Rufa'
7. Ebi Hasan'ın şeyhi, Şeyh Abdurrezzak,
8. Şeyh Abdurrahman eş-Şerif,
9. Şeyh Mufferrec,
10. Şeyh eba el-Haccaci el-Ekserî,

---

¹¹⁸ Derkâvî, *Lübsü'l Hırka*, 26.

11. Şeyh Yahya el-Mısrî
12. Şeyh Ali eş-Şevlî,
13. Şeyh Osman,(İmâm Kastallânî'nin Şeyhi, Şeyh Şihabuddin'in daha önce gönderdiği takkeyi bu şeyhle beraber kendisine giydirdiği ve hırkasında bir iştirak olduğunu söylemiştir.¹¹⁹)
14. Şeyh Ebu Abdullah b. Ebi Şamme,(İskenderiyye'de)
15. Şeyh el-Vecihi ibn-i Avf,
16. Şeyh Eba Bekr et-Tekrûrî el-Karafî,
17. Şeyh Ebu Abdullah Zegvanî (Mısır'da)
18. Şeyh Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kasım b. Ârabi Abdullah (Kufî olarak bilinir),
19. Şeyh Ebu Abdullah eş-Şatibî,
20. Şeyh el-Hatib Ebu'l-Mecit el-İhmimî,
21. Şeyh Abdulmu'ti el-İskenderî,
22. Şeyh Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî,
23. Şeyh Ebu Zeyd el-Meymunî,
24. Şeyh Ebu's-Su'ud el-Vasitî,

İmâm Kastallânî, yukarıda isimlerini zikrettiklerimizin bir kısmının sohbetinde bulunduğunu, bir kısmını da gördüğünü söylemiş onlardan hırka giymediğini belirtmiştir. Ancak, İmâm Kastallânî, kitabında bu isimleri aktardıktan sonra ayrıca not düşerek isimlerini zikretmediklerinin zikrettiklerinden fazla olduğunu belirtmiştir.¹²⁰

İmâm Kastallânî, Şeyh Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî ile Mekke'de, görüşüğünü belirtmiştir. Yaptığımız araştırmalar sonunda kıymetli hocam Ferzende İDİZ'in, İmâm Süyûti hakkında yürüttüğü bir çalışmasında da bu duruma değinmektedir. İmâm Süyûti'nin akıradığı bilgilerde, İmâm Kastallânî, “*Sühreverdî'den ilim almış ve Şâzilî ile bir araya gelmiştir*”¹²¹der.

Ayrıca İmâm Kastallânî'nin silsilesi hakkında, hocam Ferzende İDİZ'in, İmâm Süyûti hakkında yürüttüğü *İmâm Süyûti Tasavvuf Risaleleri*, adlı eserinde İmâm

---

¹¹⁹ Derkâvî, *Lübsü'l-Hırka*, 28.

¹²⁰ Derkâvî, *Lübsü'l-Hırka*, 28-29.

¹²¹ Ferzende İdiz, *Yüce Hakikatler ve Şâzeliyye Târîkatı*, İstanbul, 2013, 77.

Kastallânî'nin kendi silsilesini yukarıda aktardığımız şekilde aktardığı görülmektedir.¹²²

İmâm Kastallânî ile alakalı aktarmamız gereken bir başka bilgi de kendisinin başkalarına hırka giydirip, giydirmedeği konusudur. İmâm Suyûtî'nin *Lübsü'l-hırka*, adlı eserinde belirttiği bir silsile yoluyla İmâm Kastallânî'nin başkalarına hırka giydirdiğini aktarmaktadır.

İmâm Suyûtî, *Lübsü'l-hırka*, adlı eserinde 'Necmeddin Ebû Ya'la'nın' şöyle söylediğini aktarır: "Ben hırkayı, Ebu Abdullah Muhammed b. Câbir el-Kaysî el-Vâdiyâşî'den aldım. O da Şeyh Kutbüddin el-Kastallani'den ve o da Şeyh Cemâleddin b. Nukayb'dan, o ikiside *Avârifü'l-Maârif* kitabının sahibi Şehâbettin es-Sühreverdî'den geçen senetle aldıklarını söylediler."¹²³

1.3.9. Eserleri

Âlim ve ârif bir şahsiyet olan müellifimiz, hem zâhiri hem de tasavvufî alanda önemli eserler yazmıştır.

1.3.10. Zâhiri İlimlere Dâir Eserleri

İmâm Kastallânî, yazmış olduğu eserleri arasında bir kısmı günümüze ulaşmış ve eserleri üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Eserleri üzerinde bilhassa Arap toplumunda çalışmalar yapılmış ve muhakkikler tarafından insanların istifadesine sunulmaya çalışılmıştır. Bu konuda ülkemizdeki çalışmalara baktığımızda ise yüksek lisans, doktora vb. bir çalışma yapılmamıştır. Ülkemizde sadece bir ansiklopedi çalışma rastlayabildik.¹²⁴ Bundan dolayı İmâm Kastallânî'ni, hakkında çalışma alanımızın ölçülerine dikkat ederek bilgiler vermeye, hakkında yapılmamış çalışmaya fazla derinlere girmeden önemli gördüğümüz konulara değinerek bilgiler vermeye gayret göstereceğiz.

¹²² Ferzende İdiz, *İmâm Süyûtî Tasavvuf Risaleleri*, İstanbul, 2018, 250.

¹²³ Derkâvî, *Lübsü'l-hırka*, 79; İdiz, *İmâm Süyûtî Tasavvuf Risaleleri*, 250.

¹²⁴ Şenel, "Kastallânî", XXIV, 584.

1.3.11. Hadis Alanında Yazdığı Eserleri

İlk tahsiline babasını yanında başlayan İmâm Kastallânî, hadis alanında ciddi bir eğitim alır. Daha öncede bahsi geçtiği gibi İmâm Kastallânî, daha 7 yaşına gelmeden Tirmizi'yi okumuş, birden fazla ders halkalarına ve meclislere giderek hadis derslerini dinlemiştir. Sahihi Buhari'yi başından iki bayram babına kadar İmâm Zeynuddin ebi el-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Kati'i'nin yanında çeşitli meclislerde okumuştur.¹²⁵ Ayrıca babasının yanında *Sünen-i Ebu Dâvût*, *Sünen-i Nesâî* (küçük) ve *Sünen-i ibn-i Mâce*'yi de okumuştur.¹²⁶ Babasından hariç ayrıca *Kütüb-i Sitte*'yi Mekke'nin hadis şeyhlerinden okumuş ve onlardan dinlemiştir. Bu alanda yazmış olduğu eserleri şunlardır:

1. *el-İfsâh 'ani'l mu'cem min idâhi'l ğâmid ve'l mübhem*:¹²⁷

Hadîs alanında yazılmış olan bu eser, müphem kelimeler açıklamaya yönelik olup, İbn Beşküval'in (ö. 578/1183) kitabına (*el-Mütercim bi'l-ğavamid ve'l mübhemat*) muhtasar olarak yazılmıştır.¹²⁸ Müellifimiz kitabı bölümler halinde yazmıştır. İlk bölümde elif harfî ile başlayarak hadislerde zikredilen râvi veya isimlerdeki müphemliklerini gidererek babasının kim olduğunu, sonrasında dedesinin kim olduğunu, daha sonrasında ise hadislerde kullanılan ibn ve ibneti kelimelerini açıklayarak müphemliklerini gidermeye çalışmıştır. Kitabın ileriki aşamalarında ise ehi (أخي), uhti (أختي) ve ümm (أم) kavralarındaki durumlarda incelenerek kapalılıkları giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kitap Arapça harf sırasına göre belli bir düzende sıralanmış olup elif harfî ile başlayıp ye harfî ile bitirilmiştir. Bu eser İSAM'da 177382 numara ile kayıtlıdır. Eser, Mahmut Magravi tarafından tahkik edilmiş olup dili Arapçadır.

2. *el-Menhecü'l-mübhec i'nde'l İstimâi' limen reğibe fî ulumi'l hadis a'la'l-istilah*:¹²⁹

¹²⁵ Kastallânî, *İktidâ*, 15.

¹²⁶ Kastallânî, *İktidâ*, 15.

¹²⁷ Kastallânî, *İktidâ*, 18.

¹²⁸ Kastallânî, *İktidâ*, 26.

¹²⁹ Kastallânî, *İktidâ*, 19; Fâsî, *'Akdu's-Semen*, I, 322.

İmâm Kastallânî, hadîs alanında yoğunlaştığında, muhtasar olarak İlmü'l hadîs konusundaki ıstılahi kavramlar üzerine yazmıştır.¹³⁰

1.3.12. Fıkıh Alanında Yazdığı Eserleri

Bu alanda tespit edebildiğimiz 4 adet eseri vardır.¹³¹ Aynı zamanda fakih olan müellifimiz bu alanda da önemli eserler yazmıştır. Bu eserler ülkemizdeki kütüphanelerde mevcuttur.

1. *Medârikü'l-merâm fi mesâliki's-sıyâm*:¹³²

İmâm Kastallânî, her ne kadar hadis ilmi ile meşgul olmuş olsa da diğer ilimlerdeki çalışmalarına devam etmiştir. Bu ilimlerden, fıkıh üzerine de çalışmalar yaparak ilmi konulara destek sağlamıştır. İmâm Kastallânî, bu kitabı, oruç üzerine yazmış olup bölümlere ayırmıştır. Bu eser, farz, vâcib, sünnet, mekrûh ve haram olan oruçları belirtmiş, orucun faziletleri hakkında bilgiler vermiştir.

2. *Merâsüdü's-salât fi Mekâsüdi's-salah*:¹³³

İmâm Kastallânî'nin fıkıh alanında yazdığı namaz konusunu barındıran eseridir.

3. *Meclisu fi fedli ramazan*:¹³⁴

Ramazan ayının fazileti hakkında yazmış olduğu eseridir.

4. *Meclis fi fedli zilkade*:¹³⁵

Zilkade ayının fazileti hakkında yazmış olduğu eseridir.

5. *Menâsiku'l hac*:¹³⁶

Haccın menasikleri hakkında yazmış olduğu eserdir.

7. *Tekrimu'l-me'îşe bi tehrimi'l-heşîşe*:

¹³⁰Fâsî, 'Akdu's-Semen, I, 322.

¹³¹Kastallânî, *İktidâ*, 18-20.

¹³²Kastallânî, *İktidâ*, 18.

¹³³Kastallânî, *İktidâ*, 18.

¹³⁴Kastallânî, *İktidâ*, 20.

¹³⁵ Kastallânî, *İktidâ*, 20.

¹³⁶ Kastallânî, *İktidâ*, 20; *Mil'ul- 'Aybe*, 423.

*Keşfü'z-zunûn*¹³⁷, *Hediyetü'l-ârifîn*¹³⁸ ve *Tarihu'l-Arabiyye ve'l-muehhirun*'da¹³⁹ eserin ismi kayıtlıdır. Herhangi bir isim değişikliği yoktur. İsim yukarıda da yazdığımız gibi *Tekrimu'l-me'îşe bi tekrimi'l-heşişe*, şeklindedir.¹⁴⁰

8. *Tetmimu't-tekrım lima fı'l-heşişeti mine't-tehrîm:*

Bir önceki eseri yani *Tekrimu'l-me'îşe bi tehrimi'l-heşişe*, adlı eseri tamamlama niyetiyle ele alınmıştır. *Hediyetü'l-ârifîn*¹⁴¹ ve *et-Tarihu'l-Arabiyye ve'l-muehhirun*'da¹⁴² eserin ismi kayıtlıdır. *Tetmimu't-tekrım lima fı'l-heşişeti mine't-tehrîm*, şeklindedir.¹⁴³

¹³⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 470.

¹³⁸ İsmail paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, II, 135.

¹³⁹ Şâkir Mustafa, *et-Tarihu'l-Arabiyye ve'l-Muerrehun*, IV, 402.

¹⁴⁰ İmâm Kastallânî'nin, bu eseri te'lif sebebine baktığımızda ise; yaşadığı dönemde insanlar arasında hint keneviri olarak bilinen kuru otun yani esrarın kullanımı arttığından dolayı bu eseri ele almaktadır. İmâm Kastallânî, bu eseri ele alırken de esrarın kullanımının zararlı olduğunu ve delilleri ortaya koyarak haram olduğunu söylemiştir. İmâm Kastallânî, '*Beni teşvik eden durum, delalet üzerine sabit olmuş, o delalet ki insani sevgiden uzaklaştırmıştır. Bu da beni, Hidayet ve doğru yolu isteyenler için birkaç sayfa yazmaya sevk etti. O kimseler ki, itikat ediyorlar ve abid kullandırlar*' Buradan da anlaşıldığı gibi o dönemde abid yani sûfi kesimlerinden de kullananlar olduğundan İmâm Kastallânî, esrar kullanılmasını zararları ve haram oluşu üzerine bu Risâleyi yazmıştır. Mutevâsıyla alakalı bu eser konu bazlı olduğunda tam kitap şeklinde olmayıp Risâle olarak ele alınmıştır. Daha sonrasında yapılan tahkikler sonucunda tam kitap şekline getirilmiştir. İmâm Kastallânî, kendi döneminde insanlar arasında hint keneviri olarak bilinen kuru otun yani esrarın kullanımı arttığından dolayı bunu ele almış detaylı açıklamaları yaparak kullanılmaması konusunda uyarılarda bulunmuştur. Bunun yanında İmâm Kastallânî, *Tekrimu'l-Me'îşe bi Tekrimi'l-Heşişe*, giriş yaptıktan sonra eseri iki kısımda ele alarak yazmıştır. Birinci kısım dünyevi olarak ele alan İmâm Kastallânî, onu da kendi içinde yedi vecihte ayırarak anlatmıştır. İkinci kısımda ise uhreviyatı bozmasının zararlarını değinir ve onu da üç vecihte tamamlar. En sonunda da tehbih yaparak Risâlesine son verir. Nüshaları ilgi baktığımızda ülkemiz sınırları içerisinde yaptığımız araştırmalarda yazma eser kütüphanelerinde ve İsam gibi önemli kütüphanelerde eserin orijinal nüshalarına rastlamadık. Ancak daha öncede bahsi geçtiği gibi Batı ve Arap bölgelerine baktığımızda ise İspanya'nın başkenti olan Madrit'te bir makale çalışması yapılmıştır. İlk olarak 1995'te *Al-Qantara* dergisinde yayınlanmaktadır. İkincisi ise yine aynı dergide 2005 yılında yayınlanmıştır. Bizde bu makalenin içinde Risâle şeklinde yazılmış olan *Tekrimu'l-Me'îşe bi Tekrimi'l-Heşişe*, adlı eseri alarak üzerinde çalışmaya başladık. Daha sonraki süreçlerde yaptığımız araştırmalar neticesinde bu eserin, Mısır'da olduğunu tespit ettik. Mısır'da bulduğumuz bu eseri, Yakup CİVELEK vasıtasıyla orada çalışan Hasan adındaki birini yardımıyla yaklaşık bir ay uğraşma sonrasında getirebildik. Eser üzerinde yapılmış çalışmayla hacimli bir kitap haline getirilmiş ve *Tetmimu't-tekrım lima fı'l-heşişeti mine't-tehrîm*, kitabını da içinde barındırmıştır. Eser matbu olup, 285 sayfadan oluşmaktadır.

¹⁴¹ İsmail paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, II, 135.

¹⁴² Muhammed el-Habib el-Heyletî, *et-Tarihu ve'l-Muehhirun bi-Mekke*, 52; ayrıca bak. İsam Ktp. Dn.: 40453.

¹⁴³ İmâm Kastallânî'nin, bu eserinde te'lif sebebine baktığımızda ise; yaşadığı dönemde insanlar arasında hint keneviri olarak bilinen kuru otun yani esrarın kullanımı arttığından dolayı bu eseri ele almaktadır. İmâm Kastallânî, bu eseri ele alırken de esrarın kullanımının zararlı olduğunu ve delilleri ortaya koyarak haram olduğunu söylemiştir. O dönemde abid yani sûfi kesimlerinden de kullananlar olduğundan İmâm Kastallânî, esrar kullanılmasını zararları ve haram oluşu üzerine bu Risâleyi yazmıştır. Bu eser, *Tekrimu'l-me'îşe bi tehrimi'l-heşişe*, adlı eserin tamamlayıcısı şeklindedir. Belirttiğimiz gibi İmâm Kastallânî, kendi döneminde esrarın kullanımının fazla olması sebebiyle,

1.3.13. Tefsîr Alanında Yazdığı Eseri

1. *Tefsîru âyâti mine'l Kur'ân'ı Kerîm* :¹⁴⁴

Kur'ân'ı Kerîmdeki bazı ayetlerin üzerine yazılmış olan tefsir eseridir.

1.3.14. Akaid Alanında Yazdığı Eserleri

1. *Tezkiretu i'timâdi'l-fiker fî sıhhati i'tikadi'l-beşer* :¹⁴⁵

İmâm Kastallânî, bu eseri isminden de anlaşılacağı gibi itikâdi alanda yazmıştır. Allah'a iman, hudus delili, sıfatı selbiyye, deliller, ru'yetullah, Kur'an kerim'in i'cazı vb. konulara değinmiştir.

2. *Lisanü'l beyan 'ani'l itikâdi'l-cinân*:¹⁴⁶

İtikâdi konuda yazılmış bir eserdir.

1.3.15. Diğer Eserleri

İmâm Kastallânî, bu kitaplarla beraber çeşitli konularda da muhtelif kitaplar yazmıştır. Bunlardan bir kısmını nimsi şöyledir:

1. *'Urvetu'l vesik fî'n-nari ve'l-harîk,*

2. *En-nushu min mevâridü'l-mutalif fî'l İktidâi bi'l-mevâfîk ve'l-muhâlif,*

---

bunun zararlı ve haram olmasından dolayı yazmıştır. Muhtevâsında ise, İmam Kastallânî, kendi döneminde insanlar arasında hint keneviri olarak bilinen kuru otun yani esrarın kullanımı arttığından dolayı bunu ele almış detaylı açıklamaları yaparak kullanılmaması konusunda uyarılarda bulunmuştur. Bunun yanında İmam Kastallânî, *Tetmimu't-Tekrim lima fî'l-Heşîseti mine't-Tehrîm*, giriş yaptıktan sonra esrarın haram oluşunun delilleri ile ortaya koyarak bunu dört vecihle ele alarak yazmıştır. Esrarın kullanımının insanın vücuduna zara vermesinin yanında en fazla akla zara verdiği¹⁴³, önemli bir nokta olarak gördüğü üçüncü vecihle ise şöyle açıklayarak: 'üçüncü vecih, Şüphesiz ki (haşişe) Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoyuyor. Bu sıfatta olan o şey haramdır.' der. Yine açıklamalarına devam eden İmam Kastallânî, esrarın kullanılmasında haram ve kerahetine değinir, ileriki açıklamalarında esrarın (haşişenin) öldürücü tehlikede olduğunu belirtmiştir. İmam Kastallânî, *Tetmimu't-Tekrim lima fî'l-Heşîseti mine't-Tehrîm*, adlı eserinin sonunda hatime yaparak bitirir. Nüshaları için yaptığımız eser taramalarında ülkemiz sınırları içerisinde *Tetmimu't-Tekrim lima fî'l-Heşîseti mine't-Tehrîm*, adlı esere ulaşamadık. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu eseri Mısır'dan yaklaşık bir ay süre zarfında getirtebildik. Eser üzerinde yapılmış çalışmayla hacimli bir kitap haline getirilmiş *Tekrimu'l-Me'îşe bi Tekrimi'l-Heşîşe ve Tetmimu't-Tekrim lima fî'l-Heşîseti mine't-Tehrîm*, kitapların ikisinde içinde barındırmıştır. Eser matbu olup, elimizde mevcuttur. 285 sayfadan oluşmaktadır.

¹⁴⁴ Kastallânî, *İktidâ*, 18.

¹⁴⁵ Kastallânî, *İktidâ*, 21.

¹⁴⁶ Kastallânî, *İktidâ*, 18; *Mil'ul-'Aybe*, 322.

3. *Te'nisu en-nedaretu ala ikameti'l-vuzârâ,*
4. *Celâletu'd-delâle fî ikameti'l-'adale,*
5. *Fedailu'z-zamân fî fedâili'l-Yemen*
6. *Minhâcu'n-nebras fî fedâili beni'l-Abbas*
7. *Vesiletu'l-ibâd fî fedileti'l-cihad*
8. *Cemlu'l-icâz fî'l-i'câzi binari'l hicaz*
9. *Risâletü'l-hamâle'*
10. *Meseletu tekellumi fihâ el-'izzu bin Abdüsselam fî tefdili'l-enbiyâ*
11. *Yekazetu ehli'l 'itibâr fî muv'izeti ehli'l-iğtirâr*
12. *Şi'âri izhâr fî menazili'l mukerrebin ve'l-ebrâr*
13. *Terfetu'l-insan ve tuhfetu'l-ihsân*
14. *Tendidu'l-me'âlim fî tekdiri'l-mezâlim*
15. *Vasiyyetun li's-Sühreverdi*¹⁴⁷

1.3.16. Tasavvufa Dâir Eserleri

Elimize ulaşan ve yaptığımız araştırmalar sonrasında sayısal olarak tam bilinmeyen eserlerini bir kısmı da tasavvuf ilmine dâirdir. İmâm Kastallânî'nin tasavvuf ilmi alanında yazmış olduğu, elimize geçen ve tespit ettiğimiz eserlerin sayısı dördtür. Bunlardan tam metin olan eserlerinin yanında, Risâle şeklinde olup konu bâzlı yazılmış eserleri de mevcuttur. İmâm Kastallânî'ye nispet edilen ve tespitlerini sağladığımız tasavvufa dâir eserleri şunlardır:

1. *İktidâü'l – ğafil bi-ihtidâi'l-âkil:*

İmâm Kastallânî'nin *İktidâü'l-ğafil bi-ihtidâi'l-âkil* adlı eseri, *el-Mevsu'etu'l-'arabiyye'de*¹⁴⁸ kayıtlı olup tam ismi bu şekildedir. Tasavvuf alanında yazmış olduğu en kapsamlı ve en önemli eseridir.

Te'lif Sebebi

İmâm Kastallânî, bu eseri ele alırken; Allah, hidayet ehline ve seçilmişlere uymayı emretmiş ve bende bu günümüzde, hevalarına uyduklarını; avam tabakasının, iddia ehline verdiği önemi, i'tida erbabının havas ehline imtihan olmaları ve

¹⁴⁷ Kastallânî, *İktidâ*, 18-21.

¹⁴⁸ Bkz. Bedî' es-Seyyid el-Lehami, *el-Mevsuetu'l-'Arabiyye*, Dimeşk, XV, 378.

evliyaların makamlarına geçmeye çalışan nefisleri gördüğümünden, cahile nasihat etmeye çaba gösterdim. Bu konuda tespitlerimi ikame ettim. Kitabın ismini de *İktidâü'l-ğafil bi-ihtidâi'l-âkil*, yaptım.¹⁴⁹ Bununla beraber âlimi, cahilden ayıran karışık durumları, nakıs olanı faziletli olandan ve hak yolu batıl yoldan ayıran farkları ortaya çıktı.¹⁵⁰

Buradan da anlaşıldığı gibi İmâm Kastallânî, *İktidâü'l-ğafil bi-ihtidâi'l-âkil*, adlı bu eseri yazarken toplumdaki boşluğu bir nebze de olsa doldurmak, böbürlenmiş nefislerin aslına dönmesini ve tasavvuf ilmi ile alakalı konular değinmeyi amaçlamıştır.

Muhtevâsı

İmâm Kastallânî, “Mekke’i Müşerrefede, babam Ebü’l-Abbas el-Kastallânî’nin (kuddise sırruhû) şöyle dediğini işittim: ‘Şeyh Ebu Abdullah el-Kureşî (ö.568/1173) şöyle diyordu: Kendileriyle karşılaştığım meşâyihî görmemiş olsaydım, günümüzde yapılanların tarîkat olduğu vehmine kapılırdım. Ancak kavimlerin yaptıkları, hakikat üzere olanların yaptıklarının ismidir. (Yani sadece isimdir, gerçek değildir) dedim ki, o bunu kendi asrı için söyleyseyse, var sen düşün bu asrın durumunu.’”¹⁵¹

İmâm Kastallânî, bu durumu göz önüne alarak, eserin içeriğini iki başlık altında toplamış ve tetimme sözü ile bitirmiştir. Birinci bölümü, ilim ve sahibi için ilmin şerefi hakkındadır. Ayrıca ilim talebesi için gereken edebi açıklamaya çalışmıştır.

İkinci bölümde ise sulûk ehlînin yöneldiği ve helak olmada kendini muhafaza edecek şeyleri açıklamaya çalışmış, bunu da ikiye ayırmıştır. Birincisi; müritlerden Allah’a yönelenleri ilgilendiren konular, ikincisi ise; (Allah’a) yönelenlerin makâm ve hâlleri hakkındaki konuları ele almıştır. İmâm Kastallânî, bu aşamadan sonra, nev’ ve fasılalara bölerek açıklamalarına devam etmiştir.

---

¹⁴⁹ Kastallânî, *İktidâ*, 5-6.

¹⁵⁰ Kastallânî, *İktidâ*, 6.

¹⁵¹ Kastallânî, *İktidâ*, 8.

Eserin ileri ki aşamalarında, vakt, makâm, hâl, hâtır, vârid, şâhid, nefis, rûh, sır, nefes ve ğilbe hakkında bilgiler verir. Daha sonra intibah, tevbe, inâbe, mücâhede, vera‘, zühd, irâde, murâkabe, fütuvvet ve sıdk kavramlarını açıklamıştır.

Sonraki aşamada da Allah’a yaklaşmanın haletleri hakkında bilgiler vererek, huşû‘, havf, recâ, tevekkül, istikamet, hulk, zikir, semâ‘, üns ve ilim kavramlarını açıklar. Sona doğru da nihayat kısmında, kurb, ma‘rife, mûkaşefe, muhabbet, gayret, müşahede, kabz ve bast, tevhid, cem‘ ve tefrika kısımlarına değinerek tetimme ile bitirir.

Nüshaları

Söz konusu eserlerin tespit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

1. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Atıf Efendi Koleksiyonu, 001383 no ile kayıtlı olarak bulunmaktadır. Yetmiş dört varaktan oluşan bu eser, Arapça olarak yazılmıştır. Kapalı kahverengine yakın kaplı, mukavva karton kapaklı, siyah mürekkeple yazılmış, konu başlıklarının üst kısımları kırmızı renkle çizilmiştir.

2. İsam Kütüphanesinde, 267548 numarada kayıtlı matbu hâli bulunmaktadır. Bildiğimiz en derli toplu matbu nüshadır. Ahmed Cem’a Abdülhamit tarafından tahkik edilen bu eser 2015/1436 yılında Beyrut’ta basılmıştır.

2. *ed-Da‘va ve ‘ş-şath ‘inde’s-sûfîyye:*

Eserin ismi ön kapakta, *ed-Da‘va ve ‘ş-şath ‘inde’s-sûfîyye*, şeklindedir. Fakat kütüphane kaydında ise, *ed-Da‘va ve ‘ş-şath ‘inde’s-sûfîyye mea tahkik Risâle nasihatı sarîh amin karihati sahiha fî’l-men‘i mine’d-da‘ve ve ‘ş-şath ve mâ yeteallaka bihima mine’z-zem ve’l-medh*, şeklindedir. En uygun ismi ise yukarıda yazdığımız ve kapağın üzerinde yazıldığı gibi *ed-Da‘va ve ‘ş-şath ‘inde’s-sûfîyye*, şeklindedir.

Te’lif Sebebi

İmâm Kastallânî, bunu yazmanın sebebini ise şöyle açıklar: “*şatahat ve da‘va da bu asır da gördüğüm ve ortaya çıkanların sebep olması ve o asır ki bundan sakındırıyorduk. Biz zannediyorduk ki, duymayacağız şahit olduklarımıza. Bu sebepten dolayı bu esri ele aldım.*”

Yine İmâm Kastallânî, ‘*Ben, anlamak isteyen kişi için hakkı batıldan ayırmayı açıklamak istedim*’¹⁵² diyerek bu eseri ele alma amacını ortaya koymuştur.

Muhtevâsı

İmâm Kastallânî, eserin yazılma amacın ele aldıktan sonra, konu bakımında ele aldığı kelamı ikiye ayırarak; da‘va’yı asıl kabul etmiş, şathı da fer‘ kabul ederek açıklamalarda bulunmuştur. İkinin arasındaki farkı açıklarken de; ‘*Şüphesiz ki da‘va insan hakkında ve onun dışındaki hakkındadır*’, ‘*şath ise ancak kişinin kendi dışındaki hakkında olan şeydir*’¹⁵³ diyerek açıklamada bulunmuştur. Açıklamalara devam eden İmâm Kastallânî, ‘ehli tarik, da‘va ve şathı zemmetmiş ve o yolda gidenleri kınamışlardır. Ayrıca büyükler onlardan sadır olan halleri de delil olarak almamışlardır’¹⁵⁴ demiştir. Ardından eseri vasiyet kısmı ile bitirmiştir.

Da‘va konusuna değinen İmâm Kastallânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Abdillâh er-Râzî (ö. 353/964), Ebu Alî Ahmed b. el Kasım er-Rûzbârî (ö. 322/934), Ebu İshak İbrahim b. Şeybân (ö. 330/941), Zünnûn Ebu’l Feyz Sevbân b. İbrahim el-Mısırî (ö. 245/859), Ebu Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yunus b. İsa b. Abdillâh b. Refî’ et-Tüsterî (ö. 283/896) ve Ebül Kasım Cüneyt b. Muhammed Hazzâz el-Kavârîrî (ö.297/909) gibi önemli isimlerin da‘va hakkında yaptıkları açıklamaları belirtmiş ve Abdillâh Râzî de da‘va hakkında sorulan soruyu şu şekilde açıklamıştır: ‘*Da‘va nedir? Dedi ki, gizli fülllerinde ve hallerinde senin açığa çıkarttığıdır, her ne kadar sen söylediğinde sadık olsan da.*’¹⁵⁵ Sehl’in de yaptığı da‘va hakkındaki açıklamayı şu şekilde aktarır: Sehl dedi ki, ‘*Helâkın aslı da‘va’dır, hayrın aslı ise iftikardır.*’¹⁵⁶ Yine nakiller devam eden İmâm Kastallânî, Ebu Amr Muhammed b. İbrahim b. Yusuf Muhammed ez-Zeccâcî’den (ö. 348/956-60) şöyle

¹⁵² Kastallânî, *Da‘va ve ‘ş-Şath ‘İnde’s-Süfyye*, 70.

¹⁵³ Kastallânî, *Da‘va ve ‘ş-Şath*, 71.

¹⁵⁴ Kastallânî, *Da‘va ve ‘ş-Şath*, 71.

¹⁵⁵ Kastallânî, *Da‘va ve ‘ş-Şath*, 76.

¹⁵⁶ Kastallânî, *Da‘va ve ‘ş-Şath*, 77.

naklede; *‘Da‘va’sı olmayanın manası da olmaz.*¹⁵⁷ Bu şekilde devam eden açıklamalarla da‘va kısmını bitirdikten sonra ikinci kısım olan şath, kısmını da aynı yolla açıklar. İmâm Kastallânî, şahtı açıklarken, *‘Nasıl ki bedenler hastalanıyorsa, tedaviye ihtiyaç duyuyorsa, üzerilerine gelen kahırdan dolayı rûhlar da hastalanır istivânın (denge) haddinden çıkar. Rûhlar da şuurlu olmadan ve manasını bilmeden yanındaki ilimle onula caiz olmayan şeylerle konuşur.*¹⁵⁸ demiştir. Ebu Abdullah b. Hufeyf’ten şath soruldu ve dedi ki, *‘Kişini ağzından fişkırıp, acayip olan konuşmadır.*¹⁵⁹ Şatahat hakkında Ebu Yezîd Tayfur b. İsa Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848) hazretlerinin durumuna baktığımız da ise o da yine kendinden geçmiş ve vecd konusunda dolmuş farkında olmadan *‘Subhani mâ e‘zeme şani*¹⁶⁰ yani ‘Benim şanı ne yücedir.’ Diyerek kendisinden geçmiş ve ne dediğini tam olarak idrak edememiştir. İşte Şath konusu, bu şekilde kendinden geçip insanların asıl kastetmek istediklerinin haricinde kendilerinde olmadıklarından başka manalara aksettirecek kelimelerin çıkmasına sebep olmaktadır. Ancak ehli tarih olanların derin manalarını düşündüklerinde kişinin söylemek istediğinin bu olmadığı, Allah’a yaklaştıkça vecd haline girdikleri ve kendilerini kaybettiklerini dile getirmişlerdir.

İmâm Kastallânî, en son olarka eserin sonunda bir vasiyet kısmına yer vererek bitirir.

Nüshaları

Eser İsam Kütüphanesinde mevcut olup, Habibullah Hasan Ahmed tarafından tahkik edilmiştir. 2016 yılında ‘Amman da basılmıştır. Eser, 24 cm. ve 103 sayfadır. Matbu olup, Arapça yazılan bir eserdir.

3. el-Edviyyetü’ş-şâfiye fi’l-ed’iyetil-kâfiye:

Manisa İl Kütüphanesinde ve *Hediyetü’l-ârifîn*¹⁶¹ adlı kitapta eserin ismi kayıtlıdır.

Te’lif Sebebi

¹⁵⁷ Kastallânî, *Da‘va ve’ş-Şath*, 79.

¹⁵⁸ Kastallânî, *Da‘va ve’ş-Şath* 85.

¹⁵⁹ Kastallânî, *Da‘va ve’ş-Şath*, 85.

¹⁶⁰ Kastallânî, *Da‘va ve’ş-Şath*, 86.

¹⁶¹ İsmail Paşa, *Hediyetü’l-Ârifîn*, II, 135.

İmâm Kastallânî, duâ üzerine yazmış, insanların Rablerine yönelmelerindeki önemine ve duâ etmenin faydalarına binaen bu eseri ele almıştır.

Muhtevâsı

İmâm Kastallânî, bu eseri ele alırken âyeti kerimelerle beraber hadise başvurmuş, bu konu hakkındaki açıklamalara hadislerle yön vermiştir. İmâm Kastallânî, içerik olarak bunu 4 hazineye ayırdığını ve bu 4 hazinenin içinde talep edilen durumların olduğunu belirtmiştir.

- a) Birinci hazine, faziletli duanın hissi,
- b) İkinci hazine, faziletli zamanlar,
- c) Üçüncü hazine, gece ve gündüz duaları,
- d) Dördüncü hazine, tekrar edilen dualar,

Burada bunların detayına girme imkânımız olmadığından sadece alt başlıklarını vermekle yetineceğiz.

A. Birinci hazine, faziletli duânın hissi;

1. Dua'nın yapmanın emredilmesi ve icabetin va'd edilmiş olması,
2. Değer vererek korkmanın faydası ve (bela ve musibetlerin) def' olması,
3. (Allah'a)Yaklaşmak için sürekli olarak dua etmek,
4. Dua'nın hemen olması için acele etme durumu,
5. Hz. Muhammed üzerine sâlavât getirilmesi,

B. İkinci hazine, faziletli zamanlar;

1. İsteme vakti,
2. Hilal'in görülmesi,
3. Muharrem ayındaki duâ,
4. Recep ayındaki duâ,
5. Şaban ayındaki duâ,
6. Ramazan ayındaki duâ,
7. Zilhicce ayındaki dua, on gün orucunda ve arefe günü yapılan duâlar,

C. Üçüncü hazine, gece ve gündüz duâları;

1. Sabah ve akşam duâsı,
2. Uykusuzluk, uyanıklık ve uyku halindeki duâ,
3. Tuvaletteyken yapılan duâ,
4. Mescit ve evlere girerken yapılan duâ,
5. Namaza çağırılma esnasındaki duâ,
6. Abdest alırken yapılan duâ,
7. Namazdaki duâ,
8. Cenazenin görülmesi, telkini ve defni sırasındaki duâ,
9. Taziye ve kabir ziyaretlerindeki duâ,
10. Sadaka, oruç ve fitre vermedeki duâ,
11. İyilikte, mecliste ve güzel elbise giymedeki duâ,
12. Hastalıkta, yangında ve hapşirmedeki duâ,
13. Çarşıya girilmesi ve hayvanların alış-verişindeki duâ,
14. Yükselmede, lütufta ve sağlılık olmadaki duâ,
15. Yağmur, şimşek ve rüzgâr esnasındaki duâ,
16. Korkmada ve korku verici şeyler için duâ,
17. Vesvese ve kızgınlık esnasındaki duâ,
18. Seferde, hayvan ve geminin binilmesi esnasındaki duâ,
19. Doğum, cinsel ilişki ve evlenme esnasındaki duâ,
20. Borçların ödenmesi ve ihtiyaçların karşılanması duâsı,
21. Fakirliğin def'i, delilik, bela ve kaybolan şeyin bulunması için yapılan duâ,
22. Sıkıntının kalkması, gam ve hüznün giderilmesi için yapılan duâ,

D. Dördüncü hazine, tekrar edilen duâlar;

1. Esmâ'ül Hüsna ve ismi a'zam duâsı,
2. Kur'an'ı Kerim ve Sünnetteki toplu duâlar,
3. İstihare duâsı,
4. Zikir ve besmele duâsı,
5. Tehlil ve hamd duâsı,
6. İstiğfar ve la havle duâsı,

el-Edviyyetü's-şâfiye fî ed'iyetil-kâfiye, İmâm Kastallâni'nin günümüze ulaşmış eserlerinden biridir. Konu bakımında bölümlere ayrılmış olması ve özellikle

hadislerden yardım alınarak duaların yazılmış olması eser için büyük bir önem atfetmiştir.

Nüshaları

1. Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesinde, 000559 no ile kayıtlı olarak bulunmaktadır. Yazma eser olup 62 varaktan oluşmuştur. Arapça olarak yazılmıştır.

2. Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 6148 numarada kayıtlıdır. 61 yapraktan oluşmaktadır. Dili Arapçadır. 300*218-230*150 mm. ebadındadır. Yazı türü Nesih olup, siyah mürekkeple abadi kâğıt üzerine yazılmıştır. Yıldız zencirekli, salbek şemseli, sırtı vişne rengi meşin yamalı kahverengi meşin bir cildi vardır.

Yaptığımız araştırmalar sonucu başka bir nüshasına ulaşamadık.

4. *İrtifâu'r-rutbe bi'l-libasi ve's-sohbe:*

Bu eseri, tasavvuf alanındaki silsilesini kapsamaktadır. İsim olarak *Keşfü'z-zunûn*¹⁶² ve *Hediyyetü'l-ârifîn*¹⁶³ kayıtlıdır. Başta da belirttiğimiz gibi *İrtifâu'r-rutbe bi'l-libasi ve's-sohbe*,¹⁶⁴ şeklinde kayıt altına alınmıştır.

Te'lif Sebebi

İmâm Kastallânî, bu eseri ele alırken amacı kendisinin giydiği hırka silsilesini aktarmaktır. Bu eserin Mekke'deyken hırka giydiği şeyhini, gördüğü şeyhleri ve sohbetinde bulduklarını aktararak kendi silsilesi hakkında bilgiler vermiştir.

Muhtevâsı

İmâm Kastallânî, Tasavvuf yoluna girdiği zaman ve Mekke'deyken hırka giydiği şeyhini, gördüğü şeyhleri ve sohbetinde bulduklarını aktararak kendi silsilesi hakkında bilgi vermiştir. Üç ayrı yolla hırka giydiği açıklayan İmâm Kastallânî, birinci, ikinci ve üçüncü şeyhlerinin bilinen târîkat silsilesini daha önce belirttiğimiz gibi açıklamıştır.

Nüshaları

¹⁶² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 62.

¹⁶³ Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 135.

¹⁶⁴ Kastallânî, *İktidâ*, 19; Derkâvî, *Lübsü'l-Hırka*, 17.

Eser matbu olup, elimizde mevcuttur. Kitabın tamamı 103 sayfadan oluşmaktadır. *İrtifâu'r-rutbe bi'l-libasi ve's-sohbe*, adlı eser de 12 sayfadan oluşmaktadır.

2. TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

İmâm Kastallânî'nin tasavvuf alanındaki en önemli eseri, *İktidâü'l-ğâfil bi-ihtidâi'l-âkil*'dir. Bu eserde müellifimiz tasavvuf konularını her yönüyle ele almamış ancak tasavvufî kavramlar, üzerinde durarak açıklamalarda bulunmuştur.

Biz de söz konusu bu eseri başta olmak üzere, tasavvufa dâir yazmış olduğu risâlelerinden hareketle, müellifimizin tasvufî görüşlerini anlatmaya çalışacağız.

2.1. Vera' (ورع)

Sözlükte, “Şüpheli şeyleri terk etmek” demektir.¹⁶⁵ Arapça, takva, Allah'tan korkmak, şüphelilerden kaçınmak, mübah ve mekruhlarda bile titizlikle davranmayı

---

¹⁶⁵ Ali Şerif el-Cürcanî, *Mu'cemu't-Tâ'rifât*, (Thk. Muhammed Sıddık Minşevi) Kahire, 2004, Darü'l-Fadile, 211; Abdulkerim el- Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, (Nşr. Muhammed Ali Beyduni), Beyrut, 2001, Darü'l- Kitabu'l İlmiyye yay., 146.

ifade eder.¹⁶⁶ Vera‘ kelimesi haram ve günah olup olmadığı şüpheli hususlardan özenle kaçınıp helâl ve mübahların bir kısmından feragat etmek anlamında kullanılmıştır. Bu sebepten dolayı vera‘ takvânın ileri ve özel bir şekli kabul edilmiştir.¹⁶⁷

Serrâc, vera‘ makamını açıklarken bu konumda olan ehl-i vera’nın üç tabakasının olduğunu bildirmiştir:

‘1- Açık sûrette haram ve helâl oluşu belli olan şeyler arasında kalan ve kesin olarak haram ve helâl denilemeyen şüphelilerden sakınanların vera’ı.

2- Eli her şeye uzandığında kalbiyle duruma vâkıf olarak göğsü daralan kimselerin vera’ı.

3- Âriflerin ve vecd ehlinin mertebesi.¹⁶⁸

Serrâc, bu açıklamalarının yanında Vera’nın derecelerine de değinmiş üçe ayırmıştır:

‘a- Birinci derecesi avâmın,

b- İkinci derecesi, havâssın,

c- Üçüncü derecesi ise havâssu’l-havâssın verasıdır.¹⁶⁹

Kuşeyrî, Şibli’nin bu konu da şöyle söylediğini aktarmıştır: ‘Vera‘ Allah’tan başka her şeyden şiddetle sakınmaktır.’¹⁷⁰ Yine aynı şekilde İshak b. Hâlef şöyle demiştir: ‘Konuşurken verâ’a dikkat etmek, altın ve gümüşle ilgili konularda vera‘ sahibi olmaktan daha zordur. Yine önder olma, insanlar içinde başı çekmek sevdası konusunda vera‘ sahibi olmak, altın ve gümüşle (mal) ilgili konularda vera‘ sahibi olmaktan daha zordur. Bu yüzden de bu vera‘, altın-gümüş konusundaki vera‘dan daha kazançlıdır. Çünkü insan zaten altın ve gümüşü baş olmak için

¹⁶⁶Cürcanî, *Mu‘cemu’t-Tâ’rifât*, 211;Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2004, 699.

¹⁶⁷Süleyman Uludağ, “Vera”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII, 49.

¹⁶⁸Ebu Nasr Serrâc, *Luma’*, (Çev. H. Kamil Yılmaz, İslâm Tasavvufu), İstanbul, 1996, 44.

¹⁶⁹Serrâc, *Luma’*, 44-45.

¹⁷⁰Kuşeyrî, *Risâle*, 147.

*harcar.*¹⁷¹Kuşeyrî Risâlesinde Yahya b. Muâz'ın, vera' hakkında şöyle dediğini aktarmaktadır: *Vera' iki şekilde olur: Birincisi zahiri vera'dır. Bu, kulun sadece Allah rızası için harekete geçmesidir. İkincisi de bâtini vera'dır. Bu ise, kulun kalbine Allah'tan başka bir şeyin girmemesidir.*¹⁷²

İmâm Kastallânî, vera' hakkında, *'asıl itibariyle günahlardan sakınmak, günahları işlemekten geri durmaktır. Hakikatte ise, haramlara isabet etme korkusu ile şüpheleri terk etmektir'*¹⁷³diyerek açıklamada bulunmuştur.

İmâm Kastallânî, Ebu Süleyman ed-Dârânî, *"vera'nın zühdün başı "* , Muhasibi'nin de *"vera'nın taatin aslı"* olduğunu söylemiştir.¹⁷⁴der.

İmâm Kastallânî, bunları aktarırken vera' hakkında Cüneyd'i Bağdâdî'ye sorulan bir soruyu ve cevabı da şu şekilde aktarır:

-Cüneyt'e soruldu, Kalbi bozan şey nedir?

-Dedi ki: istemek,

-Denildi ki, kalbi islah eden şey nedir?

*-Dedi ki: vera'dır.*¹⁷⁵

Taatin aslı vera', vera'nın aslı takvâ, takvânın aslı nefis muhasebesi, bunun da aslı havf ve recâ'dır. İnsandaki vera'nın derecesi Allah'ın azabına ve gazabına uğrama endişesiyle doğru orantılıdır. Öte yandan ihtiras ve dünyaya rağbet vera'nın zayıflığını gösterir. Bu sebeple vera' sahibinin zâhid olması gerekir, zira vera'nın son mertebesi zühdün ilk derecesi kabul edilir.¹⁷⁶

---

¹⁷¹Kuşeyrî, *Risâle*, 147.

¹⁷²Kuşeyrî, *Risâle*, 147.

¹⁷³Kastallânî, *İktidâ*, 131.

¹⁷⁴Kastallânî, *İktidâ*, 131-132.

¹⁷⁵ Kastallânî, *İktidâ*, 132.

¹⁷⁶ Uludağ, "Vera", 50.

2.2. Tevbe (توبة)

Sözlükte, “günahtan dönmek”¹⁷⁷ olup Arapça’da ‘tevbe etti’, ‘döndü’ demektir.¹⁷⁸ Cürcanî, *Mu‘cemu’t-Tâ’rifât*, adlı eserinde tevbeyi açıklarken, günahtan pişmanlık duyarak vazgeçmek gerektiğini belirtmiştir.¹⁷⁹ Nasuh tevbesini, yapmayıda kalben pişman olmayı ve dil ile istiğfar edilmesi gerektiğini de belirtmiştir.¹⁸⁰ Sütün çıktığı göğüse dönmesinin mümkün olmadığı gibi, tevbe edilen günaha bir daha dönmemeye de, nasuh tevbesi denmiştir.¹⁸¹

Sırf ‘hakkın rızasını kazanmak ve sadece O’na yönelmeye’, tevbe¹⁸² denir. Tevbeleri çok kabul etmesi münasebetiyle, Allah’ın “Tevvâb” diye bir ismi vardır.

Allah’u teâlâ kitabında şöyle buyuruyor: *و توبوا إلى الله جميعا أيه المؤمنون لعلكم تفلحون*.¹⁸³ ‘Ey mü’minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.’¹⁸³

Hz. Peygamber de bir hadisi şeriflerinde tevbeyi şu şekilde açıklamıştır: ‘*Tevbe nedamettir (pişmanlıktır.)*’¹⁸⁴

Yüce Allah, Kur’an’ı Kerim’de mealen şöyle buyurmaktadır: ‘*Allah çok tevbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.*’¹⁸⁵ Yüce Allah’ın da Kur’an kerimde belirttiği gibi tevbe kurtuluş vesilesi olup temizlenme, arınma ve geri dönme işlevidir. Kişi tevbeyi önemsemeli, yaptığı her hata sonrasında tevbeye yönelerek Yüce Allah’tan bağışlanma dilemelidir. Hadisi şerifte de, ‘*Her insan hata eder, hata işleyenlerin en hayırlısı tevbe edenlerdir*’¹⁸⁶ şeklinde bir bilgi verilerek tevbenin önemine dikkat çekilmiştir.

Kelâbâzî Ta‘arrufundan sûfîlerin tevbe hakkındaki görüşlerini şöyle aktarır:

¹⁷⁷ Ebi Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî, *Tacu’l-Luğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, Darü’l-Hadis, Kahire, 2009, 138.; Cürcanî, *Mu‘cemu’t-Tâ’rifât*,63.

¹⁷⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, 126.

¹⁷⁹ Cürcanî, *Mu‘cemu’t-Tâ’rifât*,63.

¹⁸⁰ Cürcanî, *Mu‘cemu’t-Tâ’rifât*,63.

¹⁸¹ Cürcanî, *Mu‘cemu’t-Tâ’rifât*, 63; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 657.

¹⁸² Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Târikatlar*, İstanbul, 2010, 162.

¹⁸³ Nur, 24/31.

¹⁸⁴ İbn Mâce, *Zühd*, 4252.

¹⁸⁵ Bakara, 2/222.

¹⁸⁶ Tirmizi, *Kıyâme*, 2499.

Cüneyt b. Muhammed, 'tevbe nedir?' sorusuna: "günahını unutmandır," diye cevap vermiştir.

Sehl Tüsterî'ye, 'tevbe nedir?' diye sorulunca : "Günahını unutmamandır", diye cevap vermiştir.¹⁸⁷

İmâm Gazâlî de tevbe'nin birinci unsurunu açıklarken şöyle demiştir: 'Tevbenin kendisi, tanımı, hakikati, günahın hemen peşinden yapılmasının farz oluşu, her durumda bütün müslümanların tevbe ile mükellef oldukları ve sahih bir tevbenin kabul edileceğine dairdir.'¹⁸⁸

İmâm Kastallânî, tevbeyi açıklarken; 'aslı geri dönüştür, hakikatte ise daha önce yaptığı günahlardan pişmanlık duymaktır.'¹⁸⁹ 'O, tüm vakitlerde kulun üzerine farzdır ve kayıtlı belli bir zamanı yoktur.'¹⁹⁰ der. Ayrıca tevbe için dört şartı öne sürer:

1. Bilerek pişman olarak işlediği bir günahı terk edecek.
2. İşlediği şeyin üzerinden üzrünü beyan ederek ve korkarak işlediği günaha bir daha dönmeyecek şekilde azmederek tevbe edecek.
3. İşlediği bir önceki günah ile şimdi işleyeceği günah ile ortak olan ve suret yönüyle farklı olan açık ve gizli günahı tevbe edecek.
4. Doğru olacak, tevbeyi seçmede, Allah'ı teala'yı ta'zim edecek. Acil bir durum için olmayacak. İster içinden olacak isterse dışından olacak.¹⁹¹ İmâm Kastallânî, bu şekilde açıklama yaparak tevbe bahsini bitirir.

Kuşeyrî, tevbe'yi; seyrü sülûk ehlinin ilk menzili, ilk makamı olarak kabul eder.¹⁹² Tevbe konusunda hassas davranılmalı tevbe edilen şeye geri dönmek şartı

¹⁸⁷ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul, 2014, 143.

¹⁸⁸ Gazâlî, *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn*, (Trc. Sıtkı Güllü), İstanbul, 2008, IV, 10.

¹⁸⁹ Kastallânî, *İktidâ*, 128.

¹⁹⁰ Kastallânî, *İktidâ*, 71.

¹⁹¹ Kastallânî, *İktidâ*, 71-72.

¹⁹² Kuşeyrî, *Risâle*, 126.

önemli olup, bu konuda, tevbenin ilk hazırlığı, kötü arkadaşları terk etmektir, çünkü kötü arkadaşlar insanı tevbe kararından vazgeçirir, kararlığını zayıflatırlar.¹⁹³

Kötü arkadaşların terk edilmesi ve en önemlisi yüce Allah'ın 'Tevvab'(tevbeleri çokça kabul eden)¹⁹⁴ olduğunun unutulmaması gerekmektedir. Her hata yapıldığında 'Tevvab' olan Allah'a dönüp, merhametinden ümit var olup, bağışlanma talep etmek gerekir.

Kuşeyrî bu konuda, *"Tevbenin tamam olması için insanın tevbeye olan isteğini artıracak, karar verdiği bu işi tamamlamasına yardımcı olacak, Allah korkusunu ve ümidini kuvvetlendirecek arkadaşlar edinmesi gerekir. İşte o zaman, yapmakta olduğu kötü fiillerde ısrarcı olma hâli kalbinden silinir, haramları işlemekten geri durur, şehvetler uyma konusunda nefesine gem vurur, günahları terk eder ve gelecekte bir daha günah işlememeye kesin olarak karar verir"* der. Daha sonra şu şekilde devam eder: *"Eğer bundan sonra bu kararına uygun olarak hareket ederse artık o kimse tevbe konusunda gerçekten muvaffak olmuş olur. Eğer tevbesini defalarca bozar ve her defasında aynı azimle tevbe ederse yine de onun tevbesinden ümit kesmemek gerekir. Zira her işin bir vakti vardır, takdir ne zaman ise, o zaman vuku bulacaktır."*¹⁹⁵

Tasavvufî hayata tevbe kapısından girilir; takvâ, zühd, fakr, sabır, tevekkül ve rıza gibi makamlarda tevbenin önemi artar ve bu durum, sâlik son nefesini verinceye kadar devam eder.¹⁹⁶

Bu yola baş koyan sâlik, muteber sayılacak bir tevbe etmesi gerekir. Hakiki manada tevbe olmadan bu durum sonraki zamanlarda bir eksiklik olarak önüne çıkar. İçten gelen samimi bir tevbe olmadan tam manası ile ilerleme kaydedemez. Bu sebepten dolayı sûfiler yalnız dille yapılan tevbeye 'yalancılardan tevbesi' demişler ve bununda fâsid bir tevbe olduğunu söylemişlerdir.¹⁹⁷

---

¹⁹³ Kuşeyrî, *Risâle*, 128.

¹⁹⁴ Nasr, 110/3.

¹⁹⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, 128.

¹⁹⁶ Süleyman Uludağ, "Tövbe", *DİA*, İstanbul, 2012, XLI, 285.

¹⁹⁷ Uludağ, "Tövbe", 285.

2.3. Murâkabe (مراقبة)

Sözlükte ‘gözetlemek¹⁹⁸, korumak, kontrol etmek’ demektir. Allah’ı kalb ile düşünmektir.¹⁹⁹

İmâm Kastallânî, murâkabeyi şu şekilde açıklamaktadır: “Allah’ın kuluna bakması ve onun ne yaptığının bilmesidir. Aynı zamanda kulunda Allah’a bakmasıdır.”²⁰⁰

İmâm Kastallânî, bunula beraber şöyle açıklamada yapmaktadır: “Kim Allah’u tealanın onun üzerinde rakip olduğunu bilirse, Allah’tan hâya edecektir”²⁰¹ der.

İmâm Kastallânî, nefsin murâkabe hakkında açıklama yaparken, “nefsin murâkabe onu muhasebeye çekmesidir”²⁰² demektir.

Kulun murâkabe, kalbinde ve gönlünde bulunan şeylere Allah’ın muttali olduğunu bilip yakinen kavramasıdır. Bu suretle kul kalbini, Efendisi’nin zikrinden alıkoyan kötü havâtıra karşı murâkabe eder.²⁰³

Allah Teâla, Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyuruyor; *و كان الله على كل شيء رقيباً*. “...Allah her şeyi murâkabe, etmekte; yani gözetlemektedir.”²⁰⁴

ما يلفظ من قول إلا لديه رقيب عتيد. “İnsan hiçbir söz söylemez ki onu gözetleyen, dediklerini zapteden bir (melek) hazır bulunmasın”²⁰⁵

الم يعلموا ان الله يعلم سرهم و نجويهم و ان الله علام الغيوب. “Bilmezler mi ki Allah onların sırlarını ve gizli konuşmalarını bilir ve Allah gizlileri bilendir.”²⁰⁶ Bu âyeti kerimelerden de anlaşıldığı üzere Rabbi Rahimin, her zaman insanı murâkabe altında tutmaktadır.

Serrâc, Murâkabeyi açıklarken üç tür olduğunu söylemektedir:

¹⁹⁸ Kastallânî, *İktidâ*, 136.

¹⁹⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 445.

²⁰⁰ Kastallânî, *İktidâ*, 136.

²⁰¹ Kastallânî, *İktidâ*, 136.

²⁰² Kastallânî, *İktidâ*, 136.

²⁰³ Serrâc, *Luma*, 53.

²⁰⁴ Ahzab, 33/52.

²⁰⁵ Kaf, 50/18.

²⁰⁶ Tevbe, 9/78.

1-Mübtedilerin Murâkabeti: Hasan b. Ali Dâmğani'nin dediği gibi, "Allah'ın iç dünyamıza muttali olduğunu bilerek gönlümüze sahip olmaktadır."

2-Mütevassıtların Murâkabeti: Bu tür murakkabe Ahmet b. Ata'nın şu sözünde ifadesini bulmuştur: "Sizin en hayırlınız, Hakk'ın dışında herşeyden fani olarak Hakk'ı hakk ile murâkabe edenlerinin; adabında, fîl ve ahlakında Allah Rasulü'ne tabi olanlarıdır."

3-Büyüklerin Murâkabeti: Onlar murâkabe ile gönüllerini Allah'a bağlarlar. Allah'ın murâkabeti konusunda kendilerini korumasını dilerler. Çünkü Allah Teâla onları nücebasından ve hass kullarından kılmış; hallerini başka bir kimseye açmamalarını istemiş ve işlerini bizzat yönettiğini ifade buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in kutsi hadiste kendisine sorulan ihsan kavramı sonrasında, "Her ne kadar sen O'nu göremiyorsan da O seni görüyor"²⁰⁷ sözü murâkabeğe işaretir.

Çünkü murâkabe, kulun her an Allah'ın kendisini gözetlemekte olduğunu bilmesidir. Bu şuurun devamlı olması, kulun Rabbini murâkabe etmesidir. Murâkabe her türlü hayrın temelidir. Bu mertebeye ulaşmak için önce muhakkak muhasebe makamını geçmek gerekir.

Nitekim kul geçmiş hataları için nefsini muhasebe edip durumunu düzeltir, doğru yolda yürümeye başlar ve Allah ile arasındaki hâlde konusunda kalbini denetler ve her nefeste Allah rızâsını düşünürse, işte o zaman bütün hâllerinde Allah'ı murâkabe etmiş olur. Netice olarak kul Allah'ın kendisi üzerinde murâkib olduğunu, kalbine yakın olduğunu, her hâlini gördüğünü, her sözünü işittiğini bilir.²⁰⁸

İmâm Kastallânî, eserinde,

'1-Nefsin murâkabeti,

2- Kalbin murâkabeti,

---

²⁰⁷ Tirmîzî, İman, 4, 2610.

²⁰⁸ Kuşeyrî, Risâle, 225.

3- *Hakk'ın murâkabesi*,²⁰⁹ olmak üzere murâkabeyi üçe ayırmaktadır.

İmâm Gazâlî de, “ *Murâkabenin hakikati Rakib'i yani gözünden hiçbir şey kaçmayan murâkâbı düşünmek, tüm düşünceyi ona hasretmektir.* ”²¹⁰ Şeklinde açıklar.

Cebecioğlu da tasavvuf okullarındaki murâkabeyi şu şekilde açıklar: “*Murâkabe, bir ders olup, gece yarısı diz üstü oturularak, vücudun hiçbir uzvunu kımlıdatmadan, gözleri yumak suretiyle yapılır. O durumda sadece Allah düşünülür; beş dakikadan üç saate kadar bu hal üzere devam edilir. Bu durumda, dervişe manevi âlemden çeşitli feyzler gelir. Bir kanaate göre, murâkabenin hakikati, Allah'ı görür gibi ibadet etmektir. Avamın murâkabesi, Allah'tan korkmak (havf) iken, havassın ki Allah'tan ümit etmektir (reca).* ”²¹¹

Murâkabe, sâlikin içine dönmesi, dikkatini nefsi ve kalbi üzerinde yoğunlaştırması, gönlünden ve zihninden geçen her şeyi kontrol etmesi, daha sonra da kendini Hakk'a vererek derin düşüncelere dalması, O'ndan başka her şeyi unutmamasıyla gerçekleşir.²¹²

Bu duruma dikkat etmeyen sâlik, ilerleme kaydedemeyeceğinden, Allah'ın dışındaki her şeyi unutmamasıyla ancak amacına ulaşır.

2.4. Sıdk (صدق)

Sözlükte, “Yalanın karşıtı olan sıdk²¹³, Arapça doğruluk demektir. Sâdik kelimesi, sıdk kökünden türetilmiş bir isim olup doğruluktan ayrılmayan kimse anlamına gelir. Sıddîk ise aynı kökten türetilmiş olup mübalağa ifade eder, çok doğru kimse demektir.”²¹⁴

Yüce Allah ayeti kerimede mealen : “*Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve sâdiklarla beraber olun* ”²¹⁵ buyurmuştur.

²⁰⁹ Kastallânî, *İktidâ*, 136.

²¹⁰ Gazâlî, *İhya*, VI, 802.

²¹¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 445.

²¹² Süleyman Uludağ, “Murâkabe”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 204.

²¹³ Cevherî, *Tacu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, 637; Cürcanî, *Mu'cemu't-Tâ'rifât*, 113.

²¹⁴ Kuşeyrî, *Risâle*, 245.

²¹⁵ Tevbe, 9/119.

Kuşeyrî Risâlesinde, Üstad Ebu Ali'nin şöyle dediğini aktarır: *'Sıdk, işin temelidir, her iş onunla tamam olur, onunla nizam bulur. O, nübüvvetin ardından gelen derecedir.'*²¹⁶

İslâmî kaynaklarda “hakikati konuşmak, gerçeğe uygun bilgi vermek, dürüst ve güvenilir olmak, vaadine sadâkat göstermek anlamında masdar; hakikati ifade eden, gerçeğe uygun olan söz, doğruluk, dürüstlük, güvenilirlik” anlamında isim olarak kullanılmıştır.²¹⁷

Kuşeyri Risâlesinde, Cüneyd-i Bağdâdî'nin şöyle dediğini aktarır: *'Hakiki sıdk, seni sadece yalanın kurtacağı yerde bile doğru söylemendir.'*²¹⁸

İmâm Kastallânî, Sıdkı, *'sözü yerine getirmektir, kastettiği şeyde saf olmaktır'*²¹⁹ şeklinde açıklamıştır. İmâm Kastallânî, Sıdkı bu şekilde açıklarken, niyette, sözde, amelde, olduğunu belirtmiştir.²²⁰

İmâm Kastallânî, niyette, sözde, ameldeki, doğruluğu şu şekilde açıklar; *“Niyetteki doğruluk, şaibelerden saf kılmak ve Allah'tan isteyerek olacağını, sözdeki doğruluk, hak tarafından kendinse şahit çıkana kadar sözünde sakınacak. Ameldeki doğruluk ise ciddiyet ve ihlâs ile amelde hırslı olmaktır.”*²²¹

Kuşeyrî Risâlesinde, sıdk hakkında şunları aktarmıştır: *'Allah'ı sıdk ile istersen sana, dünya ve ahretin bütün sırlarını göreceğin bir ayna (kalp) bahşeder. Sana zara verdiğinden korktuğun zaman bile doğru sözden ayrılma, bunun faydasını görürsün; buna karşılık yalanın fayda vereceğine inandığın zamanlarda bile yalan söyleme, çünkü bunun zararını görürsün. Herşeyin bir değeri vardır, ama yalancının doğru söylemesini değeri yoktur'*²²² diyerek bunun önemine dikkat çekmiştir.

---

²¹⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, 245.

²¹⁷ Mustafa Çağrı, “Sıdk”, *DİA*, XXXVII, 98.

²¹⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, 247.

²¹⁹ Kastallânî, *İktidâ*, 137.

²²⁰ Kastallânî, *İktidâ*, 137.

²²¹ Kastallânî, *İktidâ*, 138.

²²² Kuşeyrî, *Risâle*, 248.

Sıdk, iç ve dışta, Allah ile beraberliği, istikamet (şeri'ata bağlı olmak)üzere muhafaza etmekle olur. Bu istikametın sağlanması, Allah'ı, sürekli kalpte muhafaza etmek, O'ndan başka şeyleri hatıra getirmemekle mümkün olur.²²³

2.5. Tevekkül (توكل)

Sözlükte, “güvenme, vekil kılma, itimat etme” anlamında kelime olup,²²⁴ gerekli tüm çabayı sarf ederek, her türlü, tedbiri aldıktan sonra, işi tam bir inançla Allah 'a havale etme,²²⁵ yani deveyi bağladıktan sonra Allah'a emanet etmeye tevekkül denir.²²⁶

Yüce Allah, Kur'an'ı Kerim de, *و علي الله فتوكلوا ان كنتم مؤمنين*. *Eğer mü'minseniz Allah'a tevekkül ediniz.*²²⁷ bir başka âyette, *و من يتوكل على الله فهو حسبه*. *Kim Allah'a tevekkül ederse Allah ona kâfidir.*²²⁸ buyurarak tevekkül edenin sahibi, kendisi olduğunu açıkça beyan etmektedir.

Serrâc, tevekkülü, *'Mü'minlerin tevekkülü, Havvâsın Tevekkülü, Havvâssu'l-havâssın Tevekkülü*²²⁹ şeklinde ayırmıştır.

Kelâbâzi, tevekkülü açıklarken, İbn Mesrük'un şöyle söylediğini ifade etmektedir: *'Tevekkül, tecelli eden kaderin hükmüne teslim olmaktır*²³⁰ aynı şekilde, Sehl: *'Tevekkül, Allah'ı Tealal'nın huzurundaki kayıtsız şartsız teslimiyet hâlidir,*²³¹ diyerek tevekkülün önemine dikkat çekmiştir.

Kuşeyri Risâlesinde, tevekkül yerinin kalp olduğunu belirtmektedir. İnsan kalben tevekkül edip bütün takdirin Allah tarafından olduğunu bildikten sonra, zahirdeki hareketleri, çalışması tevekküle zarar vermez. Zaten bu durumda olan kişi bilir ki,

²²³Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 567

²²⁴ İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, “Vk” Md., 4910; Kastallânî, *İktidâ*, 145.

²²⁵ Cürcanî, *Mu'cemu't-Ta'rifât*, 63.

²²⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 658.

²²⁷ Maide, 5/23.

²²⁸ Talak, 65/3.

²²⁹ Serrâc, *Luma'*, 50-51.

²³⁰ Kelâbâzi, *Ta'arruf*, 153.

²³¹ Kelâbâzi, *Ta'arruf*, 153.

karşılaştığı bütün zorluklar ve kolaylıklar tamamen ilahi takdir sonucu gerçekleşmektedir.²³²

İmâm Kastallânî, tevekkül hakkında insanlardan birine bağlanmada ümit olmayacak, yaratılmışlara itimadı terk ederek, Hakk'a istinaad etmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Tevekkül edenin üzerine üç şey belli olduğu belirtmiştir: 1-Allahın takdirine göre Allah'a razı olmak, 2- Allah'ın kendi hakkındaki tedbirine Hüsnü zan ile bakması, 3- Allah'ın kendi hakkında gerçekleştirdiği şeyde töhmette bulunmamasıdır, diyerek tevekkül hakkındaki durumu bu şekilde açıklamıştır.²³³

Tevekkül de esas olan, kalbin ıstırapsız olmasıdır. İstırap halindeki kalpte tevekkül olmaz. Tevekkül makamındakilerin bir kısmı, Allah'ın huzurunda, ölü yıkayıcısı elindeki ceset gibi durur. Allah'a tevekkül edenin yaveri hakk'dır.²³⁴

2.6. Hamd ve Şükür (حمد و شكر)

Sözlükte, "hamd", övmek manasındadır.²³⁵ Ululama, yüceltmeyi, ifade etmek üzere methetmek, senâ etmek demektir.²³⁶

Bazı mutasavvıflar, hamdin beş çeşit olduğunu söylemişlerdir:

- 1.Hamd-i kavli ve lisâni: Peygamber lisânıyla, "Allah'ın, kendi zatını övmesidir."
- 2.Hamd-i hali: ruh ve kalbe yapılır. İlmi ve ameli olgunlukla muttasıf olmak, Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmak manasındadır.
- 3.Hamd-i lügavı: hürmet niyetiyle yalnız lisanla yapılan, güzellikle ögmek ve vasfetmekten ibaret olan hamd.
- 4.Hamd-i fiili: bedeni işleri, sadece Allah rızası için yapmak.
- 5.Hamd-i örfî: Mü'mine nimet vermesi sebebiyle, hürmeti, ta'zimi hatırlatan iş manasındadır.²³⁷

²³²Kuşeyrî, *Risâle*, 201.

²³³Kastallânî, *İktidâ*, 146.

²³⁴Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 658.

²³⁵Cevherî, *Tacu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, 279.

²³⁶Cevherî, *Tacu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, 279; Cürcanî, *Mu'cemu't-Tâ'rifât*,82; Cebecioğlu, *tasavvuf Terimleri*, 251.

İmâm Kastallânî, Hamdi şükür ikisini birlikte ele alır ve hamdi şöyle açıklar, ‘Allah’ın hamdi ve yüceliği kaitnatta mevcuttur. Allah’u teala’nın hamdi ve övgüsü düzenlidir, insanın kalkarken oturken şükretmesi, Allahın şükürü ve senası olur. Kim Allah’ın hamdiyle meşgul olmazsa, Allahına nimetlerine istifadeye ulaşmaz. Allah’ın hamdi şükürü bütün hallerde vaciptir.’²³⁸

Şükür Arapça, bir kelime olup Türkçe ‘de de kullanılır. Yapılan iyliği övme anlamındadır nimetin değerini bilmek.²³⁹

Kelâbâzî kitabında, büyüklerden birini şöyle söylediğini aktarmıştır: ‘Şükür, nimeti vereni görerek şükürden gâib olmaktır’²⁴⁰ demiştir.

Kuşeyrî Risâlesinde şükür hakkında: ‘Şükürün hakikati, ihsan sahibini ihsanını zikretmek suretiyle onu övmektir. Dolayısıyla kulun Allah’a şükretmesi demek, O’nun ihsanını anmak suretiyle O’nu övmesi demektir.’²⁴¹ ifâdeleri kullanmış ve önemine dikkat çekmiştir.

Kuşeyrî daha sonra şöyle açıklamalarda bulunur: ‘Kulun ihsanı Allah’a itaat etmesi, Allah’ın ihsanı ise kulunu şükre muvaffak kılması, onu bu lütufla bulunmasıdır. Gerçek manada kulun şükürü, Rabbinin nimetini dili ile ikrar, kalbi ile tasdik etmesidir.’²⁴²

Bu açıklamalarının yanında Kuşeyrî, şükürü üç kısma ayırır ve şu şekilde aktarır:

- ‘1. Dilin şükürü, kulun, kendisine verilen nimeti tevazu içinde itiraf etmesidir.
2. Bedenin şükürü, nimet sahibine karşı vefaskarlık etmek ve O’na hizmet etmektir.
3. Kalbin şükürü ise, her daim nimet sahibine hürmet göstererek ilahi müşahedeyi yaşamaya çalışmaktır’²⁴³ der.

---

²³⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 251.

²³⁸ Kastallânî, *İktidâ*, 97.

²³⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 615.

²⁴⁰ Kelâbâzî, *Ta’arruf*, 152.

²⁴¹ Kuşeyrî, *Risâle*, 211.

²⁴² Kuşeyrî, *Risâle*, 211.

²⁴³ Kuşeyrî, *Risâle*, 211.

Allah’u teâlâ yüce kitabında: ...لئن شكرتم لازيدنكم... ‘Şükrederseniz muhakkak nimetlerimi artırırım’²⁴⁴ buyurarak, insanları nimetlere karşı şükretmeye davet ediyor.

Cebecioğlu’nun aktardığı bilgiye göre, ‘İlim, hal ve amel ile olmak üzere şükür üç türdür; âlimlerin şükürü dilde, abidlerinki fîlde, ariflerindeki de haldedir.’²⁴⁵

İmâm Kastallânî, en sonda hamd ve şükür hakkında:

‘Hamd, zikirden tehlil ve tesbih gibidir. Zahiri amellerden sayılıyor.

Şükür ise tefviddir. (İşini Allah’a bırakmak.)

Hamd, daha büyüktür, geneldir, açıktır ve çoktur. Şükür ise daha hastır ve daha azdır’²⁴⁶ diyerek bitirmiştir.

2.7. Zühd (زهـد)

Sözlükte, ‘az demek²⁴⁷, rağbetsiz olmak,²⁴⁸ yüz çevirmek’ demektir.²⁴⁹ Zühd yüce bir makamdır. Hoş hallerin, güzel mertebelerin temelidir. Allah’a yönelenlerin (kâsıdîn), her şeyden kesilip O’nun rızâsına tâlip olanların ve tevekkül erbâbının ilk basamağıdır.²⁵⁰

Kelâbâzi, eserinde zühd hakkında bilgi verirken sûfilerden bir kaçının görüşlerini şu şekilde aktarır:

Cüneyd; “Zühd, elde malın, kalpte mal sahibi olma arzusunun bulunmamasıdır,” demiştir. (İnsan kuldür, kölenin malı ve mal edinme arzusu olmaz).

Ali b. Ebu Tâlib(r.a.)’e, “Zühd nedir,” diye sorulur. O da şu cevabı verir: “Dünyayı ister müslüman ister gâvur yesin, buna aldırmamandır.”

²⁴⁴İbrahim, 14/7.

²⁴⁵Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 615.

²⁴⁶Kastallânî, *İktidâ*, 98.

²⁴⁷Cevherî, *Tacu’l-Luğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, 502; Kastallânî, *İktidâ*, 132.

²⁴⁸Cevherî, *Tacu’l-Luğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, 502.

²⁴⁹Cevherî, *Tacu’l-Luğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, 502; Cürcanî, *Mu‘cemu’t-Tâ’rifât*, 99; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 734.

²⁵⁰Serrâc, *Luma’*, 45.

Yahya b. Muaz; “Zühd lüzumlu olanı terk etmektir,” demiştir. (Terk edilmeyen zarurî varlık sadece Allah’tır).²⁵¹

Kuşeyrî Risâlesinde, zühd hakkında farklı görüşlerin olduğunu zikretmiştir. Kuşeyrî bunu şu şekilde aktarmaktadır: *‘Kimine göre zühd, haramlardan uzaklaşmaktır, çünkü helal olan şeyler Allah tarafından mübah kılınmıştır. Allah bir kuluna helâl mal ihsan eder, o kul da şükrederek Allah’a ibadet ederse, bu durumda o kulun kendi isteği ile bu malı terk etmesi, onu elinde tutmasına da Allah izin vermiştir.’²⁵²*

Kuşeyrî, Süfyân-ı Sevri’nin zühd hakkında şöyle açıklama yaptığını aktarmıştır: *‘Zühd sırf kuru ekmek yemek ve abâ giymek değildir, asıl zühd, yarın ölecekmiş gibi yaşamaktır.’²⁵³* Tasavvufta hayata dalmak, sadece dünya işleri ile meşgul olmak pek olumlu karşılanmamıştır, bu sebepten yarın ölecekmiş gibi hazırlıklı olmak her zaman için önemli olmuştur.

Serrâc, zühd konusuna değinirken zâhidlerin üç tabakadan oluştuklarını şu şekilde açıklar:

1-Mübtedîler: *Elinde avucunda bir malı olmayan, elinde bulunmayan malın sevgisi gönlünde yer tutmayanlar. Nitekim kendisine “zühd”den sorulunca Cüneyd: “Ellerin maldan, kalplerin tama’dan hâlî olmasıdır.” şeklinde, Seriy Sakatî de: “Elinde bulunmayan şeyin, kalpten de çıkarılmasıdır.” diye cevâp vermiştir.*

2-Tahkik Ehli: *Bunların zühd konusundaki özellikleri Ruveyym b. Ahmed’in şu sözünde anlatıldığı gibidir: “Dünyanın tamamından nefse âid hazlarıterktir. ”İşte bu, tahkik erbâbının zühdüdür. Çünkü zühdün sağladığı rahatlık övgü ve halkın zühd sâhibine göstereceği ilgi sebebiyle dünyadan zühd etmede bile nefse âit bir takım hazlar söz konusudur. Dünyevî ve nefsanî hazları kalbinden çıkarabilen kimse, zühd konusunda tahkik ehlinden sayılır.*

3-İstiğnâ Ehli: *Bu grupta yer alanlar, “dünyanın tamamı kendi mülkleri olsa, bundan dolayı âhirette herhangi bir suâlle karşılaşmayacak ve Allah nezdinde*

---

²⁵¹Kelâbâzî, *Ta’arruf*, 144.

²⁵²Kuşeyri, *Risâle*, 151.

²⁵³Kuşeyri, *Risâle*, 152.

kendilerine ayrılan ecirden de bir eksilme olmayacak” olsa bile yine zühd içinde yaşarlar. Çünkü onların eşyaya karşı zühdleri Allah’ın dünyayı yarattığı ve ona nazar etmediği günden beri devam etmektedir. Eğer dünyanın Allah katında sivrisineğin kanadı kadar bir değeri olsaydı kâfîre bir yudum su vermezdi.²⁵⁴

İmâm Kastallânî, Zühd’ü açıklarken; “fazla olanı terk etmek olduğunu söylemiştir”²⁵⁵ der.

İmâm Kastallânî, bu açıklamasının yanında şunları da akatarır; “Allah’ın haricindeki her şeyi terk etmektir. Kalbin boş kalması, el olmayanın kalpte de olmaması gerektiğini belirtmiştir.”²⁵⁶

İmâm Kastallânî, zühd hakkında bazı kişilerin söylediklerini de şöyle aktarır:

en-Nuriyu, “Emelleri kısaltmak, fazla yememek ve kür giymemektir.”

ebu Osman, “Zühd, dünyayı terk etmektir ve önemsememektir.”

ed-Dârânî, “Kişi züht’ten nihayete ulaştığı zaman bu durum onu tevekküle götürür.”²⁵⁷

Muhsinlerin, sâlihlerin, mü’minlerin ve Müslümanların zühdü dünya ve onun zâtından dolayı olurken; şehidlerinki hem dünya, hem de ahiret konusunda gerçekleşir. Sıddıkların ki de diğer mahlûkların hakkındadır; onlar Hakk’ı O’nun sıfat ve isimlerinden başkası olarak müşahede etmezler. Mukarrabinin zühdü de, isim ve sıfatlarla bekada olur ki bu son grup, zatın hakikatindedir.²⁵⁸

2.8. İlim (علم)

Sözlükte İlim, “bilmek” manasında olup Arapça bir kelimedir.²⁵⁹ Bilmek, hakikatını idrak etmek anlamlara gelir.²⁶⁰ Genellikle “bilgi” ve “bilim” karşılığında

²⁵⁴Serrâc, *Luma*, 45-46.

²⁵⁵Kastallânî, *İktidâ*, 132.

²⁵⁶Kastallânî, *İktidâ*, 133.

²⁵⁷Kastallânî, *İktidâ*, 133.

²⁵⁸Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 735.

²⁵⁹Cevherî, *Tacu’l-Luğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, 808.

²⁶⁰Cevherî, *Tacu’l-Luğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, 808; Arif Erkan, *el- Beyan* (Büyük Arapça-Türkçe Sözlük) İstanbul, 2006, 793.

kullanılmış olup, Klasik sözlüklerde “bir şeyi gerçek yönüyle kavramak” anlamında kullanılmıştır.²⁶¹

Tasavvuf terminolojisinde ilim kavramı genellikle mârifet kelimesiyle münasebtî bakımından anlam taşımıştır. Bilgiyi, bir rivayetin aktarılmasında veya zihni çıkarıma dayalı bir hüküm olarak görmekten ziyade “manevi aydınlamaya yahut kesinlik tecrübesine (yakîn) yol açan bir nur” şeklinde tanımlayan tasavvuf ehli, Allah’ın nurundan yansıyan bu ışığı “kalp gözü” dediği mânevi yeteneğin hakikati görmesi için zorunlu kabul etmektedir.²⁶²

Kuşeyrî Risâlesinde, ilme’l-yakîn’i açıklarken: ‘*Sûfîlerin istilâhına göre ilme’l-yakîn, burhan ve delille elde edilen bilgidir*’²⁶³ demiştir.

Peygamberimizden rivayet olduğuna göre, kendisine üç çeşit ilim vahyedilmiştir:

1. İlim-i âhkâm: Açıklamak zorunda olduğu ilim.
2. İlm-i sırr-ı kader: Bazı havassından başkasına açıklaması yasaklanmış olan ilim.
3. İlm-i esrâr: Açıklamakta muhayyer kaldığı ilim.

Sûfîlere göre ilim, ikidir: Birincisi; kazanmakla elde edilen ilim. Buna kesbî ilim denir. Bu teshil etmekle ve telkin ile elde edilir. İkincisi de, vehbî ilimdir. Allah bunu kulunun kalbine atar. Buna mârifet denir. Kesbî ilim, akıl yolu ile Şeriat-ı Garrâ’yı bilmeyi hedef alan bir usulün mahsülüdür. Bununla helâl, haram, iyliği emir, kötülüğü nehy gibi hususların arasının ayırmak esas alınır.

İkincisi vehbî ilme, ledünnî ilim de denir. Vahy olursa nebîlere mahsus olur, şayet ilhâm olursa hem enbiyâ, hem de evliyaya mahsus olur.²⁶⁴

Bu ilim, Kur’an-ı Kerîm’de mealen şu ayetle dile getirilir: “*Biz onları biliriz.*”²⁶⁵ Yine bir âyet: “*Onu ancak âlimler anlarlar.*”²⁶⁶ Hz. Yûsuf (a)’un şu ifadesi de ilme delâlet eder. “*Bana Rabbim öğretti*”²⁶⁷

²⁶¹ İlhan Kutluer, “İlim”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 109.

²⁶² Kutluer, “İlim”, XXII, 112.

²⁶³ Kuşeyrî, *Risâle*, 121.

²⁶⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 305.

Cürcanî (ö.816/1413), ilim hakkında şu şekilde açıklama yapmaktadır: “*Bir şeyin kesinleştirenin itikadı, zahirde olana muvafak olmasıdır.*”²⁶⁸ Cürcanî, Bunun yanı sıra birden fazla ilimle alakalı açıklamalar yaparak ve bunları başlıklar halinde ele almıştır.²⁶⁹

İmâm Kastallânî, ilim hakkında açıklamalar yaparak, Nakli, Akli ve Ledünni diye üçe ayırmaktadır. Ledünni ilim hakkında bilgi verirken de şöyle beyanda bulunmaktadır: “*O ilim Allah’tan hâsıl olur, başkasından öğrenmekle değil ve o ilim Resul, Enbiya, asfîya ve evliyanındır.*”²⁷⁰

İmâm Kastallânî, bunun yanında şunu da aktarır: “*burhanî ilim kanutla, vicdanî ilim basiretledir.*” Ve yine devamı niteliğinde “*ilmi yakini işitmekle, aynel yakın müşahedeyle, hakkal yakın akılladır*”²⁷¹ der.

İmâm Kastallânî, şeriat ilmini de şöyle açıklamaktadır: “*şeriat ilmini, ilmi diraset ve ilmi veraset diye iki kısımdır. İlmi diraset, çalışmakla, ilmi veraset hibeyledir.*”²⁷²

2.10. Riyâ (ریا)

Arapça, gösteriş yapmak demektir. Amel işlerken Allah’tan başkası düşünülerek, ihlâsı terk etmek.²⁷³

Gazâlî, kendisiyle yapılan şeylerin pek çok olduğunu söylemiş ve bunları: “*Beden, Kıyafet, Söz, Amel, Çevre ve harici eşyalar*”²⁷⁴ şeklinde açıklamıştır. Kur’ân-ı Kerim’de, ...*كالذي ينفق ماله رياء الناس...* “*Malını insalara gösteriş yaparak infak eden gibi...*”²⁷⁵ yardımların riyâ yani gösteriş yapılarak dağıtılması gündeme getirilmiştir. Bu durum genellikle ayet ve hadislerle yerilmiştir.

²⁶⁵ Tevbe, 101/9.

²⁶⁶ Ankebût, 29/43.

²⁶⁷ Yusuf, 12/37.

²⁶⁸ Cürcanî, *Mu’cemu’t-Tâ’rifât*, 130.

²⁶⁹ Cürcanî, *Mu’cemu’t-Tâ’rifât*, 131-132.

²⁷⁰ Kastallânî, *İktidâ*, 167.

²⁷¹ Kastallânî, *İktidâ*, 167.

²⁷² Kastallânî, *İktidâ*, 167.

²⁷³ Cürcanî, *Mu’cemu’t-Tâ’rifât*, 98; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 520.

²⁷⁴ Gazâlî, *İhyâ*, III, 674.

²⁷⁵ Bakara, 2/264.

İmâm Kastallânî, riyâ hakkında , ‘Şüphesiz ki riyâ, en büyük afetlerdendir. O afetlerin sıfatı da amellerin üzerine dâhil olan en büyük afettir. O afetler insanı bataklığa sürüklüyor²⁷⁶ der. Ayrıca o, ‘Kurtuluşunu talep eden kişi âmelerinde ihlâslı olacak ve bütün hallerinde riyâ’dan uzaklaşacak²⁷⁷ şeklinde bir açıklamada da bulunur.

İmâm Kastallânî, açıklamalar yaparken Fudayl b. İyaz’ın (ö. 187/803) şöyle söylediğini belirtmiştir: ‘İnsanlardan dolayı ameli terk etmek riyâ’dır...²⁷⁸ Bu şekilde İmâm Kastallânî, riyâ konusunu tamamlamaktadır.

2.11. Ucb (عجب)

Sözlükte, “kendini beğenmeyi” ifade eden Arapça bir kelimedir.²⁷⁹ Ucb, nefsin gizli bir sebepten ötürü değişip, her zamanki halinden sıyrılıp uzaklaşmasıdır.²⁸⁰

Kendini beğenmek, bir nefis hastalığıdır. Kul, sahip olduğu bazı şeyleri göz önünde tutmak suretiyle, onların hakiki sahibi olan Allah’ı unutup kendisine aitmiş gibi kabul ederek, büyüklenir, şımarır. Tasavvufta hedefe varmaya giden yolda ucb, çok tehlikeli bir engeldir.²⁸¹

İmâm Kastallânî, ucb hakkında şu ifadeleri kullanmış: ‘Şüphesiz ki ucb, insan en çok uçuruma götüren amellerdeki adet ve ibadetlerdendir. Ucb’un hakikati ise Salih olan amelini daha büyük görmesidir. Gafil olan ise ona karşı uyanık olmalıdır ve ona yaklaşmada sakınmalıdır.²⁸²

İmâm Kastallânî, ucb’dan uzaklaşılmasını ve tehlikesini iki madde halinde şöyle açıklar:

1. Kişi Allah’u tealanın kendisine verdiği nimeti unutuyor kendi nefsinin ta’zim etmekle meşgul oluyor. Böyle yapınca da Allah’ın desteğine ve tevfikine ulaşamazlar.

²⁷⁶ Kastallânî, *İktidâ*, 94.

²⁷⁷ Kastallânî, *İktidâ*, 95.

²⁷⁸ Kastallânî, *İktidâ*, 95.

²⁷⁹ Cevherî, *Tacu’l-Luğa ve Sıhâhu’l-Arabiyye*, 734.

²⁸⁰ Cürcanî, *Mu‘cemu’t-Tâ’rifât*, 123-124.

²⁸¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 668.

²⁸² Kastallânî, *İktidâ*, 96.

İnsanların Kim böyle bir şey yaparsa mahçuptur. Onun Allah kapısına ulaşması mümkün değildir.

2. *İnsanın Salih amelini bozuyor, ibadetin faydası ve meyvesi de bozuluyor. Allah'ı teala'nın kitabında belirttiği gibi onların ameli de hebaen mensura olur*²⁸³

2.12. Vakt (وقت)

Sözlükte “zamandan bilinen bir parça” anlamındadır.²⁸⁴ Kulun üzerine gelen ilahi varidat ve Rabhani tecelliyatın zamanıdır.²⁸⁵

Kuşeyrî Risâlesinde vakti şöyle ifade eder: *‘Ehli hakikate göre vaktin manası ; “tahakkuk etmesi düşünülen bir şeyin, kesin bir hadiseye bağlanması”dır. Bu durumda, kesin olan hadise tahakkuk etmesi düşünülen şey için vakittir. Meselâ, “ aybaşında sana geleceğim “ dediğin zaman, burada ki gelme olayı bir düşüncedir, aybaşı ise kesin olan bir hadisedir. Bu durumda aybaşı gelme fiilinin vaktidir.*²⁸⁶

Kuşeyrî Risâlesinde, üstad Ebû Ali ed-Dekkâk’tan (ö. 405/1015) işittiğini söylediği şu açıklamalara da yer verir; *vakit, içinde bulunduğu hâldir; eğer sen dünyada isen vaktin dünyadır, ahirette ise vaktin ahirettir. Sevinçli isen vaktin sevinç, hüznü isen vaktin hüznüdür.*²⁸⁷

Vakit ile bazen insanın içinde bulunduğu zaman dilimini kast edilir. Bu sebepten dolayı içinde bulunduğu vaktin icaplarını yerine getiren sûfîye, İbnü’l-vakt denir.²⁸⁸

İmâm Kastallânî, vakit: *“Belirlenmiş bir zaman ismidir.”* der. İstilahta ise, *‘mekân da olan şeyin isimdir, yani vakitte meydana gelen şeylerdir’*²⁸⁹ demiştir.

İmâm Kastallânî, şöyle söylenildiğini de aktarır; *“vakit iki zaman arasındır yani geçmiş ve gelecek arasındadır. O da hal zamanıdır”*²⁹⁰ der.

²⁸³ Kastallânî, *İktidâ*, 96.

²⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisanü’l- ‘Arab*, “Vakt” Md., Kahire, 1119, 4887.

²⁸⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 687.

²⁸⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, 89-90.

²⁸⁷ Kuşeyrî, *Risâle*, 90.

²⁸⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 688.

²⁸⁹ Kastallânî, *İktidâ*, 105.

²⁹⁰ Kastallânî, *İktidâ*, 105.

Bazen sūfîler vakt kelimesi ile Allah'tan gelen ve kendi seçimleri olmayan tasarrufları da kast ederler. Falan, vaktin hükmü iledir derler. Bu söz ile kulun herhangi bir seçimi olmaksızın kendisine gaybten zuhur eden ilâhî tasarrufa teslim olmasını kastederler.²⁹¹

2.13. Makâm (مقام)

Makâm olarak okunursa, ayağın bastığı yer, topluluk, oturulan yer, vs. gibi anlamlara gelen Arapça bir kelimedir.²⁹²

Kuşeyrî Risâlesinde, makâm için; *'kulun çabalayarak, zorluklara katlanarak kazandığı vasıf, edep ve ahlâktır.'* *'Herkesin makâmı, içinde bulunduğu ve çalışarak ulaştığı yer, riyazetle meşgul olduğu şeydir'*²⁹³ der.

Kuşeyrî Risâlesinde, *'bir kimsenin makâma ulaşması ancak Allah'ın kendisini o makâmda ikâmet ettirdiğini müşâhede etmesiyle mümkün olur. Böylece o kimsenin o makâma gelmiş olması sağlam temeller üzerine bina edilmiş olur'*²⁹⁴ şeklinde bir açıklama daha yapar.

İmâm Kastallânî ise makâmı şöyle açıklar: *"Makâm ikame yeridir, kul o maksadına ulaşmak için edeple kazanılan bir taleple ulaştığı mertebedir."*²⁹⁵

İmâm Kastallânî, açıklama yaparken şunu da söyler: *'Kişi bir makâmdan başka bir makâma yükselmek için önceki makâmın hükümlerini tam olarak sağlamlaştırmadan bir sonraki makâma yükselmez. İnâbesi olmayanın tevbesi olmaz yani (önce pişmanlık sonra tevbe), zühd olmadan vera olmaz, kanaati olmayanın tevekkülü olmaz, tevekkülü olmayanın teslimiyeti de olmaz'*²⁹⁶ diyerek makam konusunu tamamlar.

²⁹¹ Kuşeyrî, *Risâle*, 90.

²⁹² Cürcanî, *Mu'cemu't-Tâ'rifât*, 191; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 409.

²⁹³ Kuşeyrî, *Risâle*, 91.

²⁹⁴ Kuşeyrî, *Risâle*, 91.

²⁹⁵ Kastallânî, *İktidâ*, 106.

²⁹⁶ Kastallânî, *İktidâ*, 106.

2.14. Hâl (حال)

Sözlükte, hâl, durum demektir. Zikir, hüznün sevinç gibi durumlarda kalbe gelen şeye denir.²⁹⁷ Tasavvuf ıstılahlarından biri olan hâl, sûfilere göre, kulun herhangi bir kastı, çabası ve ameli olmadan kalbe gelen neşe-hüzün, rahatlık-sıkıntı, şevk-dert, heybet-heycan gibi manalardır.²⁹⁸

Kelâbâzî Taarruf kitabında hâl'den şöyle bahsetmektedir: '*Hâller, amellerin mirası ve neticesidir.*'²⁹⁹

Kuşeyrî Risâlesinde, hâl ve makâm arasındaki bağlantıyı şöyle dile getirir: '*Buna göre hâller Allah vergisidir, makâmlar ise çalışılarak kazanılır. Hâller Allah'ın cömertlik ve lütfundan neşet eder; makâmlar ise kulun gayret ve ameli ile hâsıl olur.*'³⁰⁰

Kuşeyrî, kitabında hâlden bahsederken, Zünnün-î Mısırî'ye, Arif Billah hakkında soru sorulduğunu söyler, onun da cevaben; "*şimdi burada idi, fakat hali değişti ve yükselip gitti*" dediğini söyler.³⁰¹

İmâm Kastallânî, hâl'den bahsederken: "*Hâller amellerin mirasıdır. Kimde sahîh bir amel yoksa sahîh bir mirasıda yoktur.*"³⁰² der.

İmâm Kastallânî, devamı niteliğinde de; "*kişinin hayattayken Allah için yaptığı, dünyadaki cenneti, hâlidir.*"³⁰³ der.

İmâm Kastallânî, Cüneyt'ten şunu aktarır: "*hal, kalplere iner def' edilmez*"³⁰⁴ der.

Tasavvufta hâl ehlî, kal ehlî diye iki gruptan bahsedilir. Kal ehli, manevi hallere sahip olmayan, işin sadece lafını eden kişiler iken; hal ehli, gerçeği bulanlar, ma'rifete erenler, bu şekilde birliği (tevhid) yaşayanlardır.³⁰⁵

²⁹⁷ Cürcanî, *Mu'cemu't-Tâ'rifât*, 72.

²⁹⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, 92; Cürcanî, *Mu'cemu't-Tâ'rifât*, 72; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 245.

²⁹⁹ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, 131.

³⁰⁰ Kuşeyrî, *Risâle*, 92.

³⁰¹ Kuşeyrî, *Risâle*, 92.

³⁰² Kastallânî, *İktidâ*, 106.

³⁰³ Kastallânî, *İktidâ*, 106.

³⁰⁴ Kastallânî, *İktidâ*, 107.

2.15. Hâtır (خاطر)

Kuşeyrî'ye göre, kalplere gelen hitap olup,³⁰⁶ Arapça da, akla gelen, hatıra gelen, hatırlayan gibi manaları olan bir kelimedir.³⁰⁷

Serrâc, 'Başlangıcı olmaksızın sırrın harekete geçirilmesidir'³⁰⁸ şeklinde ifade etmiştir.

Kelâbâzî'nin aktardığı bilgilere göre, şeyhlerden biri, hatırların dört şeklinin olduğunu söylemiştir: 'Ulu ve yüce Allah'tan olan hâtır, melekten olan hâtır, nefsten olan hâtır, düşmandan olan hâtır.'³⁰⁹

Kelâbâzî, şu şekilde devam etmektedir: 'Allah'tan olan hâtır, kulu uyarmak, melekten olan hâtır onu tâate teşvik etmek, nefsten olan hâtır heva ve heves peşinde koşmaya çağırarak, şeytandan olan hâtır günahı cazip göstermek şeklinde olur.'³¹⁰

Kuşeyrî, buna benzer aktarımlarda bulunarak hatırı bir de ilkâ yoluyla açıklamaktadır:

'Melek tarafınfan ilkâ edilen havâtıra "ilham" denilir.

Nefis tarafından ilkâ edilen havâtıra "hevâcis" (desise) denilir.

Şeytan tarafından ilkâ edilen havâtıra "vesvese" denilir.

*Allah tarafından kalbe ilkâ edilen havâtıra ise "hâtır-ı hakk" (hakiki havâtır) denilir.'*³¹¹

İmâm Kastallânî, bu konu hakkında şöyle açıklama yapar: 'Allah'tan gelen hâtır ile tevhid nurunu duyuyor. Melek'ten gelenle de ma'rifet nurunu alıyor. İman nuru ile de nefsinde artış oluyor. Düşmanı şeytana karşı, İslâm nuru artıyor.'³¹²

³⁰⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 245.

³⁰⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, 119.

³⁰⁷ Yusuf Şevki Yavuz, "Havâtır", *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 523; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 245.

³⁰⁸ Serrâc, *Luma*, 335.

³⁰⁹ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, 137.

³¹⁰ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, 137.

³¹¹ Kuşeyrî, *Risâle*, 119.

³¹² Kastallânî, *İktidâ*, 108.

Cebecioğlu'nun aktardığı bilgilere göre ise, bu dört hatır, bazı kaynaklarda şu şekilde açıklanır:

'Hâtır-ı Rahmânî: Salikin kalbinde, cemal-i vahdetin tecellisi ile tam bir sükûnet halinin meydana gelmesine denir. Aynı zamanda muhabbetullahı ifade eder.

Hâtır-ı Melekî: Ahiret sevgisine ruhânî kuvvetlerin gelmesiyle, tâate yönelmenin ortaya çıkması yerinde kullanılan bir tabirdir.

Hâtır-ı Nefsânî: Nefis ve dünya sevgisinin, ruhâni kuvvetlere üstün gelmesine denir.

*Hâtır-ı Şeytanî: Nefse sevgi beslemek yüzünden, kötülük işlemek arzusu konusunda kullanılır bir tabirdir. Şehvet ve ma'siyet demektir.'*³¹³

2.16. Vârid (وارد)

Sözlükte, Vârid; “kulun kasdı olmaksızın kalbe gelen sahih ve güzel havâtırdır.”³¹⁴ Tasavvuf istilahında irâde etmeden, kendi katkısı bulunmadan, eğer kulun kalbine bir mana gelirse, buna vârid denir.³¹⁵

Serrâc'a göre, vârid kalbe gelen onu kaplayan bir haldir. İnsanın fiillerinin etkisi yoktur.³¹⁶ Aynı zaman da Serrâc, Zünnunî Mısırî'den şunu aktarır: ‘Hakk'tan gelen vârid kalbi titretir.’³¹⁷ Bu duruma baktığımızda vârid'in gelmesi önemli olup, insanın gaflete dalmaması gerekmektedir. Aksi durumda kendi kaybedip, manevi yoldaki ilerleyişine sekteye uğratabilir.

Kuşeyrî, vâridatın bazen Hakk'tan, bazen de ilimden geldiğini söyler. Bu yüzden vâridât havâtırdan daha umumdur, demiştir.³¹⁸

Kuşeyrî, bu durumu izâh etmek adına şöyle devam eder, çünkü; havâtır, sadece hitap ve o manadaki bir türde olurken, vâridât ise sevinç, hüznün, kabz-bast vb. gibi halleri de için alır.³¹⁹

³¹³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 256.

³¹⁴ Kuşeyrî, *Risâle*, 121; Cürcanî, *Mu'cemu't-Tâ'rifât*, 209.

³¹⁵ Cürcanî, *Mu'cemu't-Tâ'rifât*, 209; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 688-689.

³¹⁶ Serrâc, *Luma'*, 335.

³¹⁷ Serrâc, *Luma'*, 335.

³¹⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, 121.

İmâm Kastallânî, vârid hakkında açıklama yaparak şöyle beyanda bulunmuştur: ‘*Maksut bir ilimden kesp veya bir sebebiyet yolu ile değil kalbin üzerine varid olmuş övülmüş bir şeydir*’³²⁰ der.

Cebecioğlu da, Kuşeyrî gibi vârid’i iki kısımda ele alır ve şöyle açıklar: *Allah’tan gelen vâride vârid-i Hakk, ilimden (şerî’attan) gelen varide de vârid-i ilim denir. Gelen vârid, kulu etki altına alır; onu sevindirir ve hüznülendirir; o zaman gelen bu varidler, psikolojik olarak ortaya çıkardığı duruma göre, varid-i hüzn, varid-i sürür gibi isimler alır. Allah’tan gelen feyz veya ilhama, varid adı verilir.*³²¹

Sûfîlere göre vârid uzaktakini haber vermek için ilahi mertebeden gelen bir elçidir. Bu elçi ya ruhaniyet ya da nariyettir.³²²

Bu yönüyle tekrar değinmek gerekirse kendisine gelen vârid’lerin farkına varamayan kişi, doğru yorumlaması gerektiği yerde yanlışla düşüp kendinden bilirse, büyük bir yanlışın içerisine düşüp yolcusu olduğu yola engel koyarak sekteye uğratması kaçınılmazdır.

2.17. Şâhid (شاهد)

Arapça gören, şâhidi olan, şehadet eden demektir. Sâlikin kalbinde hazır ve mevcut olan, kalbin iştilal ettiği düşünceye denir.³²³

Serrâc Tusi, ‘*Senden gizli olanı sana gösteren şeydir*’³²⁴ diyerek açıklamada bulunmuştur.

Kuşeyri, şâhit kelimesinin sûfîler tarafından çok kullanıldığını söylemiştir. Şâhid’in tanımını da şu şekilde yapmaktadır: ‘*hazır olup kalpte sürekli bulunun şey demektir. Kalbinde sürekli olarak hazır bulunan şey senin şâhdindir.*’³²⁵

Şahitlik genel olarak “bir kimsenin hazır bulunup görmek veya duymak suretiyle bildiği bir şeyi haber vermesi” şeklinde de tanımlanabilir.³²⁶

³¹⁹ Kuşeyrî, *Risâle*, 121.

³²⁰ Kastallânî, *İktidâ*, 108.

³²¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 689.

³²² Semih Ceylan, “Vârid”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLII, 520.

³²³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 591.

³²⁴ Serrâc, *luma*, .335.

³²⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, 122.

Şâhid, temaşa edilen zuhurlar, feyz ve tecelli manalarında da kullanılmıştır.³²⁷

Şâhid, insanın kalbine zikriyle hâkim olur ve gaib bile olsa, sanki onu görür gibidir. Bu durumda, zikir ehli kimsenin kalbine hâkim olan şey, onun şahididir. Kalbe hâkim olan şey ilimse, zikir ehli kimse ilim şâhidi ile birliktedir.³²⁸

İmâm Kastallâni, ‘şahid, insanın kalbine hâkim olur ve gaib bile olsa, sanki onu görür gibidir’³²⁹ şeklinde açıklama yapmıştır.

2.18. Sır (سر)

Sözlükte ‘gizlemek, saklamak’ manasında olup,³³⁰ çoğulu esrardır.³³¹ Arapça sır, gizli şey, kök, kıymetli, vadinin orta yeri, asıl, nikâh, bir şeyin halisi, efdali gibi anlamları ihtiva eden bir kelimedir.³³²

Serrâc, sırrı açıklarken: ‘manada mevcut olan yokluk ile varlık arasındaki bir gizlilik’³³³ der. Açıklamalarına devam eden Serrâc, ‘sırr Hakk’ın bildirmediği, halkın da bilemediği şeydir,’³³⁴ diyerek sırrın önemine dikkat çeker.

Kuşeyrî, sırrı açıklarken şöyle söylemiştir: ‘Allah ile kul arasında gizli olan hallere de sır denilir.’³³⁵ Kuşeyri ayrıca sûflerin şöyle dediklerini aktarmıştır: ‘Sır, senin tasarrufun altındadır, sırrın sırrı ise, Hakk’tan başkasının muttali olmadığı şeydir.’³³⁶

Kuşeyrî, sûflerin prensipleri sırrın müşâhede mahalli olduğu şeklindedir, sûflerin ıstılah ve usulleri ise, sır ruhtan daha latif, ruh ise kalpten daha şerflidir,³³⁷ diyerek aralarındaki inceliklere değinmiştir.

³²⁶ H. Yunus Apaydın, “Şahit”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 278.

³²⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 592.

³²⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, 122.

³²⁹ Kastallâni, *İktidâ*, 109.

³³⁰ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, “Sırr” Mad., 1989; Kastallâni, *İktidâ*, 111.

³³¹ Murtaza Zebîdî, *Tâcü'l-‘arûs*, “Sırr” Mad., Kuveyt, 1960, XII, 5.

³³² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 569.

³³³ Serrâc, *Luma*, 346.

³³⁴ Serrâc, *Luma*, 346.

³³⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, 124.

³³⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, 124.

³³⁷ Kuşeyrî, *Risâle*, 124.

İmâm Kastallânî de sırrı açıklarken Kuşeyri gibi şöyle söylemiştir: “Allah ile kul arasında gizli olandır.”³³⁸

İmâm Kastallânî, açıklamalarına şöyle devam eder; “sır müşâhadenin, ruh muhabbetin, kalp marifetin, mahallidir”³³⁹ der.

Cürcânî, *Tâ’rifât*’ında, sırrı açıklarken: “Nasıl ki ruhun yeri beden ise sır da latiftir, yeride kalptir”³⁴⁰ der.

Sır kavramı tasavvufta, ‘sadece Allah’ın bildiği ya da az sayıda insan tarafından bilinen özel bilgi’ ve ‘ruhun bir idrak mertebesi ‘ olmak üzere iki anlamda kullanılır.³⁴¹

Sır, kalpte bulunan rabbânî bir latifedir. Ruh sevginin muhabbetin, kalp marifetin, sır da müşâhadenin mahallidir.³⁴² Ruhânî bir nûr olup, nefs’in hâletidir. Sır olmaksızın nefs, iş yapmaktan aciz kalır. Nefs’in beraberinde, sırrın himmetin olmazsa, bir fayda elde edilmez.³⁴³

Târîkat sırrını, yabancı kişilere söylememek elzemdir; çünkü tassavvufa vakıf olmayanlar bunu yanlış anlar, hatta dalga geçerek rencide etmeye kadar götürebilir. Bu sebeple sırrın gizlenmesi gerektiğini bilmek gerekmektedir.

2.19. Nefs (نَفْس)

Sözlükte, “Nefs”, Arapça bir kelime olup, rûh, insanın şahsı, kendisi, ceset, beden, kan, göz, himmet, akıl, bir şeyin cevherî, azamet, izzet, görüş, ukubet gibi anlamlardan oluşmaktadır.³⁴⁴

Bu kelime Kur’an’ı Kerimde sekiz ayrı manada kullanılmıştır:

1. Zâtullah manasına: Taha/41, Al-i İmran/28, En’am 12, 54 Maide/116
2. İnsan ruhu: Fecr/27, En’am/93, Zümer/42

³³⁸ Kastallânî, *İktidâ*, 111.

³³⁹ Kastallânî, *İktidâ*, 111.

³⁴⁰ Cürcânî, *Mu’cemu’t-Tâ’rifât*, 102.

³⁴¹ Necdet Tosun, “Sır”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII, 115.

³⁴² Cürcânî, *Mu’cemu’t-Tâ’rifât*, 204.

³⁴³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 569.

³⁴⁴ Cevherî, *Tacu’l-Luğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, 1157; Cürcânî, *Mu’cemu’t-Tâ’rifât*, 204; Erkan, *el-Beyan*, 1134.

3. Kalp, sadır vb. manalar: Al-i İmran -154, A'raf-205, Yusuf-77, Bakara-77, 109, 235, Nisa-113, En'am-158, Yunus-100, Enbiya-64, Neml-14, Fussilet-53.
4. İnsan bedeni: Ali İmran-146,185, Enbiya-35, Ankebut-57, İsra/33, Yusuf/26,30,61
5. Bedenle beraber ruh: Bakara/286, En'am/152, Yunus/23,30,44,49,54, Rad/11,42, İsra/7, Taha/15, Ankebut/6, Zümer/70, Mümin/17, Casiye/15.
6. İnsana kötülüğü emreden kuvvet manasına: Yusuf/18,53, Taha/96, Maide/30.
7. Zat manasına: Bakara/48, Lokman /28,34, Muddesir/38
8. Cins manasına: Tevbe/128, Rum/28, Araf/188, Şura/11.³⁴⁵

Kuşeyrî Risâlesinde, Nefs hakkında açıklama yaparken, Sûfilere göre nefsin, vücut, kalıp (cisim) anlamlarına değil de; kulun kötü özellikleri ve yerilecek huy ve fiileri anlamına geldiğini söylemiştir. Daha sonra açıklamalarına devam eden Kuşeyrî, kulun kötü özelliklerinin iki türlü olduğunu söylemiş ve şu şekilde açıklamıştır;

'Birincisi, kendi irâdesi ile kesbettiği günahlardır. İkincisi ise yerilecek huylardır. Aslında bu kötü huyları sürekli bir terbiye ile yok ederek temizlemek mümkündür. Birinci kısımdakiler nefse ait hükümlerdir. Bunlar da ya haram olan şeylerdir. İkinci kısımdakiler ise nefsin kibir, gazap, kin, hased, kötü huy, tahammülsüzlük vs. gibi kötü huylarıdır. Yani yerilen ve kötülen huylar ikinci kısmı teşkil eder.

Nefsi terbiye ederken; onun arzularını terk etmek, isteklerini zıddına hareket etmek gibi yöntemler; açlık, susuzluk ve uykusuzluk gibi nefsi güçsüz hale getirecek yöntemlerden daha tesirlidir. Her ne kadar açlık, susuzluk ve uykusuzluk gibi yöntemler de etkili olsalar da birinci yöntem daha etkilidir.

Nefsin temeli bedenine kötü huyların yerleşeceği bir mahal olarak konulmuş bir manevi varlık olması da muhtemeldir.

---

³⁴⁵Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 472.

Zira nasıl ki, ruhun bedende güzel ahlakları taşıyan bir manevi varlık olduğunu düşünüyorsak, nefsin de bunun tam aksine kötü huyların taşıyıcısı olan bir manevi varlık olduğunu düşünmemiz mümkündür.

Nefs de ruh da tıpkı melekler ve şeytanlar gibi latif (görünmeyen) cisimlerdir. Nasıl ki bedenimizde görmenin mahalli göz, duyanın mahalli kulak, koklamanın mahalli burun ise batınımızda da iyi huyların mahalli ruh, kötü huyların mahalli ise nefstir. İşte nefis, bu bütünün (insanın) bir parçasıdır. Nitekim kalb de aynı bütünün bir parçasıdır. Bunların hepsi isim olarak da hüküm olarak da aynı bütüne (insana) aittirler³⁴⁶ diyerek geniş bir açıklama yer vermiştir.

İmâm Kastallânî, ‘sûfiler, fîlerden maksatlardan niyetlerden hasta ve yerilmiş olana denildiğini söylemiştir.’³⁴⁷

İmâm Kastallânî, ayrıca ‘nefsin tedavisi ve ilacının onu hakir görmen, ihanet etmen ve muhalif davranmak gerektiğini belirtmiştir. Bu da nefis hakkında en büyük mücahededir³⁴⁸’ der.

İmâm Kastallânî, bunları açıklarken başka bir taifeninde nefis hakkında şunu söylediğini aktarmıştır: “ nefis kalıba bırakılmış latif güzel bir şeydir, ma’lul ahlakın mahalli kılınmıştır. Ruh da övülmüş ahlakın yeridir. Övülen şeyin yeri ise kalp ve ruhtur. Yerilmiş olan şeyin yeri ise nefstir.”³⁴⁹

Mutasavvıflar Nefs konusunu ele aldıklarında farklı çıkarımlarda bulunup aşağıda vereceğimiz bilgiler ışığında açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu konuda, Osman Türer’in aktardığına göre insanda dört türlü nefis vardır;

1. **Tabii Nefs:** ‘Cismin parçacıklarının ayrılmadan bir arada durmasını sağlar.’
2. **Nebati Nefs:** ‘Bedenin büyümesi, sindirim faaliyeti vs. biyolojik fonksiyonlarını temin eder.’
3. **Hayvani Nefs:** ‘İnsanın his ve hareketlerinin kaynağıdır. Duyu organları bu nefsin hizmetindedir.’

---

³⁴⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, 123.

³⁴⁷ Kastallânî, *İktidâ*, 109.

³⁴⁸ Kastallânî, *İktidâ*, 109.

³⁴⁹ Kastallânî, *İktidâ*, 110.

4. **İnsani Nefs veya “Nefs-i Natıka”:** ‘Rabb’in ‘emr’inde olan bu nefis, bedenden ayrı mücerred ve latif bir cevherdir. İnsan bedeninin asıl sultanı budur. Ancak bedendeki tasarrufunu hayvani nefis vasıtasıyla icra eder. Bu nefis başka hiçbir varlıkta bulunmayıp, sadece insana mahsusdur. Bu “nefsi natıka”nın batını ise ruhu teşkil eder.’

Ayrıca devamında da şöyle açıklamalarda bulunmaktadır;
Mutasavvıflara göre, bu nefis, Allah’ın “kün” (ol) emriyle maddesiz olarak vücuda gelmiş bir cevherdir. Cisim ve araz değildir. Hem kendini hem Rabbi’ni bilir. Ma’kulatı idrak eder. Hadis(sonradan yaratılmış)tır, fakat fani (ölümlü) değildir. Hayvani ruh ise ölümlüdür. İnsani ruhun hayvani ruh ile hayat devam ettiği sürece irtibatı vardır. İnsanın kendi varlığını gerçek anlamda idrak edebilmesi, son derece latif olan insanı nefsi hayvani nefsin hâkimiyetinden kurtarabilmesiyle mümkündür. Bu da Allah’ın emir ve nehiyelerine tam riayetle, kalbi kötû sıfatlardan arındırıp iyi vasıflarla donatmak, daha özel anlamda seyr-ü süluk mertebelerini katetmekle mümkündür. Bunu gerçekleştirebilen insan, hayvaniyetten kurtulup gerçek anlamda insan hürriyetini kazanmış olur.³⁵⁰

Mutasavvıflar, nefsin bu aldatıcı ve dünya ile meşgul olan taraflarını dikkate alarak, nefsi belli aşamalardan geçirme ve tedavi etme yollarına başvurmuşlardır. Nefsânî târîkatlardaki seyr-ü süluk yoluna girenler içinde öncelik insanın nefsini ele geçirmiş olan nefsin kötülüklerini etkisiz hale getirmeye yöneliktir. Mutasavvıflar nefsin yedi perdesini dikkate alarak Salık’i terbiye metotlarından geçirmişlerdir.

Nefsin yedi mertebesi ise şu şekildedir;

Nefsi Emmare (نفس امارة)

Sözlükte, emredici nefis³⁵¹ anlamında olup Arapça bir tamlamadır. Bu nefis mertebesi, lezzeti ve insanın hissi şehvetlerinin uyarıldığı yerdir.³⁵² Bu mertebenin

³⁵⁰ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, 2013, 131.

³⁵¹ Cürcanî, *Mu‘cemu’t-Tâ’rifât*, 204; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 473.

³⁵² Cürcanî, *Mu‘cemu’t-Tâ’rifât*, 204.

delili de “Ben nefsimi temize çıkarmıyorum; zira nefis kötülük emredicidir...”³⁵³ âyetinden yola çıkılarak kabul edilmiştir.

Nefs-i emare dairesi, nefs-i natika dairelerinin en aşağısında yer alır ve hayvani ruha bitişiktir. Bu nedenle cimrilik, haset, kibir, öfke, ahlak, şehvet ve gaflet gibi hayvani sıfatlarla muttasıftır. Sahibine muhalefet etmeyi ve kötülük yapmayı emrettiği için bu adı almıştır.³⁵⁴

Bu makamda yapılması gereken en önemli şey, kalbin gayb alemini müşahede etmesine mani olan kibir, hırs, kendini beğenme, şehvet, kin, haset ve öfke gibi kötü huylardan çokça zikir yaparak kurtulmaktır. Mürid, ağyar tozlarının kirinden temizlenmedikçe ve vücudunu marifet nurlarının parlaklığı ile aydınlatmadıkça şeyh, o müridi birinci isimden ikinci isme geçirmemelidir.³⁵⁵

Sâlik, bu yolda ‘la ilâhe illallah’ zikri ile tam olarak meşgul olup hayvani sıfatlardan kurtulursa; uykusunda salih bir rüya görür. Şeyhi bunun üzerine ona ikinci ismi telkin eder ve o artık ikinci makama olan *nefs-i levvame*’ye yükselir.

Nefsi Levvame (نفس لوامة)

Yaptığı kötülükten dolayı kendini yerip, kınayıcı nefis anlamında Arapça bir ifadedir.³⁵⁶ Tasavvufî olarak bir parça kalbin nuru ile nurlanmış, o nur ölçüsünde uyanıklık kazanmış olan nefistir.³⁵⁷ Levvame sıfatını alan nefis yaptığı kötü işlerin farkındadır; yani gafletten bir parça sıyrılmıştır. Bu yüzden öz eleştiride bulunur, kendisini kınar günahları yapmak istemez. Ancak, yeterince olgunlaşmadığı için onları yapmaya da devam eder.³⁵⁸

Bu makamın özelliklerinden bir tanesi de yaptığı iyilikleri Allah için yapar ama insanların onu övmesi de hoşuna gider. Bu makamda dikkat edilmesi gereken bir başka nokta ise ‘gizli riya’dır. Kişi ihlâslı davrandığından başkalarının da bilmesini ister bu da gizli riyaya sebep olmaktadır.

³⁵³ Yusuf Suresi, 12/53.

³⁵⁴ Ramazan Muslu, Tasavvufî Terbiye ve Ahlak Bölümü, *Tasavvuf el-Kitabı*, (Editör, Kadir Özköse), Ankara, 2015, 341.

³⁵⁵ Muslu, *Tasavvuf el-Kitabı*, 343.

³⁵⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 474.

³⁵⁷ Cürcanî, *Mu‘cemu’t-Tâ’rifât*, 204.

³⁵⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 474.

Bu makamdaki kişi ilerlemek istiyorsa sürekli olarak Lafzı Celali, gece – gündüz çok çok tekrar ederek faydasını görecektir. Salik bu aşamaları tek tek geçtikten sonra üçüncü aşama olan *nefs-i mülheme*, makamına yükselecektir.

Nefsi Mülhime (نفس ملهمة)

İlham ve keşfe nail olan nefis. İyiyi kötüden ayıran irâdeye, nefis-i mülhime denir.³⁵⁹ Bu, nefsin ulaştığı üçüncü makamdır. Artık nefis, sevabını ve günahını Allah'ın yardımı ile bilmektedir; bu sebeple, Allah'tan gayrı her şeyden uzaklaşır.

Ruhlar âlemine yönelen bu nefis, aşk hali içindedir.³⁶⁰ Bu makamdaki Salik artık itirazda bulunmaz.

Bu mertebede olan kişinin rehberinin olması gerekir. Yoksa gelen ilahi tecelliler kendisinin yanlışa düşmesine sebep olabilir. Bu sebeptendir ki Salik bu mertebede daha dikkatli olmalıdır. Bu mertebelerin hepsini geçen Salik, artık dördüncü mertebeye olan *nefsi mutmainne*'ye yükselmiş olur.

Nefsi Mutmainne (نفس مطمئنة)

Doyuma, huzura, rahata kavuşmuş nefis anlamında Arapça bir ifade. Bu nefis, kötü sıfatlardan sıyrılmış, güzel ahlak ile ahlâklanmıştır.³⁶¹ Delili ise **يَا أَيُّهَا** *‘Ey huzur içinde olan nefis! Sen ondan razı, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön!’*³⁶² âyeti kerimesidir.

Bu mertebeye bir öncekinden daha latif ve daha şerefli. Artık bu nefis mertebesi ibadetle meşgul olma ve peygamberi yani Muhammed'i ahlak ile sıfatlanmıştır.

Bu makam dördüncü makam olup yukarıdaki ayette belirtildiği gibi razı olma, teslim olma ve hoşnutluğun olduğu yerdir.³⁶³

Nefsi Râziye (نفس راضية)

³⁵⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 475.

³⁶⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 475.

³⁶¹ Cürcânî, *Mu‘cemu't-Tâ'rifât*, 204.

³⁶² Fecr Suresi, 89/27-28.

³⁶³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 474-475.

Arapça razı olan, hoşnut kalan nefis demektir. Rıza makamına eren nefis. Bu durumdaki nefis, kendi irâdesinden vazgeçip Hakk'ın irâdesine tabi olur hiçbir şeyden şikâyet etmez. Nefsin olgunluk yolundaki beşinci makamı, radiye'dir.³⁶⁴

Bu makamdaki salık, hoşuna gitmeyen bir şeyi ortadan kaldırmayı veya itiraz etmeyi düşünmez. Sâlik, Artık razı olma ve kabullenme mertebesindedir. Yaptıkları şeyleri dikkat ederek ve itiraz etmeyerek yapmalıdır.

Bu makamın özelliklerinden biri de, salikin herkes tarafından sevilmesidir. Yalnız bu durum sâlik'in kanmaması gereken bir durumdur.

Nefsi Merzıyye (نفس مرضیة)

Arapça, hoşnut olunan nefis kendisinden razı olunan nefis anlamına gelir. Allah, bu nefisten razıdır. Nefsin altıncı makamıdır. Bu vafa kavuşan nefis; beşeri istekleri terk etmiş, güzel huylu olmuştur. Kusurları affeden, güzel düşünen, şefkatli, eli açık, insanları sırf Allah için seven, düşünceli, nefis muhasebesini en iyi şekilde yapan biridir ve herkeste bulunmayan güzel meziyetlere sahiptir.³⁶⁵ Bu makamdaki Salık, mertebeleri tamamladıktan sonra yedinci makamın kapıları açılmıştır. Salık'ın mürşidi yedinci esmasını kulağına telkin ettikten sonra artık Nefs-i Kamile makamına yükselmiştir.

Nefsi Kâmile (نفس کامله)

Arapça olgun nefis demektir. Tasavvufî olarak bütün olgunluk özelliklerini elde etmiş irşad durumuna geçmiş nefse, nefsi kâmile denir.³⁶⁶

Nefs-i kâmileye “nefs-i safiye” ya da “nefs-i zekiyye” de denir. Nefis mertebelerini en şerefliisidir. Letafet ve nûraniyette kemâl sahibidir. Rabbani latife, Allah ahlakının mazharı, sırların kaynağı, ubudiyet adabı ve muhalefeti konusundan lehine ve aleyhine olanın bilindiği bir mertebedir.³⁶⁷ Makamların en büyük olanı bu makamdır. Salık, Allah'ın rızasından başka bir talepte bulunmaz. Artık bu makamdaki kişinin esması tamamdır telkin bitmiştir.

³⁶⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 475.

³⁶⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 474.

³⁶⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 474.

³⁶⁷ Muslu, *a.g.e.*, 356.

Netice olarak tasavvufta nefis konusu kelâm ve felsefeden farklı bir şekilde ele alınmış ve yorumlanmıştır. Tasavvufta nefis denilince şer ve günahın kaynağı olan, ‘kötü huy ve süflî arzuların tamamı’ anlamına gelen ve kötülüğü emreden³⁶⁸ nefis anlaşılır; bu bağlamda ‘*Sana gelen iyilik Allah’tan, başına gelen kötülük ise nefisindedir.*’^{369 370} gibi ayetler nefsin insana kötülük emrettiğini açıkça beyan etmektedir.

2.20. İnâbe (انابة)

Sözlükte, “İnâbe” tövbe edip dönmeyi³⁷¹, pişman olmayı ifade eden Arapça bir kelimedir. Manevî eğitim almak isteyen kişinin, bir mürşide başvurup, tövbe ederek ona bağlanmasına inâbe denir.³⁷²

İmâm Kastallâni, İnâbi’yi açıklarken: “*Halktan kaçıp, Hakka sığınmaktır*”³⁷³ der. Açıklamalarına devam eden İmâm Kastallâni, şunu da aktararak; “*korkudan kaçıp talebe yönelmek, yakın olandan faydayı talep etmektir. İnâbe, kabul edip geri dönmektir*”³⁷⁴ der.

İmâm Kastallâni, Cüneyt’in “İnâbe” hakkında şöyle söylediğini de aktarır: “*İnâbe, herkesten dönmek ve her şeyin sahibine dönmektir*”³⁷⁵ der.

İmâm Kastallâni, “İnâbe” hakkında şunu da belirtir: “*geçmiş olanın hatayı itiraf etmek olup, bir daha günaha işlemeye dönmeyerek sıyrılıp çıkmaktır.*”³⁷⁶

Cürcânî, *Tâ’rifât*’ında, İnâbe’nin, “*gafletten zikre dönüş*” olduğunu belirtmiştir.³⁷⁷

İnâbe ile ilgi; Yüce Allah (c.c), kitabı keriminde şöyle buyuruyor: *و ما توفيقي الا ... بالله ط عليه توكلت واليه انيب .* ‘*Başarım ancak Allah’ın yardımı iledir. Ben sadece O’na*

³⁶⁸ Yûsuf, 12/53.

³⁶⁹ Nisa,4/79.

³⁷⁰ Süleyman Uludağ, “Nefis”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 527.

³⁷¹ Kastallâni, *İktidâ*, 129; Cürcânî, *Mu’cemu’t-Tâ’rifât*, 34-35.

³⁷² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 310.

³⁷³ Kastallâni, *İktidâ*, 129.

³⁷⁴ Kastallâni, *İktidâ*, 129.

³⁷⁵ Kastallâni, *İktidâ*, 129; Cürcânî, *Mu’cemu’t-Tâ’rifât*, 35.

³⁷⁶ Kastallâni, *İktidâ*, 129.

³⁷⁷ Cürcânî, *Mu’cemu’t-Tâ’rifât*, 35.

واتبع سبيل من اناب اليّ ثم الي مرجعكم...³⁷⁸ *tevekkül ettim ve sadece O'na yöneliyorum.* ...³⁷⁹ *...Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz ancak banadır.* Bir başka ayeti kerimede Yüce Allah şöyle buyuruyor: *و الذين اجتنبوا الطاغوت ان يعبدوها و انا بوا الي* *البشر ا فبشر عباد.* *'Tağût'tan, ona kulluk etmekten kaçınan ve içtenlikle Allah'a yönelenler için müjde vardır. O halde, kullarımı müjdele!'*³⁸⁰ Bu âyeti kerimelerden de anlaşıldığı gibi dönüş ancak Yüce Mevla'ya olup o kimseler içinse müjdelere vardır.

Bu durum tasavvufta, kısaca el almak tabiri ile kullanılır. Bu bir çeşit tören ile şeyhin huzurunda günahlarına tövbe etmek; yalan söylemeyeceğine, hırsızlık yapmayacağına, zina vs. gibi kötülükleri işlemeyeceğine söz vermek şeklinde olurdu. Buna bey'at da denir.³⁸¹

Biat tasavvufta mürid adayının şeyhe ve onun vereceği emirlere tam anlamıyla bağlı kalacağına dair verdiği söz manasında kullanılır.

Biat tâlibin şeyhine mânevi bağlılık ve teslimiyetini simgeler ve bu yolla mürşidin mâneviyatından tâlibin kalbine akan feyiz onu psikolojik olarak yeniler. Tâlibin elinin üstünde şeyhin eli bulunduğu gibi şeyhin elinin üstünde târikat pîrinin eli bulunduğu ve târikat silsilesiyle bu durumun, Hz. Peygamber'e kadar ulaştığı kabul edilir. Bu sebeple şeyhin eli aynı zamanda Hz. Peygamber'in, onun eli de 'yedullah' sayılmış ve bu anlayış 'el ele, el Allah'a' deyimiyile ifade edilmiştir.³⁸²

Biat tam anlamıyla şeyhe bağlılık sözleşmesi olduğundan biatı bozmanın manevi sorumluluğu da ağır kabul edilmiştir.³⁸³

Bu yolun yolcusu olan kişiyi çok ağır şartlar beklediğinden, Hak yolunda çok tehlikeli geçitler, geçilmez derin sular vardır. Sâlik bu yüzden şefkatli bir arkadaşa, târikat kurallarını tanıyan, bilen bir ârife yakın olmadıkça vuslata eremez.³⁸⁴

---

³⁷⁸ Hûd, 11/88.

³⁷⁹ Lokman, 31/15.

³⁸⁰ Zümer, 39/17.

³⁸¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 310.

³⁸² Osman Türer, "Biat", *DİA*, İstanbul, 1992, VI, 124-125.

³⁸³ Türer, "Biat", 125.

³⁸⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 310.

Bu yolda sâlik'in dikkat etmesi gerek belli başlı işleri yaptıktan sonra şeyh, "Allah" ism-i celilini kalbiyle salikin kalbine telkin usulüyle üç kere zikreder. Bu iş bitince, birlikte Allah'a el açarlar, şeyh dua eder, sâlik âmin eder. Dua biter, eller yüze sürülür. Artık sâlik, yola ilk adımını atmıştır.³⁸⁵ Böylelikle sâlik, biat etmiş olup bu yolun ilk basamağına adım atmıştır. Bundan sonra sâlik, gerekli tedbirleri alarak yolunu şaşırmadan, verilen görevleri yerine getirerek devam etmeye çalışır.

2.21. Mücâhede (مجاهدة)

Sözlükte, "Mücâhede" insanın nefsinin arzularına, kötü isteklerine ve şeytanın isteklerine karşı direnip savaşması demektir.³⁸⁶ Mücâhedenin aslı, nefis alışmış olduğu şeylerden uzaklaştırmak, onu daima istediği şeylerin tersine zorlamaktır.³⁸⁷

Arapça, vuruşmak, dövüşmek, harb etmek anlamında bir kelime olup, bütün mâsivâdan sıyrılmak suretiyle, Allah'a duyulan ihtiyacın sıdk üzere olması anlamına gelmektedir.³⁸⁸

Serrâc, 'insanın nefsinin arzularına, kötü isteklerine ve şeytanın isteklerine karşı direnip savaşması ve savaşın silâhı, ibadetlerin zikir, tesbih ve duâ olduğunu söylemiştir. Nefs düşmanına bu silahlarla saldırıp onun ikmâl kaynağının etrafını riyâzat mayınları ile döşemek gerektiğini beyan etmiştir.³⁸⁹

Serrâc, aynı zamanda mücâhede'ye nefis ile cihâd diyerek, nefis ile mücâhede'nin genellikle kabul edilen görüşe göre üç riyâzat özelliği: az yemek, az uyumak ve az konuşmak olduğunu söylemiştir.³⁹⁰

Kuşeyrî Risâlesinde Beyazid-î Bistâmî'nin şöyle söylediğini aktarmıştır: *'On iki sene boyunca nefsimi parlatmak için bir demirci gibi onu dövdüm. Beş sene nefsimin aynası oldum. Bir sene nefsimle kalbimin arasına girdim ve hâllerini gözledim. Ama baktım ki belimde hâlâ bir urgan kemer bağlı. O kemeri kesmek için on iki sene uğraştım. Sonra içimde bätini bir kemerin bulunduğunu gördüm. Onu kesmek içinde*

³⁸⁵Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 311.

³⁸⁶Serrâc, *Luma*, 513; Cürcanî, *Mu'cemu't-Tâ'rifât*, 171.

³⁸⁷Kuşeyrî, *Risâle*, 135.

³⁸⁸Cürcanî, *Mu'cemu't-Tâ'rifât*, 171; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 448.

³⁸⁹Serrâc, *Luma*, 513.

³⁹⁰Serrâc, *Luma*, 513.

beş sene boyunca amel ettim, o sırada kemeri nasıl keseceğim bana keşf olundu. Sonra insanlara baktım, hepsini ölü hükmünde gördüm, dört tekbir getirip cenaze namazlarını kıldım.³⁹¹ Bâyezîd, bu şekilde mücâhede de olgunluğa otuz dokuz yılda ulaşmıştır.³⁹²

Bu duruma baktığımızda nefisle mücâhede'nin kolay olmadığını görebilmekteyiz. Dolayısıyla bu yolun yolcusu olan sâlik, nefisle ciddi manada cihâd etmek zorunda ve gayreti elden bırakmamalıdır.

Bunun yanında tasavvufî çevrelerde başlangıçtan beri mücâhede'yi yanlış anlayan ve yanlış uygulayan kişi ve zümreler olagelmiş, bu konuda aşırı gidenler de kâmil mürşitler tarafından uyarılmışlardır.³⁹³

İmâm Kastallânî, "Mücâhede" hakkında açıklama yaparak, '*mücâhede hakikati doğruluğa bağlı kalmakla, nefse karşı direnmektir. Hakkın dışındaki her şeyden alakasını keserek ayrılmaktır*'³⁹⁴ demektedir.

İmâm Kastallânî, açıklamalarına şöyle devam etmektedir: "*kim bâtinî yani manevî olarak içithat ederse zâhirî olarak ona güzel muamele edilecektir*"³⁹⁵

Mücâhede'nin, takva sahibi olmak, istikamet üzere bulunmak, keşf ve ilhama ulaşmak gibi çeşitli amaçlarla yapıldığı kaydedilirse de, doğrusu mücâhede'nin Allah rızası için olmasıdır. Zira kulun Allah'a ulaşmak üzere yapıştığı her şey, araçtır. Takvâ ve istikamet de buna dâhildir.³⁹⁶

2.22. İrâde (إرادة)

İrâde, 'kast etmek'³⁹⁷ anlamında olup, istemeyi' ifade eder.³⁹⁸ İrade, seyr ü sülûk yoluna girenlerin başlangıç halidir. Allah'a ulaşmak isteyenlere verilen ilk isim

³⁹¹ Kuşeyri, *Risâle*, 134; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 449.

³⁹² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 449.

³⁹³ Süleyman Uludağ, "Mücâhede", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 441.

³⁹⁴ Kastallânî, *İktidâ*, 130.

³⁹⁵ Kastallânî, *İktidâ*, 130.

³⁹⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 449.

³⁹⁷ Kastallânî, *İktidâ*, 134.

³⁹⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 316.

“mürîd” dir. Kök itibariyle mürîd, irâde sahibi kişi demektir. Bu özelliğe irâde isminin verilmesinin sebebi, her işin başının irâde olmasıdır.³⁹⁹

İmâm Kastallânî, sufilerin ıstılahında “*mürîd demek, irâdesi olmayan kişi demektir*”⁴⁰⁰ der. Nasıl ki lügat anlamına göre irâdesi olmayan kişi mürîd sayılmıyorsa, sufilerin ıstılahına göre de irâdesinden sıyrılıp çıkmayan kişi mürîd olamaz.⁴⁰¹

Kuşeyrî, mürîd ile murâd arasındaki bağlantıyı şu şekilde açıklamaktadır: ‘*Sûfîlerin ıstılahına göre mürîd, tasavvuf yoluna yeni girmiş olan kimseye, murâd ise seyr ü sülûkun sonuna varmış olan kimseye denir. Yine sûfîlerin ıstılahına göre mürîd; kendini sıkıntılara sokan kimse, murâd ise her işi Hakk tarafından görülen kimsedir. Bu sebeple mürîd sıkıntı içindeyken murâd rahat içindedir, çünkü onun işleri, kendisine rahmet eden Yüce Allah tarafından görülür.*’⁴⁰²

İmâm Kastallânî, irâde’nin “*kast etmek olduğunu dile getirerek, belli bir kast olup, o da has olan için ki o da Allah’u teâla’dır*”⁴⁰³ der.

İlk sûfî müellifler mürîdden çok irâde kavramı üzerinde durmuşlar, irâdenin mürîd ve murâd terimleriyle ilişkisini göstermeye çalışmışlardır. Mutasavvıfların çoğu irâdeyi “âdetleri, alışkanlıkları terk etmek” diye tarif etmişlerdir.⁴⁰⁴

Kuşeyrî Risâlesinde, meşayihin çoğunluğu şöyle dediklerini aktarır: ‘*İrade avamın halini terk etmektir. Avam çoğunlukla gaflet mahallindedir, şehvetin peşindedir, arzularının ardından sürüklenmektedir. Mürîd ise bütün bunlardan sıyrılmıştır. Onun bunlardan uzaklaşmış olması, irâdesinin sıhhatine delildir. İşte onun bu haline irâde adı verilir ki bu da adet olan halden çıkmaktır. Kul âdeti, yani yani avamın halini terk ettiği zaman, bu durum onun irâdesinin belirtisi sayılır.*’⁴⁰⁵

---

³⁹⁹ Kuşeyrî, *Risâle*, 236.

⁴⁰⁰ Kastallânî, *İktidâ*, 134.

⁴⁰¹ Kuşeyrî, *Risâle*, 236.

⁴⁰² Kuşeyrî, *Risâle*, 238.

⁴⁰³ Kastallânî, *İktidâ*, 134.

⁴⁰⁴ Süleyman Uludağ, “Mürîd”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 47.

⁴⁰⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, 236.

İradenin bir de filî yönü vardır. Nefsin arzularına uymayıp gaflet halinden vazgeçilmesi terk, Hakk'a giden yola girip bunun gereklerini yerine getirilmesi fiil halidir.⁴⁰⁶

Cebecioğlu, eserinde irâdenin ortaya çıkışını şu şekilde aktarır:

'1.Meyl: Kalbin istenen şeye çekilmesi.

2.Bu kuvvetlenir de sürekli olursa vela' adını alır.

3.İkincisinin şiddetinin artması durumunda, buna sabbâhe denir.

4.İstenene kendini verme ve bu verişin tam olarak kalpte yer etmesine şeğaf adı verilir.

5.Bu da, fuadda hükmünü yürütecek durumda olursa, ona heva denir.

6.Onun hükmü cesedi kaplarsa garâm adını alır.

7.Bu da gelişir, meyli gerektiren sebepler kaybolursa ortaya hubb çıkar.

8.Muhib nefsinden fani olursa buna vüdd denir.

9.Muhibbin mahubda fani olduğu dereceye de aşk adı verilir.⁴⁰⁷

2.23. Havf (خوف)

Sözlükte, "Havf", korkmak, sakınmak anlamında olup⁴⁰⁸, Arapça, korku manasındadır.⁴⁰⁹ Allah'ın kahrından korkarak dinde sabit olmak. Bunun zıddı recâ'(umma, ümidli olma)'dır. Diğer bir tarife göre havf, yasaklanan şeylerden ve günahlardan utanmak ve bu hususta üzüntü duymak demektir.⁴¹⁰

Serrâc, Havf halini muhabbetle beraber zikrettiğini açıklamaktadır. Sebebini de şu şekilde açıklamaktadır: 'Çünkü kurb hali, havf ile muhabbeti gerekli kılıyor. Sûfîler içinde Allah'a yakınlığına bakarak kalbine havf hâkim olanlar bulunduğu

⁴⁰⁶ Uludağ, "Mürîd", 47.

⁴⁰⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 316.

⁴⁰⁸ Cevherî, *Tacu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, 350; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 558.

⁴⁰⁹ Cevherî, *Tacu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, 321.

⁴¹⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 257.

gibi, muhabbet hâkim olanlar da vardır. Bu durum Allah'ın tasdik, yakın ve haşyetinden kalplere yaptığı taksim-i ilahiye göre değişir ki bu da gayba aid perdelerin münkeşif olması demektir.⁴¹¹

Serrâc, havf'un, "büyüklerin havfi, mütevassıtların havfi, avamın havfi,⁴¹² şeklinde üçe ayırır.

İmâm Kastallânî, havf ehlinden bahsederken bunların enbiya, melekler, sıddıklar ve tüm insanlar oluştuğunu söylemiştir.⁴¹³

Kuşeyrî Risâlesinde, 'Havf; gelecekle ilgilidir, çünkü insan ya başına hoşlanmadığı bir şeyin gelmesinden veya arzu ettiği bir şeyi elde edememekten korkar. Bu ise ancak gelecekte söz konusu olabilecek bir şeydir. Şu anda olan şeyden korkulmaz.

Allah korkusu kulun dünyada veya ahrette Allah tarafından cezalandırılacak olmaktan korkmasıdır. Doğrusu Allah, kulların kendisinden korkmalarını emretmiştir⁴¹⁴ şeklinde açıklamada bulunmuştur.

İmâm Kastallânî, Havf'un hakikati, rabbin yetkisini tesirinin kalbe muttali olmasıdır. Havf, ayrılmaktan dolayı kalbe şiddetli bir endişe vermektedir. Vecel başlangıç olup nihayeti havf'tur.⁴¹⁵

İmâm Kastallânî, bununla beraber bazılarının şunu da söylediklerini söyler; "havf (korku) günâhkarlar içindir, dehşet 'âbidler içindir, haşyet 'âmiller içindir, vasl (kavuşma) muhsinler içindir ve heybet 'ârifler içindir."⁴¹⁶ der.

İmâm Gazâlî, havf, kavramına değinirken, "havf, hal, ilim ve amel olmak üzere üç olaya bağlı bir hadisedir"⁴¹⁷ demektir. Havf hakkında şöyle bir açıklama

---

⁴¹¹ Serrâc, *Luma*, 58.

⁴¹² Serrâc, *Luma*, 58.

⁴¹³ Kastallânî, *İktidâ*, 140.

⁴¹⁴ Kuşeyrî, *Risâle*, 161.

⁴¹⁵ Kastallânî, *İktidâ*, 141.

⁴¹⁶ Kastallânî, *İktidâ*, 141.

⁴¹⁷ Gazâlî, *İhyâ*, IV, 315.

yapmaktadır: “hoşlanılmayan bir şeyin gelecekte vukuunu beklemek sebebiyle kalbin sızlamasından ve yanmasından ibarettir.”⁴¹⁸

Kısaca değinmemiz gerekirse, havf hakiki manada Allah’tan korkarak kişni hareket etmesi durumudur. Sâlik bu uğurda yaptığı her şeyin ölçüsüne bakarak hareket etmeli ve neticesini iyi hesaplamalıdır. Sâlik, her zaman kendisini murâkabe altında olduğunu unutmadan hareket etmelidir. Bu havf durumunu da dünyalık için düşünmemelidir.

2.24. Recâ (رجاء)

Sözlükte, “Recâ” ümit etmeyi,⁴¹⁹ ifade eden bir kelime olup, tasavvuf istilâhında Allah’tan ümit kesmeme anlamındadır.⁴²⁰

Âyeti kerimelerde Yüce Allah, *لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة لمن كان يرجوا الله* و اليوم الآخر و ذكر الله كثيرا *“Allah’ın Resulünde sizin için, Allah’ı ve ahiret gününü umanlar için güzel bir örnek vardır.”⁴²¹* ط *...لا تقتطوا من رحمة الله* *“...Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyiniz.”⁴²²* buyurmaktadır. Bu ayetlerden de anlaşıldığı gibi, Yüce Allah, kullarından ümitli olmalarını istemektedir. Dolayısıyla sâlik, her ne durum da ise Yüce Allah’tan ümit kesmemeli ve ona göre hareket etmelidir.

Serrâc, Recâ’nın üç çeşit olduğunu ve bunları:

‘Allah’ın sevabından ümidvar olmak,

Allah’ın rahmetini genişliğinden recâ (ümid) halinde bulunmak.

*Allah’tan umanlar,*⁴²³ şeklinde açıklamıştır.

Kuşeyrî Risâlesinde, havf’ta olduğu gibi burada da, *‘recâ (ümit) kalbin gelecekte olacak şeylere yönelmesidir. Korku gibi recâ da gelecekle ilgilidir. Kalp recâ ile hayat bulur, şenlenir’⁴²⁴* diyerek açıklamada bulunmuştur.

⁴¹⁸ Gazâlî, *İhyâ*, IV, 314.

⁴¹⁹ Cürcanî, *Mu‘cemu’t-Tâ’rifât*, 95.

⁴²⁰ Cürcanî, *Mu‘cemu’t-Tâ’rifât*, 95; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 513.

⁴²¹ Ahzab, 33/21.

⁴²² Zümer, 39/53.

⁴²³ Serrâc, *Luma’*, 60.

Kuşeyrî Risâlesinde sûfilerin recâ hakkındaki sözlerini aktarmış ve İbn Hubeyk'in şöyle dediğini aktarır: *'Recâ'nın üç şekli vardır:*

- 1- *İnsanın güzel bir amel işleyip sonra bunun kabülünü ümit etmesi,*
- 2- *İnsanın kötü bir şey yapıp daha sonra tevbe etmesi ve affedilmeyi ümit etmesi,*
- 3- *İnsanın kötü amel işleyip sonra bu günahlara devam etmesi ve biryandan da affedilmeyi ümit etmesi*⁴²⁵ şeklinde açıklamıştır.

Recâ hakkında şu şekilde açıklamalar da yapılmıştır:

Recâ, Allah'ın cömertliğine ve ikramına güvenmektir.

Recâ, celâli cemâl gözü ile görmektir.

Recâ, Allah'ın lütfuna kalbin yakınlığıdır.

Recâ, Allah'ın rahmetinin genişliğine nazar etmektir.⁴²⁶

İmâm Kastallânî de, recâ'yı üç cihetle ele almaktadır ve şöyle beyan etmektedir:

'1-Bir insanın amelinin mükâfatını ümit etmesi,

2-Allah'ın celaline yaklaşma ümidi,

*3-Yani Allah'ın nimetleri talep etme ümidi*⁴²⁷

İmâm Kastallânî, bunula beraber şunu da aktarır; *" sevabı ümit eden vaad edileni tasdik etmek için âmel eder. Allah'a yakınlığı ümit eden ciddiyetle daha fazla ibadetleri yapar. Hakkı ümit eden ehlini şerefe götüren işleri yapar."*⁴²⁸

İmâm Gazâlî, recâ kavramına değinirken, *"recâ, hal, ilim ve amel olmak üzere üç olaya bağlı bir hadise olduğunu, ilim hali doğuran bir sebep, hal de ameli gerektiren bir olaydır. Recâ da bu üçünden meydana gelen olgunun adıdır"*⁴²⁹ der.

---

⁴²⁴ Kuşeyrî, *Risâle*, 168.

⁴²⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, 169.

⁴²⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, 169.

⁴²⁷ Kastallânî, *İktidâ*, 144.

⁴²⁸ Kastallânî, *İktidâ*, 144.

⁴²⁹ Gazâlî, *İhyâ*, IV, 288.

En son olarak şunu beyan etmek gerekirse, her şeye rağmen ümitli olmak gerekir. Her ne kadar zorluk olsa da geçilemez denizler çıksada insanın karşısına, Allah'tan ümit kesmemek gerekir.

2.25. Huşû‘ (خشوع)

Sözlükte, “Huşû‘”, Hakk’a boyun eğmek;⁴³⁰ kalbin huzur bulması⁴³¹, Arapça itaat etmek, boyun eğmek, tevazu göstermek, korkmak gibi manalara gelir.⁴³²

Arif zatlardan birine “huşû‘ nedir?” diye sorulunca şöyle cevap vermiştir: Huşû‘; kalbin bütünüyle kendini toplayarak yüce Allah’ın huzurunda bulunmasıdır.⁴³³

Kuşeyri Risâlesinde, Muhammed b. Ali et-Tirmizi’nin şöyle dediğini aktarır: *‘Huşû‘ sahibi olan kimse, şehveti iyice sönmüş, içindeki hırsı bitip sükûn bulmuş, tazim nurları ile kalbi aydınlanmış, böylece şehvetlerini öldürüp kalbini ihya etmiş, bunun sonucunda da bütün uzuvları huşu’ içine girmiş olan kimsedir.*⁴³⁴

Hasan-ı Basri şöyle demiştir: *“Huşu’ kalbden ayrılmayan daimi korkudur.”*⁴³⁵

İmâm Kastallânî, Huşu‘, *“felah ve kurtuluş, mutluk ve saadetin geliş yeridir”*⁴³⁶ der.

İmâm Kastallânî, bunun yanında şunu da aktarır; *“Huşu’ kalpte bir sukûndur, Rabbin huzurunda kendini hissetmektir, eseri de dıştaki cevarihlere vurmaktadır.”*⁴³⁷

Kuşeyri ayrıca Risâlesinde şunları da aktarır:

‘Huşû‘, kalben Hakk’ı müşahede etmekten dolayı iç dünyanın edeble Allah’ın huzurunda boyun eğmesidir.

Huşû‘, ilahi müşahede anında kalbin kendinden geçmesidir.

⁴³⁰ Cevherî, *Tacu’l-Luğa ve Sıhâhu’l-Arabiyye*, 321; Kuşeyrî, *Risâle*, 181; Kastallânî, *İktidâ*, 139; Cürcanî, *Mu’cemu’t-Tâ’rifât*, 87.

⁴³¹ Kastallânî, *İktidâ*, 139.

⁴³² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, 287.

⁴³³ Kuşeyrî, *Risâle*, 182.

⁴³⁴ Kuşeyrî, *Risâle*, 182.

⁴³⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, 182.

⁴³⁶ Kastallânî, *İktidâ*, 139.

⁴³⁷ Kastallânî, *İktidâ*, 140.

Huşû‘, hakikat sultanının zuhur ediş anında kalbin adeta eriyerek boyun bükmesidir.

Huşû‘, kalbin ilahi heybetle kaplanmasının başıdır.

*Huşû‘, aniden ortaya çıkan hakikat keşfi nedeniyle kalbin ürperip titremesidir.*⁴³⁸

İmâm Kastallânî, “Huşu” hakkında bilgi verirken tasavvuf ehlinin şöyle açıklama yaptıklarını aktarır: “Allah huzurunda kalbin irâdesini toplayarak huzur bulmasıdır.”⁴³⁹

İmâm Kastallânî, açıklamalarına devam ederken şöyle söylenildiğini de belirtir; “Huşu‘, Cevarihleri şüphelerden uzak tutmaktır.”⁴⁴⁰ der.

Huşû‘, esas itibariyle içten gelen ve muhatabın heybetinden kaynaklanan mânevi ve âhlaki bir halolmasına karşılık hudû‘ zorlama sonucunda mecbur kalınan bir boyun eğme de olabilir⁴⁴¹, şeklin açıklamada yapılmıştır.

Bilhassa mutasavvıf müelliflerin kalbe ait fillerden saydıkları huşû‘, her şeyden önce kişinin Allah’a karşı son derece saygılı olmasıdır. Kendini O’nun huzurunda hissedip sükûnet ve vakar içinde boyun eğmesi şeklinde mânevi bir durum olduğuna göre yalnız belirli ibadetler esnasında değil hayatın her anında Allah’ın huzurunda kulun takılması gereken bir kulluk tavrı ve edebidir.⁴⁴² Son olarak şunu söylemek gerekirse Huşû sahibi olmak herkese nasip olmayacağından, bu yolu takip eden sâlik, Allah’a karşı her zaman saygılı olması gerektiğini unutmamalıdır.

---

⁴³⁸ Kuşeyri, *Risâle*, 259

⁴³⁹ Kastallânî, *İktidâ*, 139.

⁴⁴⁰ Kastallânî, *İktidâ*, 139.

⁴⁴¹ Mehmet Şener, “Huşû‘”, *DİA*, İstanbul, 1998, XXVIII, 423.

⁴⁴² Şener, “Huşû‘”, XXVIII, 423.

SONUÇ

İslâm kültürünün bir parçası olan, asırlar boyu İslâm dünyasında mevcudiyetini koruyan ve insanları pek çok yönden etkileyen en önemli akımlardan biri de tasavvuftur.

Tasavvufun hakiki manada kalbi bir yaşama biçimi olduğu unutulmamalıdır. Tasavvufî düşüncüyü tanımanın yolu, Kur'ân ve Sünnet yolunu hakiki manada yaşayan mutasavvıflarla ve onların öğrencileri ile mümkün olur. Tasavvuf erbabından olan İmâm Kastâllânî'nin hayatını ve tasavvufî yönünü ele alan bu çalışmamızda, tasavvuf alanıyla alakalı yapılacak geniş bir çalışmanın gerekliliği sonucuna kanaat getirdik.

Ebû Bekr Kutbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Kastallânî de 614-686/1218-1287 tarihleri arasında Mısır ve Mekke'de yaşamış hadis, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde birden fazla eser yazmış olup mutasavvıf ve âlim bir şahsiyettir. İmâm Kastallânî, öğrenmiş olduğu ilimler öğrenciler yetiştirmiş, birden fazla alanda kıymete değer eserler bırakmıştır.

Babasının kendisini Mekke'ye getirdikten sonra iyi bir eğitim alan İmâm Kastallânî, 22 yaşındayken babası vefat ettikten sonra, daha da kendisini ilmi eğitime vermiş fıkıh, hadis, kelim, tarih ve tasavvuf alanında eğitimlerini tamamlamış ve önemli bir konuma gelmiştir. Fakih, mutasavvıf, edip, âbid olmasının yanında muhaddis olmasıyla da ayrıca önemli bir konumu vardır. Bu sebepten dolayı eğitimi

sonrası önemli bir konuma gelen İmâm Kastallânî, Darü'l-Hadisi Kamile'nin şeyhliğine getirilmiştir.

633 yılında yani 19 yaşından itibaren fetva vermeye başlamıştır. Tasavvuf alanında ise *Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdi* yanında *Avârifü'l-maârif* adlı kitabı okumuş ve ondan tasavvuf hırkasını giymiştir. Üç şeyhten hırka giydiğini beyan etmiştir. İmâm Kastallânî, üçüncü şeyhi *Şehâbeddin es-Sühreverdi*'dir. İmâm Kastallânî, "*Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdi*'nin" yanında icazet almıştır. İmâm Kastallânî, *Tacettin Sübki*'nin babası *Abdulkafi b. Ali es-Sübki* gibi önemli öğrenciler yetiştirmiş ve Mısır bölgesindeki eğitime katkı sağlamıştır.

Yaşadığı dönemle ilgili tasavvuf durumunu ortaya koyma adına kendileriyle karşılaştığım meşâyih görmemiş olsaydım, günümüzde yapılanların tarikat olduğu vehmine kapılacağını belirten İmâm Kastallânî, eserlerinde tasavvuf erbebabının faydasına olacak konulara değinmiş. Allah'a yönelenlerin makâm ve hâlleri hakkındaki konuları, Allah'a yaklaşmak için sürekli olarak dua etmeyi, Hz. Muhammed (sav) üzerine sâlavât getirilmesinin önemine ve onların helak olmada kendini muhafaza edecek konuları açıklamaya çalışmıştır. Sonuç olarak denilebilir ki; İmâm Kastallânî, islâm kültürünün önemli bir parçasıdır. Hakkında fazla bilgiye sahip olmasakta geride bırakmış olduğu eserleriyle bize bu yolda önemli bilgiler sunmuştur.

KAYNAKLAR

- Apaydın, H.Y. (2010). “Şahit”. *DİA*. XXXVIII. İstanbul.
- Çağrııcı, M. (2009). “Sıdk”. *DİA*. XXXVII. İstanbul.
- Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. (İkinci Baskı). İstanbul: Anka Yayınları.
- Cevherî, N. İ. H. (2009). *Tâcü'l-luğa ve shâhu'l-'Arabiyye*. Kahire: Dârü'l-Hadis.
- Ceylan, S. (2012). “Vârid”. *DİA*. XLII. İstanbul.
- Çelebi, K. (Trs). *Keşfü'z-Zunûn*. I. Beyrut: Darü'l-İhya'i't-Terasu'l-Arabî.
- Cürcânî, A. Ş. (2004). *Mu'cemu't-Tâ'rifât*. (Thk. Muhammed Sıddık Minşevi). Kahire: Dârü'l-Fadile.
- Derkâvî, H.Ş. (2008). *Lübsü'l-Hırka fî-Sülüki's-Süfiyye*. Lübnan: Dârü'l-Kitabil İlmîyye.
- Erkan, A. (2006). *el-Beyan*. (Büyük Arapça-Türkçe Sözlük). İstanbul: Yasin Yayınlar.
- Fasî, T. M. (1986). *'Akduş-Semen fî Tarihil-Beledi'l-Emin*. (Thk. Muhammed Hamid Fîki). I. Beyrut: y.y.
- Fîhrî, A.M. (Trs). *Milu'l-'Aybe*. III. (Thk. Muhammed Habib). Tunus: Şeriketi Tunus.

Gazzâli, M. (2008). *İhyâ'u Ulûmu'id-Dîn*. III-IV. (Trc. Sıtkı Glle). İstanbul: Huzur Yayınevi.

Heyleti, M. H. (1994). *et-Tarih ve'l-Muerrehun bi-Mekke*. Londra: y.y.

İdiz, F. (2013). *Yüce Hakikatler ve Şâzeliyye Târîkatı*. İstanbul: Semerkand Yayınları.

İdiz, F. (2018). *İmâm Süyûfî Tasavvuf Risaleleri*. İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları.

Kastallânî, M. A. (2010). *İktidâ'ü'l-Ğâfil bi-İhtidâi'l-Âkil*. (Thk. Ahmed Cem'a Abdülhamid). Beyrut: Dârü'l-Farabi.

Kastallânî, M. A. (2016). *ed-Da'va ve's-Şath İnde's-Sfîyye*. (Thk. Habibullah Hasan Ahmed). Umman: Darü'n-Nur.

Kastallânî, M. A. (2007). *el-İfsâh 'Ani'l-Mu'cem min İzahi'l-ğâmid ve'l-Mübhem*. (Thk. Mahmud Magravî). Beyrut: Darü'l-İbn Hazm.

Kastallânî, M. A. (1987). *Medârikü'l-Merâm fî Mesâliki's-Sıyâm*. (Thk. Rıdvan Muhammed Rıdvan). Kahire: Mektebetu Sakafetu'd-Diniyye.

Kastallânî, M. A. (Trs). *Merâsıd's-Sılât fî Mekâsıd's-Salât*. (Yzm). Y.y. Süleymaniye: Esad Efendi.

Kastallânî, M. A. (2013). *Tezkiretu İ'timâdi'l-Fiker Sıhhati İ'tikâdi-Beşer*. (Thk. Muhammed Subhi Ayidi ve Muhammed b. Yahya Kittani). Umman: Darü'l- Feth.

Kastallânî, M. A. (Trs). *Tekrimu'l-Me'îşe Bi Tehrimi'l-Heşîşe*. (Thk. Abduaziz Abdulah Hemidani'n-Necdi). Y.y.

Kelâbâzî, E. M. (2014). *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*. (Drdc Baskı). (Haz. Süleyman Uludağ) İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kuşeyrî, A. (2001). *er-Risâletu Kuşeyrîyye*. (Nşr. Muhammed Ali Beyduni). Beyrut: Darü'l-Kitabu'l İlmiyye.

Kutluer, İ. (2000). "İlim". *DİA*. XXII. İstanbul.

- Lehami, B. S. (2006). *el-Mevsuetu'l-'Arabiyye*. XV. Dimeşk: y.y.
- Lozano, I. (1997). "Qutb Al-Din Al-Qastallani Y Sus Dos Epistolas Sobre El Hachis", *Al-Qantara*, 28 (1), 103-120.
- Lozano, I. (2005). "Edicion Critica Del Kitab Takrim Al-Ma'isa Bi-Tahrim Al-Hasisa De Qutb Al-Din Al-Qastalla", *Al-Qantara*, 26 (3), 336-356.
- Manzûr, İ.M. (1119). *Lisanü'l- 'Arab*. "Sırr" Mad. (Haz. Abdullah Ali Kebir ve bşk.). Kahire: Dâru'l-Me'ârif.
- Muslu, R. (2015). *Tasavvuf El Kitabı*. (Editör, Kadir Özköse). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Paşa, İ. (1955). *Hediyetü'l-ârifin*. II. Beyrut: Daru İhya'i't-Terasu'l-Arabî.
- Subki, T. (Trs). *Tabakatu Şâfiyye*. (Thk. Abdulfettah Muhammed Halvi ve Mahmud Muhammed Et-Tenaci). VIII. B.y.y. : Dâru'l-İhya-i Kütübi'l Arabîye.
- Suyûtî, C. A. (1387). *Hüsünü'l Muhadara*. (Thk. Muhammed Ebu El- Fadil İbrahim). I. B.y.y: Dâru'l-İhya-i Kütübi'l Arabîye.
- Ummad, İ.(Trs). *Şezeratu'z-Zeheb fi Ahbari men Zeheb*. (Thk. Abdulkadir Ernauûd ve Mahmud Ernauûd). VII. Beyrut: Dâru'l-İbn-i Kesir.
- Şakir, M.(1993). *et-Tarihu'l-Arabîyye ve'l Mûehherûn*. IV. Beyrut: Darü'l-İlmi li'l-Maliyin.
- Şenel, A. (2001). "Kastallânî, Muhammed b. Ahmed". *DİA*. XLII. İstanbul.
- Şener, M. (1998). "Huşû". *DİA*. XVIII. İstanbul.
- Tûsî, S. (1996). *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*. İstanbul: Altınoluk Yayınları.
- Tosun, N. (2009). "Sır". *DİA*. XXXVII. İstanbul.
- Türer, O. (2013). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Türer, O. (1992). "Biat". *DİA*. VI. İstanbul.

Uludağ, S. (2006). “Nefes”. *DİA*. XXXII. İstanbul.

Uludağ, S. (2006). “Nefis”. *DİA*. XXXII. İstanbul.

Uludağ, S. (2006). “Mücâhede”. *DİA*. XXXI. İstanbul.

Uludağ, S. (2013). “*Vera*”. *DİA*. XLIII. İstanbul.

Uludağ, S. (2006). “Mürid”. *DİA*. XXXII. İstanbul.

Uludağ, S. (2006). “Murâkabe”. *DİA*. XXXI. İstanbul.

Uludağ, S. (2012). “Tevbe”. *DİA*. XLI. İstanbul.

Yıldız, H. D. (1988). “Abbâsîler”. *DİA*. I. İstanbul.

Yılmaz, K. (2010). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Târîkatlar*. İstanbul: Ensar Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. (1997). “Havâtır”. *DİA*. XVI. İstanbul.

Zehebî, H. (1960). *el-İ'ber*. (Thk. Dr. Salahaddin El – Mencia). V. Kuveyt: Y.y.

Zebîdî, M. (1973). *Tâcü'l – arûs*. XII. “Sırr” Mad. (Thk. Mustafa Hicazi). Kuveyt: y.y.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı Kaya Hayrulah
Uyruğu T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri 01/10/1990- Çaldıran/Van
Telefon 5453628019
Faks :-
E-mail :hylky_10@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	-----	-----
Yüksek Lisans	-----	-----
Lisans	Y. Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2013

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014-2019	Milli Eğitim	Öğretmen

Yabancı Dil

Arapça

Yayımlar

Yok

Hobiler

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

16/10/2019

Tez Başlığı / Konusu:

İMAM KASTALLANI VE TASAVVUF

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 91 sayfalık kısmına ilişkin, 15/10/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 19(on dokuz) dır.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfasıhariç,
- Teşekkürhariç,
- İçindekilerhariç,
- Simge ve kısaltmalarhariç,
- Gereç ve yöntemlerhariç,
- Kaynakçahariç,
- Alıntılarhariç,
- Tezden çıkan yayınlarhariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

16/10/2019
Hayrulah KAYA

Adı Soyadı : Hayrulah KAYA
Öğrenci No : 159203030

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Programı : İlahiyat

Statüsü : Y.Lisans Doktora

DANIŞMAN

Doç. Dr. Ferzende İDİZ

16/10/2019

A. İdiz

**ENSTİTÜONAYI
UYGUNDUR**

...../...../201.....

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü

B. Koçlar